ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόΛΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Κωστής Μοσκώφ και φίλοι

Δύο φοιτήτριες στο αμφιθέατρο του Δημήτρη Μαρωνίτη

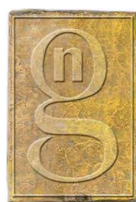
Deconstructing Jeans Μια ιστορία αποδόμησης

Το παιδί στην τοπική ιστορία

57
2016
€8

ΜΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Το παρόν τεύχος
υλοποιείται
με την ευγενική
υποστήριξη

nicos gleoudis kavex s.a.

LEAF TOBACCO EXPORTERS

Tássa Μπιτσάνη-Πέτρου
Λιμάνι. Δίδυμοι Πύργοι
Λάδι - ακρυλικό, 2010

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και είναι μαθήτρια του «ζωγράφου των τρένων» Στέλιου Μαυρομάτη. Σπούδασε φιλολογία και είναι διδάκτωρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., με θέμα διατριβής «Οι γυναικείες μορφές στο ζωγραφικό έργο του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (El Greco)». Την ενδιαφέρει ιδιαίτερα η απεικόνιση προσώπων, ο ψυχισμός τους και οι εσωτερικές καταστάσεις που απεικονίζονται σε αυτά, όπως και η απόδοση εικόνων από τη φύση, τον μικρόκοσμο και τον μακρόκοσμο· παράλληλα, την ενδιαφέρει η θέση της γυναίκας και του παιδιού στον σύγχρονο κόσμο.

Έχει πραγματοποιήσει 18 ατομικές εκθέσεις και έχει πάρει μέρος σε αρκετές ομαδικές. Έργα της υπάρχουν στη Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης, στο Ίδρυμα Μελίνα Μερκούρη, στην Αίθουσα Τέχνης Κιλκίς, και σε άλλες ιδιωτικές και δημόσιες συλλογές σε Ελλάδα και Αμερική.

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Β. Ελλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ
Σταύρος Ανδρεάδης

ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Κώστας Δ. Μπλιάτκας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Γιώργος Αναστασιάδης, Σοφία Καρακώστα, Κώστας Δ. Μπλιάτκας, Παντελής Σαββίδης, Γιώργος Σκαμπαρδώνης, Ελευθερία Στόικου, Αλίκη Τσιρλιάγκου

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΕΥΧΟΥΣ
Γιώργος Αναστασιάδης, Γιάννης Βανίδης, Άρις Γεωργίου, Κώστας Ζουράρις, Πάνος Θεοδωρίδης, Δήμητρα Καμαράκη, Σοφία Καρακώστα, Γιάννης Καρατζόγλου, Γιάννης Κεσσόπουλος, Γιώργος Κορδομενίδης, Βενετία Κουτσού, Θέμης Λιβεριάδης, Γεώργιος Μανουσάκης, Ηρακλής Μοσκώφ, Πόπη Μοσκώφ, Κώστας Μπλιάτκας, Γιάννης Μπουτάρης, Λίνα Μυλωνάκη, Λέων Α. Ναρ, Ηρακλής Παπαϊωάννου, Ντίνος Παπασπύρου, Ευδοξία Ράδη, Σάκης Σερέφας, Γιώργος Σκαμπαρδώνης, Φρανσουάζ Σμελτς, Περικλής Σφυρίδης, Αλεξία Τζιώνα, Μικέλε Τροϊάνι, Στελλίνα Τρωιάνου, Λιάνα Τσιρίδου, Αλίκη Τσιρλιάγκου, Ευάγγελος Χεκίμογλου. Μαρία Χούκλη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ Άρις Γεωργίου, Ελένη Τσιτσιμπίκου
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ / PRE-PRESS Βαλεριάνο Τροϊάνι
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ / ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ Ανθή Καλταπανίδου 2310 551754
ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ / ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ Γιώργος Κορδομενίδης
ΕΚΤΥΠΩΣΗ Σκορδόπουλος

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
Κέντρο του βιβλίου
Λασσάνη 3, 546 22 Θεσσαλονίκη 2310 237463

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΣΗ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΟΜΩΝ
Παραγγελίες 2310 551754
www.peebe.gr
Τιμή τεύχους 8 €
Ετήσια συνδρομή: εσωτερικού 30 €
Ευρώπης 50 € / λοιπών χωρών 60 €

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ Β. ΕΛΛΑΔΟΣ
Φράγκων 6-8, 546 26 Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνο επικοινωνίας: 2310 551754
Fax: 2310 551748
e-mai: info@peebe.gr
www.peebe.gr

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόλΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΕΥΧΟΥΣ 57

του ΓΙΑΝΝΗ ΜΠΟΥΤΑΡΗ

20 Χρόνια ΠΕΕΒΕ

Συμμετείχα ως ιδρυτικό μέλος σε μια πρωτοβουλία που ξεκίνησε με πρωτεργάτες μια ομάδα επιχειρηματιών που ανησυχούσαν για το μέλλον αυτής της πόλης· που πίστευαν ότι οφείλουν να προσφέρουν στην κοινωνία όχι μόνο μέσα από την επιχειρηματική τους δράση αλλά και μέσα από άλλου τύπου πρωτοβουλίες. Και ... εγένετο η Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος.

Σ' ένα κλίμα, που ακόμα κυριαρχεί, και το οποίο εκφράζεται με τη βασική αντίληψη που έχει καλλιεργηθεί από πολύ παλιά και από κάθε πολιτικό κόμμα, ότι ο επιχειρηματίας είναι «εκμεταλλευτής» και η επιχειρηματικότητα «αρνητική αξία», η κίνηση αντιμετωπίστηκε με καχυποψία.

Στην πορεία αποδείχτηκε ότι επρόκειτο γι' αυτό που πραγματικά ένας ενσυνείδητος αστός οφείλει, για την έμπρακτη έκφραση της αντίληψης, δηλαδή, ότι στην κοινωνία όπου ζει πρέπει και να προσφέρει. Όχι φιλανθρωπίες για να τακτοποιείται η συνείδησή μας, παρόλο που η λειτουργία φιλανθρωπικών οργανώσεων που προσφέρουν βοήθεια στους ανήμπορους συμπολίτες μας είναι πάντα απαραίτητη, ειδικά στις μέρες μας. Η προσφορά ενός ενσυνείδητου αστού είναι οι πρωτοβουλίες ή η συμμετοχή του σε κινήσεις που θα αναδείξουν τον πολιτισμό, τα γράμματα και τις τέχνες, τα απολύτως απαραίτητα στοιχεία για την πρόοδο και την ανάπτυξη. Έχουμε μάθει πια ότι το κέρδος δεν είναι αυτοσκοπός. Το κέρδος είναι το αποτέλεσμα σκληρής και συστηματικής δουλειάς, που δεν συσσωρεύεται απλά αλλά γίνεται εργαλείο για τη βελτίωση της κοινωνίας. Σε όλη την ιστορία του λεγόμενου πολιτισμένου κόσμου το κέρδος είναι αυτό που βοήθησε να αναδειχθούν καλλιτέχνες, διανοούμενοι, σχολεία, οργανώσεις που συστηματικά έχτισαν τον πολιτισμό αυτής της κοινωνίας.

Η Πολιτιστική Εταιρία, σε αυτά τα περίπου 20 χρόνια που λειτουργεί αδιάκοπα, κατόρθωσε να βάλει τη σφραγίδα της στη ζωή της πόλης και του τόπου μας. Συνέδρια, εκθέσεις, προσκλήσεις προσωπικοτήτων και φυσικά το περιοδικό ***Θεσσαλονικέων Πόλις***, που έχει αναδειχτεί σε πολύτιμο εργαλείο για την ιστορία της Θεσσαλονίκης — την ιστορία που δεν γνωρίζουμε. Είναι γνωστό -όσο και να θέλουμε να λέμε ότι είμαστε συμπρωτεύουσα, συμβασιλεύουσα, νυφούλα του Θερμαϊκού και μητρόπολη των Βαλκανίων- ότι δεν μπορούμε να προχωρήσουμε μπροστά, να χτίσουμε το μέλλον μας, αν δεν ξέρουμε το παρελθόν μας. Αν θέλουμε να γίνουμε πάλι μητρόπολη των Βαλκανίων, με το λιμάνι και τα τρένα να σφύζουν από ζωντάνια, με τα πανεπιστήμια να ακούγονται σε όλο τον κόσμο, με την επιχειρηματικότητα να αναδεικνύει την πόλη ως κέντρο οικονομικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας για όλα τα Βαλκάνια (και βλέπουμε και για πιο πέρα...) ένας μόνο δρόμος υπάρχει: να αποκτήσει η πόλη αστική συνείδηση, κοινωνική συνείδηση, όραμα για το μέλλον, που όμως εμείς οι ίδιοι θα δουλέψουμε να το πραγματοποιήσουμε. Η ανάδειξη των πόλεων ως κύριου στοιχείου της προόδου και της ανάπτυξης είναι το μέλλον. Αυτό όμως δεν γίνεται από μόνο του, πρέπει οι πολίτες να αναλάβουν πρωτοβουλία. Η ΠΕΕΒΕ και το ***Θεσσαλονικέων Πόλις*** έχουν πολλή δουλειά μπροστά τους. Η μέχρι τώρα πορεία τους είναι εγγύηση για το μέλλον. ■

ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΑΝΔΡΕΑΔΗ

Αλέκος Χαΐτογλου

Έφυγε ξαφνικά και απροσδόκητα από κοντά μας.

Τον φέρνω στον νου μου, πρωτεργάτη της Πολιτιστικής Εταιρείας, ένα ήρεμο και στιβαρό πνεύμα, που πάντα κάτι ώριμο και συνετό είχε να προτείνει.

Θυμάμαι το ευγενικό χαμόγελό του, που εμένα, δεν ξέρω γιατί, μου φαινόταν πάντα λίγο θλιμμένο.

Αγάπησε πολύ τη Θεσσαλονίκη, μελέτησε με πάθος την ιστορία της και συγκέντρωσε στις συλλογές του σπάνια και πολύτιμα στοιχεία της.

Ώρα σου καλή, φίλε Αλέκο!

Ήσουν ένας ευπατρίδης σε μια εποχή, που δυστυχώς δεν εκτιμά τους ευπατρίδες...

του ΑΡΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Πλατεία Αγίας Σοφίας με Κεραμοπούλου, καλοκαίρι 1972

Το καλοκαίρι του '72, χούντα ακόμη, έχω επιστρέψει για τις διακοπές στα πάτρια εδάφη μετά από το πρώτο έτος της αρχιτεκτονικής στο Μονπελιέ. Εκεί όπου είχα μυηθεί στη φωτογραφία, όπως κάθε φοιτητής της αρχιτεκτονικής που σεβόταν τον εαυτό του. Και όπου, στο μεταξύ, είχα αντιληφθεί πως η φωτογραφία ήταν για μένα κάτι πολύ σοβαρότερο από μια απλουστευμένη μέθοδο αποτύπωσης χώρων· αποτελούσε ένα εργαλείο προσέγγισης και κατανόησης του Κόσμου, πέρα και πάνω από ό,τι η απλή εφαρμοσμένη άσκησή της μπορούσε να μου αποκομίσει. Ο σκοτεινός θάλαμος και η χημεία που μεσολαβούσε από τη λήψη μέχρι την εκτύπωση ήταν στοιχεία που ενέτειναν τη μαγεία του συγκεκριμένου μέσου, και βεβαίως αυτομάτως κατέτασσαν τον φωτογράφο σε μια χωριστή κατηγορία ανθρώπων· οποία αίγλη! Ταυτόχρονα, η χρονοβόρος διαδικασία για την αποκατάσταση του πλήρους κύκλου της παραγωγής της φωτογραφικής εικόνας, μαζί με την παιδεία —όση παιδεία μπορούσε να αντληθεί από τη βιβλιογραφία και τα "μήντια" της εποχής— δημιουργούσαν τις συνθήκες για τον φωτογράφο, ώστε, αν δεν ήταν εντελώς τενεκές, να ανοίξει τα μάτια του και να "διαβάζει" τον Κόσμο, τον οποίο κατά τα λοιπά είχε τη δυνατότητα, οπτικά τουλάχιστον, να αποτυπώνει. Οι συντεταγμένες εκείνες του Κόσμου που τότε με συγκινούσαν περισσότερο (ας πούμε από το τοπίο, ή τη νεκρή φύση, ή το πορτραίτο) είχαν πιο πολύ να κάνουν με αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα ανθρωπιστική φωτογραφία, ίσως γιατί διέκρινα σε αυτού του είδους τη φωτογραφία αυξημένη δυνατότητα "φωτογραφικότητας". Και τούτο λόγω της έννοιας του "κλάσματος χρόνου", της "κρίσιμης" στιγμής, για τις συγκεκριμένες λήψεις — κάτι που αργότερα, σταδιακά και εν μέρει, ξεπέρασα. Με γνώμονα λοιπόν το "κλάσμα χρόνου", συνδυασμένο με την ανθρώπινη παρουσία, ο φακός μου ξεκίνησε τις επισημάνσεις του από τη Θεσσαλονίκη. Και, ανάμεσα σε πολλές άλλες, σταμάτησε με περιέργεια στους τέσσερις "παππούδες" που αράζουν στο προαύλιο της Αγίας Σοφίας καπνίζοντας αρειμανίως

Οι παππούδες
και
οι “Παππούδες”

Πλατεία Αγίας Σοφίας με Κεραμοπούλου, 19 Ιανουαρίου 2016

αλλά και προφανέτατα “συνεργαζόμενοι” με τον φακό που τους απαθανατίζει. Είναι ακόμη και τώρα οφθαλμοφανές από το λουκ τους πως δεν ανήκαν στον τρέχοντα πληθυσμό του κέντρου της πόλης, θα ’λεγε κανείς πως ξέμειναν στα απόνερα ενός παναγροτικού συλλαλητηρίου, πράγμα ωστόσο απίθανο το 1972, μεσούσης της δικτατορίας. Η αιτία της συγκατοίκησής τους στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της φωτογραφίας παραμένει πάντα άγνωστη· εντείνεται έτσι το μυστήριο που συντηρεί τη γοητεία της λήψης.

Σαράντα τέσσερα χρόνια αργότερα, κατευθύνομαι επί τούτου επί τόπου. Φωτογραφίζω το ίδιο τμήμα του προαυλίου, που έχει στο μεταξύ υποστεί μικροαλλαγές —χοντρικά, ο τόπος είναι ίδιος. Το πεύκο παρόν, γεροντότερο, το πεζούλι δεν προσφέρει ανάπαυση σε κανέναν. Η λήψη που προκύπτει είναι κενή περιεχομένου, σχεδόν θυμίζει κακή μίμηση έργων των ουραγών της Νέας Αντικειμενικότητας, από τους οποίους η φωτογραφία δεινοπάθησε τις τελευταίες δεκαετίες. Κανένα στοιχείο δεν δικαιολογεί την αντάξια αντιπαράθεσή της με τη φωτογραφία της νεότητός μου. Στρέφω τα νώτα μου άπραγος, έτοιμος να υποχωρήσω ηττημένος. Και, ώ, μα τον Δία ! Από μηχανής θεός. Διασχίζει τη διάβαση της Κεραμοπούλου, ροβολώντας από την Εγνατία, ντουέτο “Παππούδων” εις αντικατάστασιν του κουαρτέτου προκατόχων του της εικόνας του ’72. Τους πιάνω από το χέρι αμφότερους, τους τοποθετώ —ομολογώ ευγενικά— στο πόστο που έπρεπε να καταλάβουν για να αναβαθμίσουν τη φωτογραφία μου στο ύψος της περίστασης. Συνεργάζονται με ευθυμία, καθώς βεβαίως γνωριζόμαστε αλλά ακόμη περισσότερο, καθώς ο Μιχάλης Παππούς, γνωστός φωτογράφος της Θεσσαλονίκης, μετά του υιού του, Βασίλη Παππού, στα χνάρια του πατρός του, αντιλαμβάνονται το μέγεθος της ευθύνης με την οποία επιφορτίζονται, είναι φορείς του οικογενειακού ονόματος “Παππούς”, του απολύτως αναγκαίου ως επιστέγασμα του “θαύματος” της σεκάνς των “παππούδων”. ■

Κάποτε είχαμε προαστιακό

1917. Η διπλή ράγα που ένωνε το λιμάνι της Θεσσαλονίκης με τη Μίκρα, με πολλές συνδέσεις ντεκοβίλ σε πολλά σημεία της. Πώς είπατε; Ακόμη δεν έχουμε μέσο σταθερής τροχιάς προς το αεροδρόμιο; Μπα; αυτές οι υποδομές, οι σκάλες, τα παραπήγματα, δεν ήταν η καλύτερη απαρχή για ένα θαλάσσιο μέτωπο της αστικής Θεσσαλονίκης από τα 6 στα 20 χιλιόμετρα; Σκάστε πια, γκρινιάρηδες, αφού έχουμε την Αριστοτέλους μας, την πιο ερωτεύσιμη πόλη...

Πάνος Θεοδωρίδης

Καπελάδικο

«Στο καπελάδικο, εκεί που στρίβει το λεωφορείο», έλεγαν οι περίοικοι.

Η βιτρίνα με τα γυναικεία καπέλα, χαρακτηριστικό σημείο αναφοράς για τους παλιούς Σαλονικιούς στη γωνία Αγίου Δημητρίου και Ιουλιανού, δεν υπάρχει σήμερα. Περιοχή μικροαστική και προσφύγων.

Η φωτογραφία, που αντλείται από το λεύκωμα των Π. Ανδρεάδη και Άγγελου Καλογερόπουλου ***Η πόλη μας*** (Μακεδονική Εταιρεία, 1978), λειτουργεί όχι μόνον ως πηγή αναμνήσεων αλλά και ως σημαντικό ντοκουμέντο για την πόλη που χάθηκε.

Γιώργος Αναστασιάδης

Ο νόμος 4000 και ο «Έσπερος»

Φωτογραφία του Γιάννη Κυριακίδη

Ο «Έσπερος», με πλήθος κινηματογραφόφιλους απέξω, στην Αλεξάνδρου Σβώλου 22 (τότε Πρίγκιπος Νικολάου), το 1962. Ήταν από τους ιστορικούς κινηματογράφους του κέντρου της Θεσσαλονίκης, από τους πιο οικείους και ζεστούς για τους Θεσσαλονικείς. Έκλεισε κι αυτός τη δεκαετία του 2000.

Η κοσμοσυρροή οφείλεται στην προβολή της ταινίας ***Νόμος 4000*** της Φίνος Φιλμς, σε σενάριο και σκηνοθεσία του Γιάννη Δαλιανίδη. Ο τίτλος της αναφέρεται στον νόμο του 1958 περί «τεντιμποϋσμού». Η ταινία έκοψε 118.841 εισιτήρια.

Κώστας Δ. Μπλιάτκας

Η μπλε ώρα

Η μέρα φεύγει, τα χρώματα ξεθωριάζουν, χάνονται... Το βαθύ
μπλε απλώνεται πάνω από την πόλη. Μέρα ή νύχτα; Δεν ξέρω.
Θέλω να φύγω. Δεν μπορώ. Αόρατα μπλε δεσμά με κρατάνε αιχμάλωτη.
Αόρατες αλυσίδες ακινητοποιούν το ποδήλατό μου.
Η μπλε ώρα, η μαγική... Ώρα σύγχυσης, μετάβασης και μυστηρίου.
Σε λίγο η νύχτα θ' ανάψει τ' αστέρια της.

Στελλίνα Τρωιάνου

Φωτογραφία: Βασίλης Μποζίκης

Αφιέρωμα Κωστής Μοσκώφ (1939–1998)

του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΚΑΜΠΑΡΔΩΝΗ**
Δημοσιογράφου - συγγραφέα

Με τον Κωστή Μοσκώφ στην Αλεξάνδρεια

Στα 1997, έναν χρόνο πριν αναχωρήσει οριστικά, ο Κωστής Μοσκώφ με κάλεσε, μαζί με αρκετούς άλλους, στα «Καβάφεια», τα ετήσια βραβεία που είχε καθιερώσει και τα οποία απονέμονταν κυρίως σε ποιητές. Φτάσαμε στο αεροδρόμιο του Καΐρου – στην παρέα ήταν ο σκηνοθέτης Νίκος Κούνδουρος, ο υπουργός Νίκος Σηφουνάκης, ο συγγραφέας Νίκος Παπανδρέου, αδερφός του Γιωργάκη, ο καθηγητής Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, ο ποιητής Γιώργος Κακουλίδης και άλλοι. Ο Κωστής μας υποδέχτηκε φορώντας ένα θερινό τσαλακωμένο κοστούμι, πουκάμισο με φθαρμένο γιακά και ταλαιπωρημένη γραβάτα. Ήταν ο Κωστής που ήξερα: πανέμορφος, με μεγάλα έντονα μάτια, στητός και με κάποιο πρόβλημα στο αριστερό του χέρι, που δεν το όριζε απολύτως. Αρχοντικός και άνετος.

Ξεκινήσαμε με πούλμαν για την Αλεξάνδρεια, μια απόσταση δύο ωρών και κάτι – ο Μοσκώφ, όρθιος, ήδη μας έδινε έναν σωρό πληροφορίες, ενώ διασχίζαμε το Κάιρο. Έγραφα κρυφά στο μαγνητόφωνο αυτά που έλεγε, μέσα στους θορύβους του αυτοκινήτου και του δρόμου – κι έχω ακόμα κρατημένη την πολύτιμη κασέτα, εις μνήμην. Στην Αλεξάνδρεια μείναμε στο μυθικό ξενοδοχείο «Cecil», γνωστό ήδη από το ***Αλεξανδρινό κουαρτέτο*** του Λώρενς Ντάρελ.

Ο Κωστής μας μύησε, τις λίγες μέρες που μείναμε, στο αίσθημα της Αλεξάνδρειας, μας γύρισε παντού – πήγαμε επίσκεψη στο σπίτι του Καβάφη, στην οδό Λέψιους 10, και βέβαια, με μεγάλο δέος, στον τάφο του ποιητή. Υπήρχαν ακόμα έντονα τα ίχνη του μεγαλείου της ελληνικής κοινότητας, που τα νιώσαμε στα διάφορα παλιά αρχοντικά όπου μας κάλεσαν, στο περίφημο ζαχαροπλαστείο «Παστρούδη», στις εκκλησιές, στα μεγάλα νοσοκομεία, διδακτήρια και παρθεναγωγεία που είχαν χτίσει οι Έλληνες, στους δρόμους, και στα σκονισμένα παλαιοπωλεία.

Το αίσθημα του Καβάφη και του Τσίρκα, ο μέγας Ελληνισμός ήταν πανταχού παρών – μπορούσαμε ακόμα, τότε, να κυκλοφορούμε άνετα, χωρίς φόβο. Στην Αλεξάνδρεια και στο Κάιρο δεν είχε έρθει ακόμα ο τρόμος που προέκυψε αργότερα με τους ισλαμιστές. Κυκλοφορώντας, ένιωθα βαθύτερα και την πεζογραφία του Ναγκίμπ Μαφχούζ, του μεγάλου Αιγύπτιου νομπελίστα συγγραφέα, που ζούσε ακόμα τότε, υπέργηρος (έφυγε το 2006), ένιωθα την παρουσία του Φόρστερ μέσα στα τραμ, όπως και τις μνήμες της Πηνελόπης Δέλτα και των Μπενάκηδων να αιωρούνται στους δρόμους. Έβλεπα ζωντανά, από κοντά, το θέατρο «Ζιζίνια», το Ράμλι, και μισοσβησμένα ίχνη από τα σφαιριστήρια και τα παραλιακά καζίνο όπου σύχναζε ο Αλεξανδρινός.

Ο Μοσκώφ είχε πετύχει πολλά στα λίγα χρόνια που υπηρέτησε στην Αλεξάνδρεια ως μορφωτικός σύμβουλος της ελληνικής πρεσβείας, συνοδευόμενος απ' την εξαίρετη γυναίκα του, την αισθαντική Πόπη. Καθιέρωσε τα βραβεία Καβάφη, μετέφρασε ο ίδιος Άραβες και Εβραίους ποιητές, έσωσε την οικία Καβάφη, έκανε να ακούγεται ισχυρότερα στην περιοχή το όνομα του ελληνισμού, αποκατέστησε σχέσεις, δημιούργησε έναν νέο σεβασμό. Ήταν ίσως μια τελευταία, μικρή, ελληνική αναλαμπή σε αυτή την πόλη του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τη λαμπρότερη των ελληνιστικών χρόνων μαζί με την Αντιόχεια.

Η απονομή των βραβείων Καβάφη έγινε την τρίτη μέρα στην Όπερα του Καΐρου, όπου ξαναπήγαμε με πούλμαν. Μεγαλοπρεπές κτίριο και αντίστοιχη τελετή – παρών ο υπουργός Πολιτισμού της Αιγύπτου, λογοτεχνικές αραβικές προσωπικότητες, ενώ αίφνης εμφανίστηκε κι ο Σωτήρης Κούβελας, που τότε ήταν υπουργός Πολιτισμού. Βραβεύτηκαν Έλληνες και Άραβες ποιητές και μεταφραστές μέσα σε πανηγυρική ατμόσφαιρα. Τα βραβεία αυτά, όπως και το σχετικό συνέδριο που προηγείτο, με τον τρόπο που πραγματοποιούνταν και με το κύρος που είχαν αρχίσει να αποκτούν, ήταν από τις πιο ευφυείς και ουσιώδεις ιδέες του Μοσκώφ.

Έφυγα γοητευμένος απ' την Αλεξάνδρεια και το Κάιρο, και εξίσου απ' τη δουλειά που είχε κάνει ο Κωστής, χαλώντας έτσι τη διπλωματική πιάτσα και την αμέριμνη ραστώνη της. Εξάλλου, από νωρίς πάσκισαν να τον φάνε, να τον γυρίσουν πίσω. Τους ενοχλούσε ο δυναμισμός, η οξυδερκής του δραστηριότητα – όπως κάνουνε παντού, με όλους όσους αξίζουν και δεν υπακούουν. Τελικά, με την αναχώρηση του Μοσκώφ, απομείωσαν την παρουσία των ελληνικών γραμμάτων στην Αίγυπτο, ταπείνωσαν την όλη κατάσταση. Διότι απλώς οι πολιτικοί του μικρο-ελλαδισμού δεν καταλαβαίνουν, δεν κατάλαβαν ποτέ τίποτε.

Ωστόσο, ο Κωστής Μοσκώφ άφησε κι εκεί, στην Αίγυπτο, τη σφραγίδα του, ως υπόδειγμα για το μέλλον, για κάποιους που ίσως κάποτε αρχίζουν να υποψιάζονται το ιστορικό μέγεθος των πραγμάτων και πόσο ρόλο παίζει το ειδικό βάρος των ξεχωριστών ανθρώπων. ■

Αφιέρωμα
Κωστής Μοσκώφ
(1939–1998)

του **ΔΙΟΝΥΣΗ ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ**
Επιμέλεια: **ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΛΙΑΤΚΑΣ**

Γνωριστήκαμε σε ένα πάρτυ του Βέλτσου...

«Ο Κωστής εκπροσωπεί την ευγένεια μιας αριστεράς πνευματικής και άμεσα συνδεδεμένης με τον τόπο...»

Πώς γνωρίσατε τον Κωστή Μοσκώφ;
Στην 6η Γυμνασίου, ο Βέλτσος μάς έκανε πάρτι σε εκείνο το ωραίο διαμέρισμα γωνία Αριστοτέλους και Νίκης. Ήμασταν καλεσμένοι μερικοί συμμαθητές, κυρίως όμως η χρυσή νεολαία της Τσιμισκή, ο Κρομμυδόπουλος κ.ά. Σε μια γωνιά καθόταν ο Κωστής, αμίλητος, αποστασιοποιημένος και χαμογελαστός. Ένα ευγενικό και αριστοκρατικό πρόσωπο. Πιάσαμε κουβέντα. Έτσι ήταν και ο χαρακτήρας του. Έτσι γνωριστήκαμε.

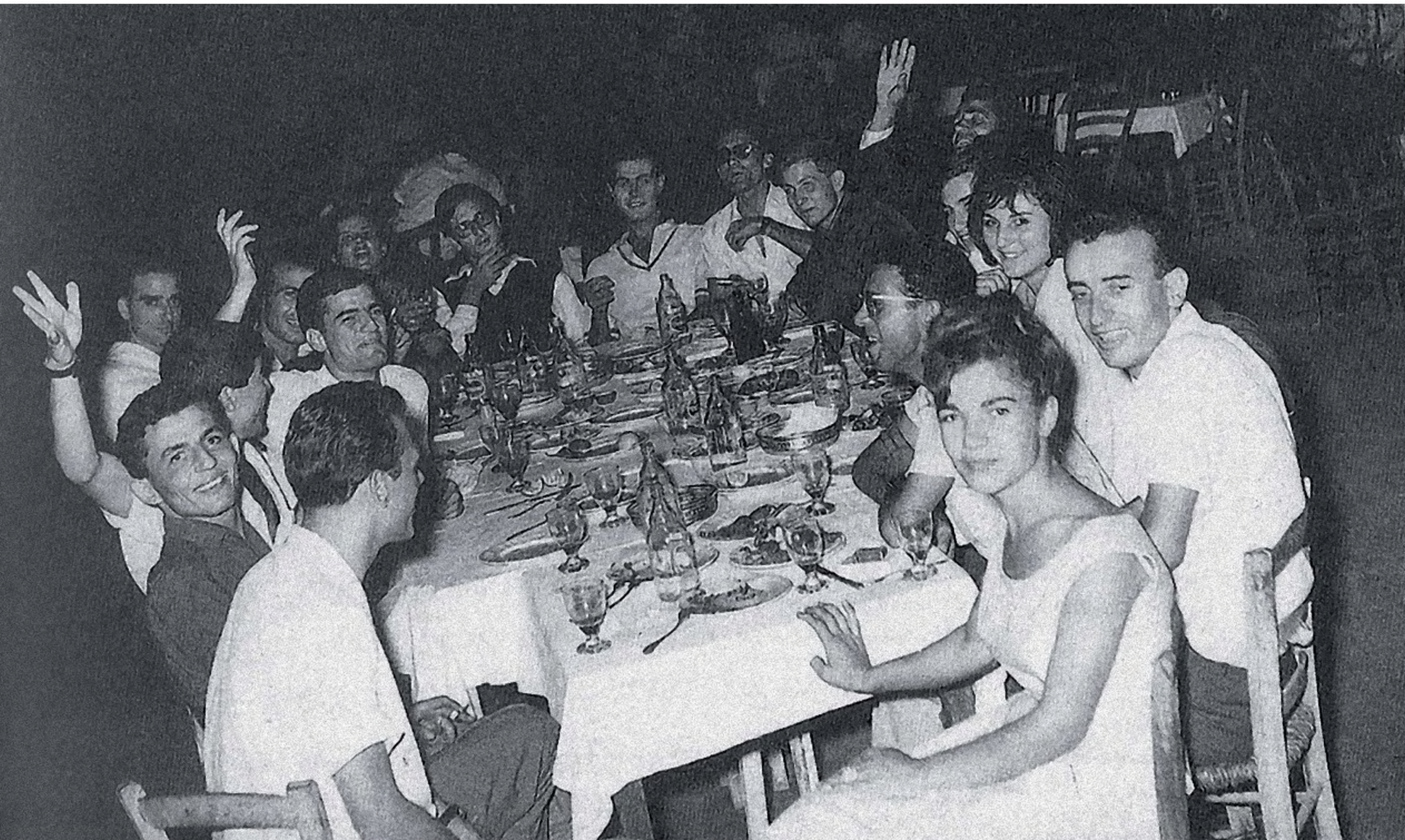
Ποια ήταν η συνεισφορά του, τι έφερε ως πνευματική οντότητα;
Μιλώντας για τα κείμενά του, θα αναφέρω κυρίως την ***Τομή της μεταπρατικής πόλης***, τα δοκίμια για τα όρια του έρωτα και για τα όρια της ιστορίας, καθώς και το άλλο κείμενό του «Ενάντια στο θετικισμό και στον οικονομισμό». Ο Κωστής εκπροσωπεί την ευγένεια μιας αριστεράς πνευματικής και άμεσα συνδεδεμένης με τον τόπο, τις πνευματικές παραδόσεις αυτού του τόπου και τη χρονική στιγμή που εμφανίστηκε. Μιλώ για την άλλη αριστερά, που η επίσημη και κατεστημένη αριστερά περιθωριοποίησε.

Τον Κωστή Μοσκώφ, μαζί με άλλους φίλους που έχουν φύγει από τη ζωή, όπως ο Κυριάκος Κρόκος, ο Δημήτρης Πανάγος και άλλοι, έχετε απαθανατίσει στο υπέροχο τραγούδι σας «Πλάι στο αρνάκι». Τι σκέφτεστε σήμερα για τους απόντες αυτής της αλυσίδας, που μακραίνει;
Δεν είναι λίγες οι φορές που αισθάνομαι να μου λείπουν. Αλλά η αλυσίδα δεν μακραίνει μόνο από τους απόντες αλλά και από εκείνους που έρχονται. Η αλυσίδα δεν σπάει. Όλοι θα συναντηθούμε μια μέρα.

Υπάρχει κάποια στιγμή σας με τον Κωστή Μοσκώφ, από τα χρόνια της νιότης, που δεν θα ξεχάσετε;
Ένα απόγευμα του 1963 με πήρε στο τηλέφωνο και με πήγε σε μια σοβιετική ταινία στα «Διονύσια». 'Οπου μου πλήρωσε και το εισιτήριο, όχι μόνο σαν μεγαλύτερος αλλά και σαν εκκολαπτόμενος καθοδηγητής. Η ταινία δεν με ενθουσίασε. Μετά, καθίσαμε στου «Φλόκα», όπου με κέρασε πάλι την πάστα και μου εξηγούσε ότι η ταινία αναφερόταν στο λιώσιμο των πάγων στη Σοβιετική Ένωση, και στην αποσταλινοποίηση. Είδε ότι δεν πολυενδιαφερόμουνα, οπότε το γύρισε στον κοινό μας τόπο: στην ποίηση του Αλέξη Ασλάνογλου.

Το τραγούδι «Πλάι στο αρνάκι»
Φίλους που έχουν φύγει από τη ζωή, όπως ο Κωστής Μοσκώφ, ο Κυριάκος Κρόκος και ο Δημήτρης Πανάγος, έχει απαθανατίσει ο Διονύσης Σαββόπουλος, στο τραγούδι «Πλάι στο αρνάκι» (δίσκος *Ο Χρονοποιός*, 1999). «Όλοι θα συναντηθούμε μια μέρα», λέει.
Και στον στίχο μάς γλυκαίνει:

Τίποτα, θαρρώ, δεν πεθαίνει
με τα ίδια ονόματα

1962: Μετά τη συνεδρίαση της κίνησης νέων για την Ειρήνη «Μπέρτραντ Ράσελ», η παρέα καταλήγει σε ταβέρνα της Νέας Κρήνης. Στο βάθος, στην κεφαλή του τραπεζιού, ο Διονύσης Σαββόπουλος (με τα γυαλιά) και ο Μπάμπης Καλλιπολίτης. Διακρίνονται, μεταξύ άλλων, ο Κωστής Μοσκώφ, ο Γιάννης Στεφανίδης, η Καίτη Σακέττα, ο δημοσιογράφος Θάνος Παπαδόπουλος.

κι άρτια τα σώματα
θ' ανεβούμε φωταγωγημένοι

Ιδού οι στίχοι:

Πλάι στο αρνάκι

Τέλειες μέρες τέλειο δείλι
ροβολούν οι πλαγιές γελαστές
στο παράκτιο μπαράκι οι φίλοι
ανταμώνουν, ζυγώνουν οι γιορτές.

Μα πού είν' η Γκρέτα; Η Κατερίνα;
Πώς μακραίνουν της λίστας αυτής
οι απόντες. Μα πού είν' ο Ηλίας
κι ο Πανάγος κι ο Μοσκώφ μου ο Κωστής;

Πού είν' ο Χρήστος; Και πού είν' ο Κρόκος;
Δεν αξιώθηκα να του το πω,
βλέπω κι ευγνωμονώ στο χρυσό δειλινό
το μουσείο σου το βυζαντινό.

Τίποτα, θαρρώ, δεν πεθαίνει
με τα ίδια ονόματα
κι άρτια τα σώματα
θ' ανεβούμε φωταγωγημένοι
μέσ' απ' τις κατάλευκες οξιές.

Μα η γλυκιά η θυσία δε θ' ανεβεί
έξω απ' των θνητών τη γη
πώς να προσφερθεί στον άλλο, δε θα 'χει οδό
μόνη σου ευκαιρία εδώ.

Πού είν' η Γκρέτα; Η Κατερίνα;
Το ακορντεόν μελωδίες σκορπάει
και η θάλασσα πλάι στο κατάστρωμα σκάει
κι ένας ένας μακραίνει και πάει.
Απ' τον τελευταίο μου δίσκο
πλήθυναν οι απώλειες
κι ανταμώνουμε όλοι λες
γύρω απ' του αρνιού τον οβελίσκο
πλάι στις νεαρές τριανταφυλλιές.

Με του Χατζιδάκι την κοίμηση
άστραψε η ζωή μισή
τρέχει μέσα στην παράφορη άνοιξη
του αιώνα η τελευταία κραυγή.

Και τη φέρνει ο αέρας
δίδου ημίν εκτυπώτερόν Σου
Βασιλιά της ανέσπερης μέρας
μετασχείν της βασιλείας Σου.

Μπλαράκι στο κρασάκι
του πολέμου φωνές μακρινές
είν' απόψε ο ουρανός ένας ωκεανός
τριαντάφυλλα κι ευχές γιορτινές.

■

Αφιέρωμα
Κωστής Μοσκώφ
(1939–1998)

του **ΚΩΣΤΑ ΖΟΥΡΑΡΙ**

Μια τομή στον νεοελληνικό πολιτισμό

«Ο Κωστής ο Μοσκώφ είναι μια τομή στον νεοελληνικό πολιτισμό. Πρώτα πρώτα ως ιστορικός: χωρίς να μοιάζει με τον Ζαμπέλιο, έχει την ίδια εκρηκτική προσέγγιση που έχει ο Ζαμπέλιος για την παρουσία της νεότερης Ελλάδας, και της συνολικής Ελλάδας, γιατί πετυχαίνει μιαν εκπληκτική συναίρεση μέσ' απ' αυτό που ονόμαζε ο ίδιος αργόσυρτη διάρκεια· μια συναίρεση όλων των στοιχείων της σημερινής νεοελληνικής ταυτότητας.

Ήταν ένας υποδειγματικός, ρηξικέλευθος Ρωμηός. Είχε δηλαδή τις ρίζες του στη Ρωμηοσύνη, στην ταυτότητα που διαμορφώνεται απ' το Σώμα, όπως θά 'λεγε ο ίδιος, το Σώμα του Ζώντος Χριστού ως λαϊκή επίνευση και λαϊκή παρουσία της Ελλάδας, μέσα απ' τη διαμόρφωση αυτού του Σώματος, του Όλου Σώματος του Ελληνικού Λόγου απ' τα χρόνια πριν απ' την Επανάσταση, και γενικά απ' αυτήν την εκπληκτική προσέγγιση που είχε για τις κοινότητες που βρίσκονται σε ύψος άνω των πεντακοσίων-εξακοσίων μέτρων, εκείνες που έκαναν αυτή τη μαγική προσέγγιση που έχει στο πρώτο βιβλίο του ***Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα - Ιδεολογία τον μεταπρατικού χώρου,*** και ταυτοχρόνως γιατί κατορθώνει ως ιστορικός να μην είναι ούτε ιστορικός των γεγονότων, ούτε ιστορικός των ιδιοσυγκρασιών, ούτε ιστορικός του πολιτισμού, αλλά κατορθώνει, στη σύνθεση του γραπτού του κειμένου, να φανερώνει τη νέα Ελλάδα ως ταυτόχρονη συνύπαρξη στοιχείων που, ενώ τα ζούμε στη ζωή, στο γραπτό (είναι η φύση του πράγματος) δεν μπορούν να εμφανιστούν ποτέ ως ενότητα.

Δεν μπορείς να έχεις ποτέ ενότητα! Τον άνθρωπο τον βλέπεις όταν είναι και περπατάει, και μπορείς να τον κρίνεις ως ενότητα, παρόλο που απ' το ένδυμά του, απ' τον τρόπο της αναπνοής του, απ' την εκφορά του λόγου του, απ' την κινησιολογία του σώματός του πάλι θα σου λείπουν στοιχεία, γιατί δεν θα ξέρεις τις κοινωνικές του καταβολές, το επίπεδο της γνώσης — εκτός αν αρχίσει να μιλάει. Αυτά τα πράγματα κατόρθωσε μ' ένα μαγευτικό και απίστευτο τρόπο να τα βάζει ο Κωστής μέσα στο γραπτό του. Είχες την εντύπωση ότι ήταν η Ελλάδα· ήταν μια χορευτική, συλλογική κίνηση, του κυκλίου χορού των Ελλήνων, όπου τα καταλαβαίνεις όλα, υπήρχε μέσα κι η μουσική. Η μουσική υπήρχε μέσα στην ομορφιά της φράσης του, η μουσική του καθ' ημάς τρόπου. Ο τρόπος με τον οποίο μπόρεσε να εξηγήσει, για ποιον λόγο διασωθήκαμε μέσ' απ' αυτή την αργόσυρτη διάρκεια, και ποιά ήταν τα στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να μας διαμορφώσουν, χωρίς να υποκύψουν στον ρομαντισμό της προκατασκευασμένης άποψης του Παπαρρηγόπουλου για την ενότητα του ελληνικού έθνους, αλλά τη βρήκε μέσ' απ' τα εμπειρικά στοιχεία: τον χορό, το τραγούδι, την απίστευτη γνώση της γεωγραφίας που είχε.

Σημείωση: Οι φωτογραφίες προέρχονται από το αρχείο του Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού Αλεξάνδρειας

Σβήνοντας κεράκι σε τούρτα γενεθλίων που συνέπεσαν με το 3ο Συμπόσιο Καβάφη, διακρίνεται επίσης ο Ζωγράφος Γιάννης Μαγκανάρης, 1993

Ανάμεσα στον Νίκο Κούνδουρο και τον αείμνηστο πρόεδρο της Ελληνικής Κοινότητας Καΐρου Γ. Διακουμίδη

Ο Κωστής επέμενε στην προσωπογραφία που επέφερε η ορθόδοξη μαρτυρία της Ελλάδος και το τέντωσε ώς το επαναστατικό γεγονός της εθνεγερσίας, για να δώσει αυτόν τον συνδυασμό της Ρωμηοσύνης με μια μήτρα αρχαία ελληνική, γιατί κι ο ίδιος είχε στοιχεία αρχαιοελληνικά πολύ ιδιότυπα. Χωρίς να είναι αρχαιοελληνιστής, είχε μια βαθιά αίσθηση για την τραγωδία του ελληνικού στοιχείου. Το τραγικό το έβλεπε και στο βυζαντινό στοιχείο, το έβλεπε πάρα πολύ μέσα στην αργόσυρτη περιπέτεια και την αγωνία του γένους, η απίστευτη αναχώνευση που έκανε των στοιχείων της εργατικής τάξης, όπου του έδωσε τη θέση που πρέπει μέσα στην αργόσυρτη λαϊκή επίνοια και λαϊκή εγρήγορση, και δεν τ' απομόνωσε όπως οι μαρξιστές ως μοχλό της Ιστορίας —γιατί αυτοί μετέφεραν ξένα σχήματα—, αλλά το έβαλε με μια απίστευτη ισορροπία ως ένα από τα στοιχεία της μεταλλάξεως.

Όταν είδα το '72 για πρώτη φορά το κείμενο, είπα ότι έχουμε Ρεμπώ της ιστοριογραφίας! Γιατί στην Ιστορία, για να γράψεις σε ηλικία 28 χρονών τέτοια πράγματα, πρέπει νά 'σαι πολύ γερός. Ο Κωστής ξαφνικά στα 28 ήταν 150 ετών ώριμος! Αυτά για το πρώτο του έργο. Και μετά υπάρχει βέβαια εκείνη η έκρηξη των δοκιμίων του, ***Τα όρια του έρωτα και της ιστορίας***, όπου απελευθερώνεται η γραφή του —και βεβαίως μερικοί έσπευσαν να πούνε ότι είναι χεγκελιανός—, εξ ού και παρέπεμψα στον Ζαμπέλιο.

Ο Κωστής βεβαίως κι είχε διαβάσει τον Χέγκελ, αλλά δεν επηρεάζεται απ' τον Χέγκελ. Φαίνεται πρώτα πρώτα απ' τον τρόπο της γραφής του: είναι ένας τρόπος γραφής σαλονικιώτικος, έχει στοιχεία των βυζαντινών χρονογράφων, μοιάζει πάρα πολύ με τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης. Έχει την ικανότητα που έχει ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης ν' αναχωνεύει όλα τα στοιχεία μιας ζώσας πραγματικότητας μέσα σε μια τομή ανάμεσα σε δυο ημερομηνίες, κι εκεί να περνάει χωρίς να κάνει ταξινομήσεις χαρακτηρολογικές — δηλαδή, αυτό είναι οικονομία, το άλλο είναι κοινωνιολογία, το άλλο είναι γεγονοτολογία κτλ. Αυτή η ικανότητά του ν' αναχωνεύει τα πάντα τον κατατάσσει στη σειρά των μεγάλων βυζαντινών χρονογράφων. [...] Χρησιμοποιεί λίγες φορές αφηρημένες λέξεις, αφηρημένα ουσιαστικά. Η φράση του βασίζεται στο ρήμα και στη μεγάλη φράση, την αναλυτική. Και βεβαίως το άλλο στοιχείο, το ποιητικό, που ήταν ακόμη μία έκπληξη· τα ποιήματά του, που έχεις την εντύπωση ότι μοιάζουν πιο πολύ με βιντεοκλίπ! Έχουν το έντονο μουσικό στοιχείο, την εικόνα, δεν τον ενδιαφέρει καθόλου η αναλυτική σύνδεση της φράσης. Ίσως είναι πιο σημαντική η ποίησή του για την κατανόηση του έργου του απ' ό,τι τα δοκίμια είτε το ιστορικό έργο του.

Και βεβαίως το τελευταίο, ***Η σάρκα σου όλη***, το οποίο έχει στοιχεία πιο προφητικά και προορατικά. Νομίζω ότι αυτή η καταραμένη ευλογία της αρρώστιας ίσως του 'δωσε στοιχεία προφητικά για μας, για την προσωπική μας διαδρομή, για την πορεία του γένους... Εκεί υπάρχει μια ολική έκρηξη ομορφιάς. Θεωρώ ότι είναι απ' τα ωραιότερα κείμενα της νεοελληνικής γραμματείας, που, αν το συνδέσεις με τη σωματική του παρουσία ως πολίτη, δείχνουν να είναι ίσως ο πρωτοπόρος κι εφευρέτης της πολιτισμικής μας διπλωματίας.

Είναι πολύ πρόσφατος ο θάνατός του και δεν βλέπω ότι είναι σε θέση να το αντιληφθούν αυτή τη στιγμή οι αρμόδιοι, λόγω της ισορροπίας που έχει το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα. Αλλά είναι ένα έναυσμα. Τώρα δεν έχουμε δικαιολογίες. Τώρα ξέρουμε πώς μπορεί να γίνει αυτό το πράγμα, αν παρακολουθήσουμε δηλαδή με πόσα λίγα οικονομικά μέσα μπορείς να κάνεις τόση φασαρία...»

Το κείμενο πρωτοδημοσιεύτηκε στο «Αφιέρωμα στον Κωστή Μοσκώφ» του περιοδικού Οδός Πανός ***(τχ. 118, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2002)***

Αφιέρωμα
Κωστής Μοσκώφ
(1939–1998)

του **ΘΕΜΗ ΛΙΒΕΡΙΑΔΗ**
Συγγραφέα

Βιάζομαι να σκεπάσω, με το πανωφόρι του Έρωτα, την άρρωστή μας Επανάσταση...*

Στο σπίτι του Πλαταμώνα, 1970 (φωτ:. Θ. Λιβεριάδη).

Τον περασμένο Ιούνιο συμπληρώθηκαν 18 χρόνια αφότου ο Κωστής Μοσκώφ έφυγε απ' αυτόν τον κόσμο. Έχω μια αίσθηση ματαιότητας που γράφω πάλι γι' αυτόν γιατί, ανακαλώντας τα 40 χρόνια φιλίας που μας έδενε (από το 1958), με βαραίνουν ήδη τα μισά σχεδόν της οδυνηρής απουσίας του.

Από το πλούσιο βιογραφικό του, θέλω να επισημάνω δύο σημεία-σταθμούς που υπήρξαν καθοριστικά στη ζωή και στον χαρακτήρα του.

Το ένα είναι πως, ενώ αναγορεύτηκε διδάκτωρ Ιστορίας και Ανθρώπινης Σκέψης στην Ανώτερη Σχολή Σπουδών του Παρισιού και, απ' όσο ξέρω από τον ίδιο, είχε δύο προσκλήσεις που του προδιέγραφαν μια λαμπρή καριέρα σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, προτίμησε να επιστρέψει στην Ελλάδα. Εκείνη την εποχή, πολύ νέο —από τα είκοσι εννιά του χρόνια— τον σημάδεψε ο θάνατος με μια αργόσυρτη ασθένεια που κράτησε τελικά τριάντα χρόνια. Δεν ήταν όμως μόνο αυτός ο λόγος...

Το δεύτερο χρονολογείται είκοσι χρόνια μετά, το 1989, οπότε αγγίζει την πιο ευτυχισμένη ίσως περίοδο της ζωής και της καριέρας του. Διορίζεται μορφωτικός ακόλουθος της πρεσβείας μας στο Κάιρο, θέση που κυριολεκτικά ανέδειξε και τίμησε με το παραπάνω, δημιουργώντας δεσμευτικές υποθήκες προς την πολιτεία για τη συνέχιση του εμπνευσμένου έργου του.

Καθιέρωσε και διοργάνωνε τα συμπόσια για τον Καβάφη, με Έλληνες και ξένους ομιλητές· δημιούργησε το Μουσείο Καβάφη και το Σπίτι του Τσίρκα· ήρθε σε δημιουργική επαφή με τον αραβικό κόσμο και ευρύτερα τη Μ. Ανατολή· μετέφρασε αραβική και εβραϊκή ποίηση· ακόμη, είναι ίσως ο πρώτος που επέμενε και πέρασε στους πολιτικούς της σύγχρονης Ελλάδας το μήνυμα πως ο πολιτισμός αδελφώνει τους λαούς και αποτελεί την καλύτερη θωράκιση και "άμυνά" μας. Είναι μεγάλο κρίμα, και αποτελεί άλλη μία, μέσα στις πολλές, επιβεβαίωση της "εθνικής" μας παθογένειας το ότι το εμπνευσμένο έργο του δεν είχε συνέχεια.

Ο Μοσκώφ άφησε πλούσιο και αξιόλογο ιστορικό αλλά και λογοτεχνικό έργο. Παράλληλα όμως, είχε μακρόχρονη θητεία στην αναζήτηση του «πλησίον», στη μέθεξη με «το Άλλο Εγώ», όπως συνήθιζε και καθιέρωσε σαν όρο, να αποκαλεί τους συνανθρώπους του ψάχνοντας (με τον... δήθεν αδιάφορο τρόπο του) τον χαρακτήρα, τον ψυχισμό και κυρίως την προς αυτόν «ανταπόκρισή» τους. Εδώ, αποφεύγοντας οποιοδήποτε σχόλιο, παραθέτω λίγους στίχους από το ποίημα «Σταθμός Λιτοχώρου» ενός άλλου, κοινού μας φίλου-ποιητή, που έφυγε κι αυτός πρόωρα, του Αλέξη Ασλάνογλου:

[...]
Η αγωνία που φέρνει
Η μοναξιά δίπλα στον Άλλο
Η μοναξιά μέσα στον Άλλο
Η μοναξιά μέσα στο πάθος του Άλλου

* Απόσπασμα από ποίημα του Κ. Μ.

Τρεις νονοί για τον Κωνσταντίνο, 1991 Τρεις νονοί για τον Κωνσταντίνο, γιο του Αλέξανδρου Πρωτόπαπα και της Χρυσούλας Ευρυγένη. Στη φωτογραφία από αριστερά : Χρ. Ευρυγένη, Κ. Μοσκώφ, Κ. Ζουράρις, Θ. Λιβεριάδης.

Μια καταθλιπτική αντίφαση για ένα πνεύμα ελεύθερο και ανοιχτό στον “κόσμο”.

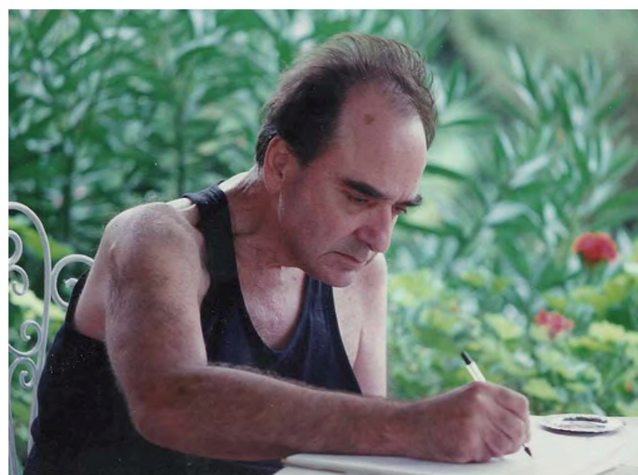
Γιατί ο Κωστής Μοσκώφ, παρά τις όποιες —συχνά αινιγματικές— αντιφάσεις στην προσωπικότητά του, υπήρξε ποιητής με την πλατειά έννοια της λέξης.

Θέλω όμως εδώ να παραθέσω λίγα δικά του λόγια. Μικρά αποσπάσματα, σπαράγματα θα τα έλεγα, από μια συνομιλία - συνέντευξη που κάναμε για το περιοδικό ***Ενενήντα επτά*** του Οργανισμού «Θεσσαλονίκη - Πολιτιστική πρωτεύουσα Ευρώπης στα 1997», που ίσως «τα λέει όλα»:

«[...] Όταν υπάρχει αυτή η τεράστια ανισότητα, που υπάρχει, οποιοσδήποτε τρόπος απονομής δικαιοσύνης είναι σωστός. Δηλαδή, δεν αισθάνομαι ότι με εκμεταλλεύονται. Αισθάνομαι ότι αν οι άνθρωποι που επωφελούνται είναι άνθρωποι που έχουν ανάγκη, αυτό είναι αποκατάσταση μιας ισορροπίας, μιας δικαιοσύνης. Ένα πράγμα που ίσως δεν προφταίνω να το κάνω εγώ, γίνεται εκ των πραγμάτων. Μέσα σε όλη αυτήν τη χοάνη που ζούμε, αισθάνομαι ότι αναγκαίο για να βρούμε τις ισορροπίες μας είναι, κάποια στιγμή, να πιάσουμε το χέρι του Διαβόλου. Διάβολος είναι, στην παράδοσή μας, ο άνθρωπος που δεν ξέρει να αγαπήσει... Λοιπόν, να πιάνουμε το χέρι του Διαβόλου, του ανθρώπου που δεν μπορεί ή δεν θέλει, και να ζεσταίνουμε το χέρι αυτό, ώστε να τον κάνουμε να αγαπάει. Παράλληλα, έχω μάθει να σέβομαι την αποτυχία. Δηλαδή, ο άνθρωπος δεν είναι γραμμένο να επιτύχει. Μπορεί και να αποτύχει. Και πιο μεγάλη είναι η αποτυχία στην αγάπη. Η μεγάλη πίκρα είναι να μην μπορείς να αγαπήσεις και να αγαπηθείς, που κι αυτό όμως πρέπει να μάθουμε να το προσκυνούμε και να το αποδεχόμαστε. [...].

Πέρα από αυτό όμως, Θέμη, όπως είπες, υπάρχει και το κονταροχτύπημα με τον θάνατο. Πραγματικά... Μέσα από μια χρόνια αρρώστια —από τα τριάντα μου—, που κατά καιρούς έχει υποτροπές, εξάρσεις κτλ., έχω μάθει να βλέπω τη ζωή πιο σοβαρά και θεωρώ μεγάλο προνόμιο για έναν άνθρωπο να έχει μια σοβαρή αρρώστια στη ζωή του... Παύει να είναι αυτό που δομικά —οργανικά, θα έλεγα— έρχεται να γίνει ο άνθρωπος που δεν είναι στερημένος από υλικά αγαθά... Και να γίνει ένας άνθρωπος που βλέπει τη ζωή όπως είναι, μέσα από τις αντιφάσεις της, και μαθαίνει να πλέει ανάμεσα... Για μένα είναι χαρά ο Άλλος, με μεγάλο άλφα, έχω αυτήν την αίσθηση του συνόλου, της ολικότητας, και βλέπω τον εαυτό μου σαν ένα κομματάκι από τη σάρκα του κόσμου, αυτό πια στην καθημερινή μου ζωή, και μέσα από τον λόγο και μέσα από την πολιτική δράση. Κι αυτό, για να το συνδέσω με τα προηγούμενα, ισχύει όχι μόνο για τον εγγύς πλησίον αλλά και με τον “απόμακρο” πλησίον.

Βέβαια, ο θάνατος, είπες, μαζί με την αίσθηση της ισορροπίας, που εκδηλώνεται με τη διάθεση να τα βρω με τους άλλους, με οδήγησε σταδιακά να βρεθώ ο ίδιος, όχι εγκεφαλικά, ούτε τρυφερά, αλλά μέσα σε μια μεγάλη πυρκαγιά. Τσουρουφλίζομαι κι έχω υποστεί κατά καιρούς οδυνηρά εγκαύματα. Θέλω να πω, προσπάθησα να μην κάνω πρόχειρες αλλά βαθιές σχέσεις και με επικίνδυνες καταστάσεις... Συνήθως αυτές αποτυχαίνουν, αλλά μένει η μεγάλη πορεία, το ωραίο ταξίδι. Και, το γνωρίζεις εσύ, προσωπικά... Στην αίσθηση της αποτυχίας πρέπει να ξέρεις να κρατάς το κεφάλι ψηλά.» ■

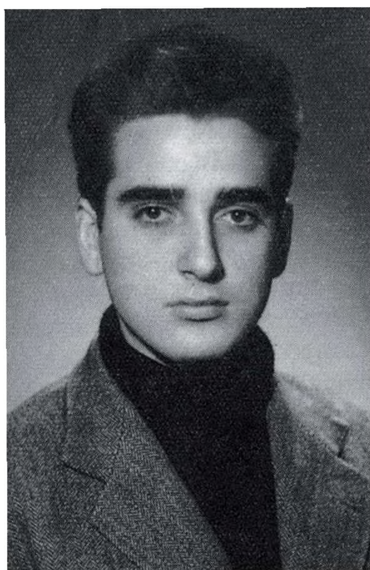

Τελευταίο καλοκαίρι του Κωστή, στον Πλαταμώνα, 1997 (φωτ.: Θ. Λιβεριάδη).

Αφιέρωμα
Κωστής Μοσκώφ
(1939 –1998)

του **ΗΡΑΚΛΗ ΜΟΣΚΩΦ**

«Εργοστασιάρχης άκτιστων οραμάτων»

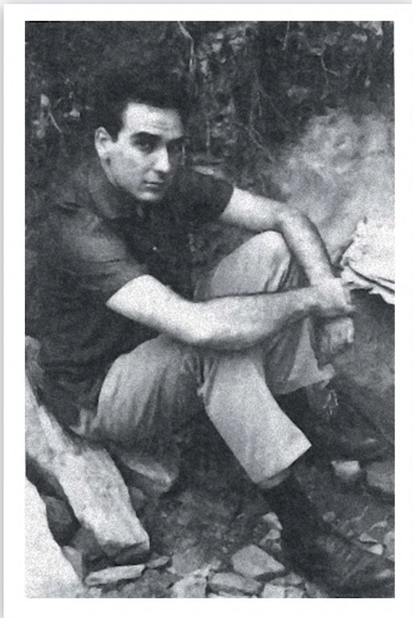

...Ξεχωρίζω έναν τίτλο από τις δεκάδες εκδηλώσεις μνήμης αφιερωμένες στον Κωστή. Στον πατέρα που έχασα σχεδόν 20 χρόνια πριν... Γράφω κάποιες σκέψεις γι' αυτόν από το ακριτικό Μολυβδοσκέπαστο, όπου βρίσκομαι αγκαλιά με έναν άλλο Κωστή, τον μόλις οκτώ μηνών εγγονό του. Αγναντεύουμε από ψηλά τον Σαραντάπορο που σμίγει με τον Αώο. Βρισκόμαστε ανάμεσα στις κορφές της Πίνδου και της Αλβανίας. Σε αυτή τη μυσταγωγία της φύσης ευδοκίμησε ένα σταυροδρόμι πολιτισμών που συνέδεε Ανατολή και Δύση για πολλούς αιώνες. Οι οδικοί άξονες που αναπτύχτηκαν εδώ κατά τη βυζαντινή περίοδο υπηρέτησαν την ανταλλαγή εμπορευμάτων και, μαζί με αυτά, την ανταλλαγή αισθήσεων, ιδεών, βιωμάτων και βλεμμάτων, όπως θα έλεγε ο Κωστής. Στο αρμονικό ΄σμίξιμο' των δύο ποταμών πλέον καθορίζονται τα σύνορα δύο χωρών και μία ΄παρά φύσιν' διάσπαση της τοπικής ανθρωπογεωγραφίας· τα σύνορα μεταξύ δύο χωρών και δύο λαών που υπήρξαν για δεκαετίες ερμητικά κλειστά. Εκεί, ακόμα και σήμερα, την εποχή της Ευρώπης-φρούριο, το σύνορο δεσπόζει ως έμβλημα των ανθρώπων που προτιμούν να μεγαλώνουν τα παιδιά τους με τις αφηγήσεις που διχάζουν τους λαούς και όχι με αυτές που τους ενώνουν. Το όραμα του πατέρα μου ήταν ακριβώς το αντίθετο.

Οι αντιθέσεις και οι διαφορές μας, οι καταγωγικοί μας μύθοι και τα συμφωνημένα υπονοούμενα, εμπεριέχουν μια διαλεκτική εξελικτική σχέση που μπορεί να αποτελέσει τη μαγιά μιας ταυτότητας οικουμενικής. Καταλύτης της οικουμενικότητας ο καθ' ημάς Χώρος και Τρόπος, που μας ορίζει ως σταυροδρόμι μιας ελληνικότητας η οποία δεν υποτάσσεται σε μεγαλοϊδεατικούς αλυτρωτισμούς, ούτε και στη μεταπρατική αλλοτρίωση της ανέραστης Δύσης. Ως διγενής Πόντιος-Ιταλός άλλωστε, ο Κωστής νοηματοδότησε από πολύ μικρός τις προσλαμβάνουσες της σύνθεσης. Η ετερογένεια των πολιτισμών ήταν γι' αυτόν ένα ερωτικό κάλεσμα, μια 'συνουσία' που ευλόγησε ο Χριστός και γονιμοποίησε ο Μαρξ.

Σεργιανάμε με τον αργόσυρτο μικρό Κωστή την ανθρωπογεωγραφία της Πίνδου... Τον νανουρίζω με ηπειρώτικους στοίχους του παππού του: το «καημένο μου Μιτσικέλη» τον «γυμνό μου Ολύτσικα», την «γκρίνια της κυρά Φροσύνης», τα περήφανα Τζουμέρκα, τις βουνοκορφές με τις οποίες συνομιλούσε στην ποίησή του ο παππούς Κωστής. Σε αυτόν τον διάλογο συνυπήρχαν το βλέμμα του ιστορικού, η διακονία του ευπατρίδη πολιτικού και διπλωμάτη, η αγωνία και η αισθαντικότητα του ποιητή. Η ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας είναι το μόνο ανολοκλήρωτο έργο

Σημείωση: Οι φωτογραφίες προέρχονται από το αρχείο της οικογένειας Μοσκώφ

Στους κήπους του Ανατόλια

του. Μας το κληροδότησε σαν εκκρεμότητα, να στοιχειώνει την ανάγκη μας να επινοήσουμε ένα τέλος σε μια πορεία μεστή αλλά και τόσο φευγαλέα σαν την πραγματοποίηση ενός ονείρου. Τελικά, δεν πέφτει η αυλαία για όσους ψηλάφησαν αυτό που αποκάλεσε ο Κούντερα 'Μεγάλη Αθανασία'. Όσους κατάφεραν να μη διεκπεραιώσουν απλώς την 'παραδομένη ύλη', αλλά να την μπολιάσουν με «όραμα και με τα λεπτά εκείνα νήματα που κάνουν το όραμα πράξη». Αφετηρία στο έργο αλλά και στη ζωή του πατέρα μου ο καημός της Ρωμιοσύνης. Αυτό το αίσθημα κατατρεγμού και αδικίας που μας διακατέχει ως Έλληνες από τις απαρχές της ιστορίας μας μέχρι σήμερα. Από τα 30 του χρόνια βαριά άρρωστος, βίωσε το οξύμωρο του θνησιγενή προικισμένου πρίγκιπα. Η μετουσίωση του δικού του 'καημού' σε Πράξη επαναστατική και αναστάσιμη ήταν για τον Κωστή ένα υπαρξιακό ταξίδι στον Καιρό, μια τομή στα εγκόσμια με όπλο την ιστορία, αλλά και μια περιδίνηση στη μεταφυσική τού επέκεινα. Πυξίδα του ο 'μανικός έρως' για τον Άλλο. Έγραφε: «ο Έρωτας μόνο καρφώνει τον Καιρό στη Μνήμη», και πολύ εύστοχα επελέγη στο μνήμα του η ρήση του Σολομώντα: «Κραταιά ως Θάνατος Αγάπη». Τελικά, ο Κ.Μ είναι και θα παραμένει επίκαιρος και αθάνατος, όσο εμείς συνεχίζουμε να ζούμε «ζωές κατασιγασμένες, δίχως εντάσεις». Όσο παραμένουμε «μοναχικά εμπορεύματα» και αποφεύγουμε να «πυρποληθούμε στην Άβυσσο», όσο μας τρομάζει να «μείνουμε μόνοι στη σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού», όσο βολευόμαστε στον μικροαστικό θετικισμό. Πέρα από επαναστατικό φρόνημα, είναι και θέμα αισθητικής. Στη δική του στάση ζωής, ακόμα κι «ο πόνος είναι θέμα στυλ», όπως μου είπε με ύφος ατάραχο στα 8 μου χρόνια, όταν με

Ορκωμοσία στο Ανατόλια

Με τον Λουί Αραγκόν

Στο γραφείο του στην πρεσβεία στο Κάιρο (Από το αρχείο του Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού Αλεξάνδρειας)

τρόμο έβλεπα να αναβλύζει ποτάμι το αίμα στα χέρια του, που τα πλάκωσε μια από τις μπουκαπόρτες στη θρυλική «Σαπφώ», εν πλω προς Λέσβο.

Αν ζούσε σήμερα, θα μαχόταν ώστε τα προφητικά του λόγια να μην ρημάζουν σαν εγκαταλειμμένο εργοτάξιο ονείρων. Όπως έπραξε τα τελευταία δέκα χρόνια της ζωής του στη Μέση Ανατολή, στην αποστολή που του ανέθεσαν η Μελίνα και ο Πάγκαλος. Ως σκαπανέας της πολιτιστικής διπλωματίας, απέδειξε έμπρακτα ότι ο Καβάφης, ο Τσίρκας, οι σύγχρονοι της τέχνης και του πολιτισμού, μαζί βεβαίως με τα πρεσβυγενή πατριαρχεία, τη διασπορά κτλ., μπορούν πράγματι να διαδραματίσουν ρόλο 'βαριάς βιομηχανίας' για τη Ελλάδα, προσθέτοντας αισθαντικότητα, λόγο αγάπης και πνευματικότητας, στη γεφύρωση των αντιθέσεων, την κατανόηση και τελικά τη συνεργασία μεταξύ των λαών. Όπως εδώ, στο ιστορικό τοξωτό γεφύρι της Κόνιτσας — έργο πνοής που χρηματοδοτήθηκε από κοινού από Έλληνες και Τούρκους ιδιώτες· απλούς ανθρώπους που τους ένωνε η αγωνία και το συμφέρον για τη προκοπή του τόπου τους. Πρόσφατα αναρτήθηκε στο YouTube η τηλεοπτική εκπομπή 'Ανιχνεύσεις' του μακρινού 1996, όπου, με αφορμή μια τρομοκρατική επίθεση του κυοφορούμενου τότε ισλαμικού εξτρεμισμού, προσκλήθηκε να καταθέσει τη δική του εμπειρία, χτίζοντας 'γέφυρες' στην Αίγυπτο και την Ιερουσαλήμ. Προφητικά διαπίστωσε ότι εάν δεν καρποφορήσει μια ουσιαστική και όχι ψευδεπίγραφη προσέγγιση της Δύσης με τη μεγάλη πλειοψηφία του μετριοπαθούς αραβικού κόσμου, ο ισλαμικός εξτρεμισμός θα γιγαντωθεί.

Ο πατέρας μου ήταν ένας από αυτούς που μας μαθαίνουν ότι την ιστορία δεν τη διαμορφώνουν μόνο οι νικητές, το κεφάλαιο, οι αποικιοκράτες, οι έχοντες και κατέχοντες. Ο πατέρας μου ήταν ένας δραγουμάνος των αδυνάμων, των ηττημένων, «αυτών που δεν τόλμησαν», των κολασμένων της γης, και εργάστηκε για να μας δείξει ότι, αν δεν αποκατασταθεί η δικαιοσύνη στον κόσμο, η ιστορία θα επαναλαμβάνεται ως φάρσα, όπως τώρα εδώ, στα ορεινά σύνορα του Μολυβδοσκεπάστου, όπου πριν από λίγες μέρες δεκάδες πρόσφυγες επιχείρησαν να 'αποδράσουν' από την Ελλάδα προς την Αλβανία... ■

Αφιέρωμα
Κωστής Μοσκώφ
(1939 –1998)

της ΠΟΠΗΣ ΜΟΣΚΩΦ

«Γεννήθηκα την εποχή του χαλκού
Τώρα
Δεν με θυμάται πια κανένας»

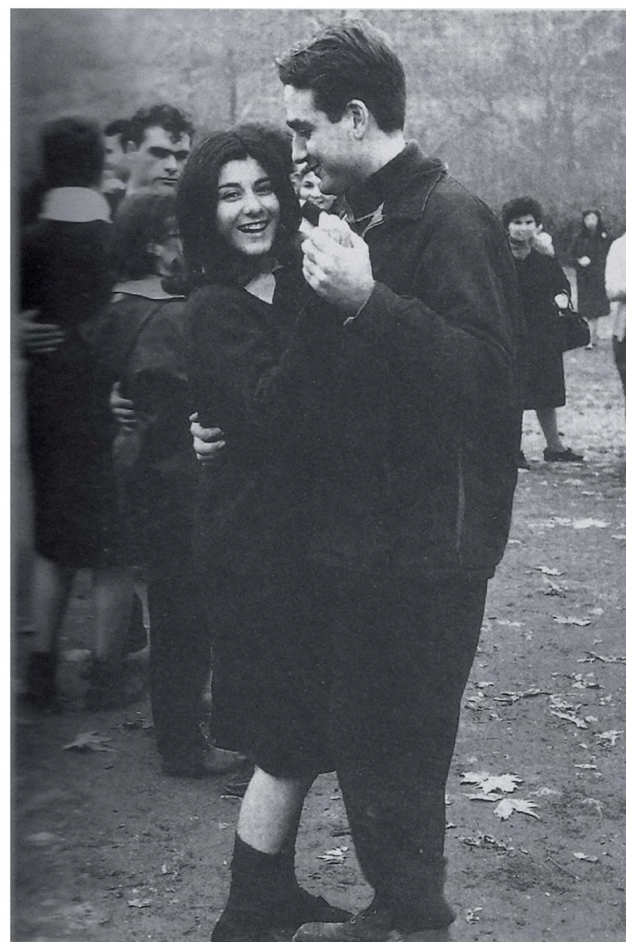
...Κι όμως, Κωστή, είμαστε πολλοί αυτοί που σε θυμόμαστε. Και να που και πάλι το εξαίρετο περιοδικό Θεσσαλονικέων Πόλις κάνει αφιέρωμα σε σένα!

Δεν μπορώ να πενθήσω άλλο. Ξόδεψα τα αποθέματα του πένθους αλλά πολύ συχνά μου έρχονται πάρα πολλές στιγμές από τα ατέλειωτα γέλια που μοιραζόμασταν: Έπεσα και χτύπησα τις προάλλες και γελούσα γιατί θυμήθηκα πως, όταν είχε πέσει η μαμά σου, ο αγαπημένος μας Κώστας Ζουράρις σου είπε: «Κωστή μου, μήπως πρέπει να της δώσουμε να διαβάσει το δοκίμιο σου με τίτλο: η πτώση είναι ανάσταση»; Το διάβασα λοιπόν πάλι και εγώ και σκεφτόμουν πόσο πολύ και πόσοι πολλοί και πόσο συχνά αναφερόμαστε σε σένα αυτά τα 18 χρόνια της απουσίας σου.

Αχογόνο το αίσθημα ότι ζούμε μέσα σε ένα κλίμα που η θεά Έρις λατρεύεται με πάθος, αλλά πρέπει να δεχθώ αυτό που εσύ μου έμαθες, να μην είμαι ανυπόμονη και να δεχθώ πόσο τα πράγματα αλλάζουν με ρυθμούς αιωνιότητας στη μακρά διάρκεια της ιστορίας και στο πεπερασμένο της ζωής μας δεν θα δούμε μεγάλες αλλαγές.

Κλείνω με τους δικούς σου στίχους:
Περιμένω τρεις χιλιάδες χρόνια να πεθάνω,
Αδύναμος να αποσυντεθώ τόσο που σ' αγαπώ.

■

Σε ένα χορό με την γυναίκα του Πόπη Μοσκώφ

Δημήτρης Μαρωνίτης
(1929 -2016)

Επιμέλεια: **ΚΩΣΤΑ ΜΠΛΙΑΤΚΑ**
Δημοσιογράφου

Δύο φοιτήτριες στο αμφιθέατρο του Δημήτρη Μαρωνίτη

Ο σοφός και αυθεντικός του λόγος αλλά και η ζωντανή του παρουσία στο αμφιθέατρο δεν πέρασαν απαρατήρητα από τους φοιτητές, τα πρώτα χρόνια μετά τη Μεταπολίτευση. Στα μαθήματα του Δημήτρη Μαρωνίτη, μέσα στο πυκνό ακροατήριο, όπου έβρισκες ακόμα και ορθίους, πήγαιναν και φοιτητές και φοιτήτριες άλλων σχολών...

Σε όλη την πανεπιστημιούπολη της Θεσσαλονίκης άλλωστε δύο μέρη ήταν αυτά στα οποία δημιουργούνταν το αδιαχώρητο. Το αμφιθέατρο της Φιλοσοφικής, στα μαθήματα του Ανδρόνικου και του Μαρωνίτη, και η πλατεία του Χημείου...

Φοιτητής Βιολογίας εγώ, μαζί με άλλους συναδέλφους πηγαίναμε για να ακούσουμε τον Δημήτρη Μαρωνίτη. Το ίδιο συνέβαινε και με άλλους φοιτητές, του Πολυτεχνείου, της Νομικής, ακόμα και της Ιατρικής. Μαγικός ομιλητής. Ξεκινούσε από το γνωστικό του αντικείμενο αλλά μας πήγαινε πέρα από αυτό. Γι' αυτό και ουκ ολίγες φορές, ύστερα από ένα "μάθημα Μαρωνίτη", η επομένη μας έβρισκε στο βιβλιοπωλείο Κοτζιά, στην Τσιμισκή, να ψάχνουμε για ένα δοκίμιο ή ένα λογοτεχνικό έργο — αποτέλεσμα της βαθιάς εντύπωσης που άφηναν τα λεγόμενα αυτού του σπουδαίου φιλολόγου, δασκάλου και στοχαστή.

Η δημοσιογράφος Μαρία Χούκλη, φοιτήτρια τότε της Νομικής, και η εκπαιδευτικός Λιάνα Τσιρίδου, φοιτήτρια τότε της Αγγλικής Φιλολογίας, θυμούνται και γράφουν για μια ξεχωριστή εμπειρία.

(Ο νεοελληνιστής, καθηγητής φιλολογίας του Α.Π.Θ., μεταφραστής αρχαίων συγγραφέων και δοκιμιογράφος, Δημήτρης Μαρωνίτης, πέθανε, σε ηλικία 87 ετών, τον περασμένο Ιούλιο) ■

Δημήτρης Μαρωνίτης, Θεσσαλονίκη 2012 φωτογραφία: Άρις Γεωργίου

Δημήτρης Μαρωνίτης
(1929 -2016)

της **ΜΑΡΙΑΣ ΧΟΥΚΛΗ**
Δημοσιογράφου

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ
Ο Δάσκαλος με τα βεγγαλικά μάτια

«Φασισμός είναι να σε ρωτούν δημοσίως για την ιδιωτική σου ζωή και να σε ανακρίνουν ιδιωτικά για τις δημόσιες πράξεις σου» Δ.Μ.

Ο Δημήτρης Μαρωνίτης ήταν ήδη θρύλος τα χρόνια που σπούδαζα στη Νομική, στη Θεσσαλονίκη. Τον ήξερε και τον σεβόταν όλο το Αριστοτέλειο, τον ήξερε και υπερηφανευόταν όλη η πόλη που ήταν δικό της τέκνο.

Συχνά, πολλοί νομικάριοι πηγαίναμε στο αμφιθέατρο της γειτονικής Φιλοσοφικής για να παρακολουθήσουμε το μάθημά του. Όχι ακριβώς το μάθημά του, αλλά εκείνον να το παραδίδει.

Η εικόνα που έχω ήταν μιας ασφυκτικά γεμάτης αίθουσας με κόσμο κι από άλλες σχολές, που φωνασκούσε ακαταπαύστως μέχρι να εμφανιστεί Εκείνος.

Ψηλός, λεπτός, μοντέρνα ντυμένος, με βήμα αργό έπαιρνε θέση στο καθηγητικό έδρανο, τακτοποιούσε σημειώσεις και βιβλία —δήθεν, αφού όσα θα έλεγε αργότερα όλα ήταν από στήθους—, σταύρωνε με χάρη τα χέρια του, έκανε μισό βήμα πίσω και μετά σήκωνε το βλέμμα προς το κοινό.

Το σαιξπηρικό βλέμμα του.

Δύο μάτια μαύρα σαν κάρβουνα αναμμένα, που είχες την αίσθηση ότι σε κοιτάζουν ακόμη και αν βρίσκεσαι στην τελευταία σειρά των καθισμάτων.

Οι γνώσεις, η ευφυΐα, η σοβαρότητα, τα δεινά που πέρασε, η πνευματική υπεροχή, όλο το μέγεθος του ανδρός ήταν μετουσιωμένο σε εκείνο το πυρετικό βλέμμα.

Ένιωθες ότι σε διαπερνούσε, σε ζύγιζε και ευχόσουν να μην σε βρει ελλιπή.

Ο καθηγητής δεν έδειχνε να βιάζεται να ξεκινήσει το μάθημα. Έμοιαζε με σολίστα στο κέντρο της σκηνής, που περίμενε να ησυχάσει το πλήθος των φανατικών για να αρχίσει να παίζει. Ωστόσο, δεν άφηνε και πολύ χρόνο να πάει χαμένος.

Η βραχνή, στεγνή φωνή του ήταν το δεύτερο επιβλητικό πράγμα επάνω του.

Με κοφτές φράσεις ωραίων ελληνικών και ελαφρά ειρωνεία, όμως δίχως αυταρέσκεια, ούτε στόμφο, εξιστορούσε όσα είχε ετοιμάσει να πει. Δεν ήταν ακριβώς διάλεξη, ούτε τώρα ξέρω να πω τι ήταν, αλλά ήταν κάτι σπουδαίο.

Ο Μαρωνίτης μιλούσε αλλά είχε διαρκώς ανοιχτά τα αυτιά στις αντιδράσεις του ακροατηρίου, που το αιφνιδίαζε με ερωτήματα. Ήθελε να ανταλλάξει απόψεις, δεν επιδίωκε να είναι απλώς πομπός. Αυστηρός με τυχόν ανοησίες που θα τολμούσε να αντιτάξει κάποιος — 20άρηδες ήμασταν. Δεν μασούσε τα λόγια του, ήταν δηκτικός με τα λάθη, όμως το μάλωμά του ήταν σκληρό απέξω, τρυφερό από μέσα.

Δεν έκανε έκπτωση στη δυσκολία των νοημάτων που επέλεγε να ξεδιπλώσει ενώπιον των φοιτητών και των λαθρακουστών του.

Έπρεπε εμείς να σκαρφαλώσουμε για να τον καταλάβουμε, δεν κατέβαινε εκείνος για να μας συναντήσει. Δεν κολάκευε τους φοιτητές, αντιθέτως τους κόντραρε με τη σωκρατική μέθοδό του. Μια-δυο φορές τον είδα να μισοχαμογελά με ευχαρίστηση από κάποιο σωστό σχόλιο μαθητή του· η ευαρέσκεια του σπορέα που έπιασε τόπο η σπορά του.

Μάχη έδινες για μια θέση στο αμφιθέατρο.

Αυτό καθ' αυτό το θέμα του μαθήματος τότε δεν με ενδιέφερε, άλλωστε ήμουν στη Νομική.

Όμως η περφόρμανς Μαρωνίτη, η δύναμη που εξέπεμπε, το ήθος που εξακτίνωνε ο στέρεος λόγος του, οι παρατηρήσεις που έκανε για τα τρέχοντα, τη ζωή και τον άνθρωπο ανάμεσα σε ομηρικές ραψωδίες και κυπριακά έπη, τα ερωτήματα που μας κέρναγε, ιντριγκάροντάς μας να δώσουμε εμείς τις απαντήσεις, ήταν από μόνα τους κίνητρο να τον παρακολουθήσεις.

Ήταν ένας Δάσκαλος. Κι άλλοι υπήρξαν.

Κανείς όμως δεν είχε τέτοια βεγγαλικά μάτια. ■

Ο Δημήτρης Μαρωνίτης στη «Συνάντηση και Διάλογος για τη σημασία μιας λαϊκής παράδοσης στον τόπο μας», Ανώγεια 1978.
Οι φωτογραφίες είναι του Κώστα Ελευθεράκη και προέρχονται από το αρχείο του Γιώργου Μητρόπουλου. (Από το φωτογραφικό άλμπουμ *Ο καταστασιακός Χατζιδάκις*, Αθήνα, Ιούνιος 2009, Γιώργος Μητρόπουλος και yafka books).

Δημήτρης Μαρωνίτης
(1929 -2016)

της **ΛΙΑΝΑΣ ΤΣΙΡΙΔΟΥ**
Εκπαιδευτικού-Συγγραφέα

Ευχαριστούμε, δάσκαλε

Μαθαίνοντας τον θάνατο του Δημήτρη Μαρωνίτη, ένιωσα σαν να έχασα κομμάτι από τα νιάτα μου· από τις σταθερές μου. Μ' εκείνο το παράδοξο πένθος που νιώθεις για ανθρώπους οι οποίοι δεν είναι του στενού σου περιβάλλοντος αλλά είναι συνδεδεμένοι με την ενηλικίωση, με τις αναζητήσεις σου, με τις αλήθειες σου.

Για το επιστημονικό έργο του Μαρωνίτη γράφτηκαν και θα γραφτούν ακόμη, είμαι σίγουρη, πολλά και σπουδαία από ανθρώπους πολλούς και σπουδαίους. Για την υποδειγματική του στάση στα πέτρινα χρόνια, επίσης. Τι θα είχα να προσθέσω εγώ, που δεν τον γνώριζα καν προσωπικά, που δεν είχα το προνόμιο να τον φωνάζω Μίμη, που τον αντιμετώπιζα με δέος σε όλα τα φοιτητικά μου χρόνια;

Τα σκόρπια κομματάκια μου θέλω να καταθέσω, που μου ανεβαίνουν σαν ανεξέλεγκτο βούρκωμα με την είδηση του θανάτου του. Τα «ευχαριστώ» που τότε διστάσαμε να του πούμε γιατί τον βλέπαμε σαν κολοσσό και τους εαυτούς μας ασήμαντους, κι ας προσπαθούσε εκείνος με κάθε ευκαιρία να μας διδάξει πίστη στον εαυτό μας, στο καλό μας κομμάτι, αυτό θεωρούσε θεμέλιο για κάθε πρόοδο, για κάθε δημιουργία. Κι ας προσπαθούσε ***και*** με λόγια ***και*** με τη στάση του να μας διδάξει πώς να αναμετρηθούμε με τον φόβο, να τον αναγνωρίσουμε, να τον αποδομήσουμε, να τον νικήσουμε. Πολύ αργότερα τα συνθέσαμε, τα συνειδητοποιήσαμε όλα αυτά. Γιατί είχε το χάρισμα να φυτεύει γνώση χωρίς διδακτισμό και ουσία χωρίς φανταχτερό περιτύλιγμα.

Την πρώτη φορά που τρύπωσα και κρυβόμουν στις τελευταίες σειρές του αμφιθέατρου —μια παρείσακτη της αγγλικής φιλολογίας εγώ—, για να παρακολουθήσω την ακατάδεχτη κι αυστηρή, όπως έλεγε, Ιλιάδα του, το έκανα με μεγάλο δισταγμό. Ήταν γνωστό ότι εκείνος ήταν επικεντρωμένος στο κυρίως τμήμα του, όσοι/ες παίρναμε τα μαθήματά του ως επιλογή ήμαστε λίγο αναγκαίο κακό, όσοι έμπαιναν στο αμφιθέατρο από περιέργεια ή ως ακροατές καλά θα έκαναν να μην ακούγεται η ανάσα τους. Εκείνη την πρώτη φορά λοιπόν άκουσα εγώ τη δική του ιδιαίτερη φωνή, την κάπως βραχνή, τη σταθερή και σίγουρη, τη χρωματισμένη, να αναδεικνύει τις ομηρικές λέξεις σαν τιμαλφή πάνω σε βελούδινο μαξιλαράκι, πρώτα για να μας τις συστήσει και κατόπιν για να τις μετατρέψει μαγικά σε αυθύπαρκτες, αναντικατάστατες οντότητες. Κι ύστερα, στα μαθήματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, το μεταξένιο νήμα των λέξεων μας μετέφερε στους σύγχρονους ποιητές, σ' εκείνους που κουβαλούσαν στη ζωή και στο έργο τους αυτό που ο δάσκαλος ονόμασε πολιτική ηθική, σ' εκείνους της μουσικής και της «αιθρίας του Αιγαίου», σ' εκείνους που μετέτρεψαν σε τέχνη το πάθος και τα πάθη τους. Ό,τι και να παρακολουθούσες με τον Μαρωνίτη, ήταν αδύνατον να μη λατρέψεις την ελληνική γλώσσα, την κίνηση και την ανάσα της μέσα στους αιώνες. Ήταν αδύνατον να μην αισθανθείς τη φυσική ροή της γλώσσας, εντελώς απαλλαγμένης από τα βαρίδια της προγονοπληξίας.

Ο Δημήτρης Μαρωνίτης με τον Μανόλη Ανδρόνικο δίπλα του, στην πορεία για το Πολυτεχνείο, Θεσσαλονίκη, 1976. Διακρίνονται επίσης οι καθηγητές Ιωάννης Χασιώτης, Δημήτρης Λυπουρλής, Παναγιώτης Μουλλάς. Το πανό κρατά η Χαρούλα Μαμζορίδου, τότε φοιτήτρια της Γαλλικής Φιλολογίας. Αριστερά ανεβασμένος στο πεζοδρόμιο ο Δαυίδ Κάστρο.

Στον στοχασμό; Κάθε μάθημα, κάθε κείμενο κι ένα παράθυρο. Είχε το χάρισμα να σε οδηγεί. Όχι στο τι να διαβάσεις, τι να σκεφτείς, αλλά πώς να διαβάσεις, πώς να σκεφτείς, βουτώντας με όλες τις αισθήσεις και με όλη σου την εγρήγορση στο καινούριο, να το κάνεις δικό σου οικοδομικό υλικό, να χτίσεις τη θεώρησή σου για τον κόσμο.

Αλλεργικός σε κάθε δογματισμό και στη φτωχή αισθητική της επαναστατικής μας φαντασίωσης στο τέλος της δεκαετίας του 70, λίγα χρόνια μετά τις δικές του περιπέτειες με τη δικτατορία, συχνά μας κατσάδιαζε για την αμετροέπεια ή για την άκριτη υιοθέτηση απόψεων. Αλλά τότε δεν καταλαβαίναμε και πολύ. Αργότερα κλονίστηκαν κι οι δικές μας νομοτέλειες. Τότε οι πιο πολλοί λούφαζαν στις παρατηρήσεις της επιβλητικής φωνής του, όταν μας κατακεραύνωνε μετρώντας την αντοχή μας και το ανάστημα που θα μπορούσαμε να υψώσουμε. Οι λίγοι που τολμούσαν να του αντιπαρατεθούν με λογική και θάρρος κέρδιζαν τον σεβασμό του κι εν μέρει την ησυχία τους. Αυτοί οι λίγοι απολάμβαναν και το προνόμιο της συντροφιάς του στις ταβέρνες της Ευαγγελίστριας και της Πάνω Πόλης ή στον «Μανδραγόρα» και στο «De facto», το συνήθως καυστικό χιούμορ του και την ικανότητά του να πετάει από πάνω του αρκετές δεκαετίες, να γίνεται συνομήλικος.

Χρόνια μετά το τέλος των σπουδών μου, ξύπνησα κάμποσες φορές κάθιδρη γιατί στον ύπνο μου έβλεπα ότι δεν μπορούσα να απαντήσω στις ερωτήσεις του ή στη σαρκαστική του παρατήρηση για την αργοπορία μου — απεχθανόταν τη διακοπή του μαθήματος από τους αργοπορημένους κι αγουροξυπνημένους. Ήμουν μάλλον από αυτούς που τον φοβόμασταν λιγάκι. Μα η επιβλητική του παρουσία στα χρόνια των σπουδών μου είναι μια προίκα που την κουβαλάω ακόμη μέσα μου. Όπως και τα γραφτά του, που μας συντρόφευαν μέχρι πρόσφατα. Λυπάμαι μόνο που δεν μπόρεσα ποτέ να του πω «δάσκαλε, σ' ευχαριστώ». Αλλά είμαι σίγουρη ότι το διεισδυτικό του βλέμμα αντιλαμβανόταν τα πάντα. Ακόμη και τα ανείπωτα.

Αποχαιρετώντας έναν ξεχωριστό δάσκαλο, «γνήσιο τέκνο της Θεσσαλονίκης»

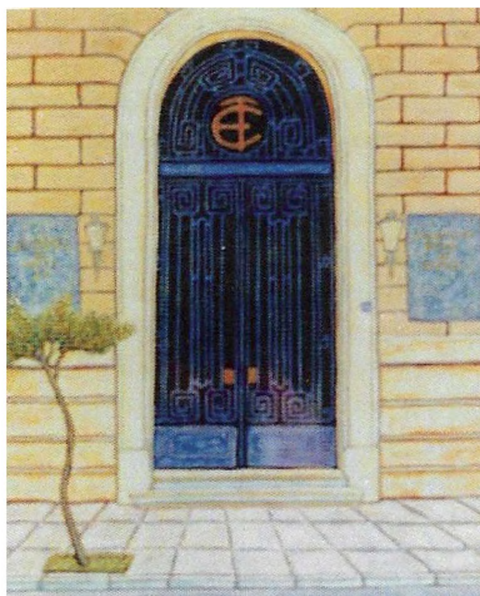
«…Μακρύς διάδρομος σε παλιό τούρκικο σπίτι —ίσως στο σπίτι μας στην Ιφικράτους— δεξιά, δωμάτια άδεια αλλά ζωντανά, με συρταρωτά παράθυρα προς τα μέσα στη σάλα. Προχωρώ προς το τέρμα του διαδρόμου: ένα παλιό γραμμόφωνο από μαόνι, ανοιχτό, δίχως χωνί, δεν ξέρω αν παίζει…»

Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Μαύρη γαλήνη*, σαράντα χρόνια μετά.
Εκδόσεις Το Ροδακιό, 2007, πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό *Η Συνέχεια*, τχ. 8, 1973.

Γιώργος Αναστασιάδης

του **ΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ**
Ζωγράφου

Ήρθαν τα ζώα

Η είσοδος της Εμπορικής στην Ι.Δραγούμη (τέμπερα)
Ντίνος Παπασπύρου

Αρχές δεκαετίας του '60, οκτώ παρά δέκα, στο τμήμα εισαγωγών —πιστώσεων εξωτερικού το έλεγαν τότε— της τράπεζας, αχνίζουν στο γκισέ καφέδες, τσάγια και τυλιγμένα σε χαρτί σάντουιτς, μόνιμη πρωινή μέριμνα του ασπρομάλλη καφετζή κυρ-Γιώργου κατά τις πάγιες παραγγελιές των υπαλλήλων, που ήδη έχουν αρχίσει να έρχονται στο τμήμα για δουλειά.

Ο Κώστας, πρώτος προϊστάμενος, βυθισμένος σε ανοιγμένους φακέλους, σκαλίζει χαρτιά αλλά το μυαλό του ταξιδεύει στην γκόμενα της προηγούμενης βραδιάς που, ως συνήθως, δεν του κάθισε. Δίπλα ο Γιώργος, δεύτερος προϊστάμενος, με μεγάλα μαύρα γυαλιά ηλίου παρά τη συννεφιασμένη μέρα, ένδειξη ότι είναι ξενύχτης και —κατά πάγια τακτική σε αυτές τις περιπτώσεις— έρχεται στην τράπεζα κατευθείαν από το μπουζουξίδικο. Φυσά με το τσιγάρο δαχτυλίδια πάνω από το γκισέ και σιγομουρμουρίζει το ρεφρέν από κάποιο λαϊκό άσμα που είναι του συρμού. Να σε λίγο και ο Ντίνος, άμεσος βοηθός του Γιώργου. Κατεβάζει τον καφέ από το γκισέ, ανάβει τσιγάρο και, ρουφώντας, αρχίζει να σχολιάζει μαζί του χαμηλόφωνα την αλλοπρόσαλλη διαιτησία του χθεσινοβραδινού αγώνα μπάσκετ, και το ***«τι μαλάκας, ρε παιδί μου»*** είναι η επωδός κάθε σχολίου. Ο Κώστας σηκώνει από τα χαρτιά το κεφάλι, αγριοκοιτάζει προς το μέρος τους και, με τον τραυλό τρόπο ομιλίας του, σε έντονο ύφος, τους κατακεραυνώνει ***«πααάλι για μεένα μιιλάτε;»***. ***«Όχι, ρε Κώστα»***, γυρνά ο Γιώργος, ***«πώς σου ήρθε;»*** και εκείνος επιμένοντας ***«νααά γιατί αaάκουσα μααλάκας»***. Δεν τολμά κανείς να γελάσει, γιατί όλοι ξέρουν πως αντιδρά βίαια, όπως όταν τράβηξε ένα γερό ντιρέκτ στον Μίμη σε παρόμοια περίπτωση.

Ξαφνικά, τα δύο φύλλα της ξύλινης, με τετράγωνα τζαμάκια πάνε-έλα, πόρτας του ορόφου ανοίγουν με θόρυβο ταυτόχρονα και εισβάλλουν τρεις αναψοκοκκινισμένες και χοντροκομμένες φάτσες με ένα μάτσο χαρτιά στα χέρια, αλαλάζοντας ***«ήρθαν τα ζώα, ήρθαν τα ζώα»*** και, πετώντας τα χαρτιά πάνω από το γκισέ στο γραφείο του Κώστα, ***«βαράτε τα μπορντερά να βγαίνουν οι άδειες»***. Η πρωινή ηρεμία στο τμήμα χάνεται, όλοι αρχίζουν να βγάζουν τα έντυπα, ξεσκεπάζουν τις νέας τεχνολογίας γραφομηχανές, προσφορά του Σχεδίου Μάρσαλ δείχνει το τυπωμένο στο πλάι τους σχετικό σήμα, περνούν καρμπόν και βάζουν βιαστικά τα έντυπα στους κυλίνδρους. Οι καθυστερημένοι βλέπουν τον αναβρασμό και απορούν, ***«ήρθαν τα ζώα, ήρθαν τα ζώα»*** απαντούν οι άλλοι.

Στην τράπεζα όταν έρχονταν τα ζώα (από αριστερά Γιώργος, Ντίνος, Κάρμεν).

Η σαρανταπεντάρα Ιωάννα έχει έρθει νωρίς, αλλά εδώ και ώρα βρίσκεται στην τουαλέτα για πρωινό κους-κους με τη Μαρία και μια τελευταία καλλωπιστική πινελιά στο πρόσωπο. Παρά την ηλικία και το ευτραφές της, είναι τραβηχτική, «προπολεμική φρεγάδα με τα όλα της», όπως θα καταγράψει μεταγενέστερο λαϊκό τραγούδι ανάλογη περίπτωση. Αυτό το χρησιμοποιεί με τον τρόπο της για να καλμάρει καταστάσεις, όταν κάποιος πελάτης περνάει τα όρια υπομονής του Κώστα ή του Γιώργου, και η ρήξη είναι προ των θυρών. Καταφθάνει τρέχοντας στο τμήμα, ενώ τα τροφαντά καπούλια της ανεβοκατεβαίνουν ***«καλέ, πρωί πρωί, τι φασαρία είναι αυτή;» «ήρθαν τα ζώα, Ιωάννα»*** της ψιθυρίζει ο Γιώργος. Με ένα παρατεταμένο ***«ααα»*** κάθεται μπροστά στη γραφομηχανή της και αρχίζει να ετοιμάζει βιαστικά τα έντυπα.

Ο μονόφθαλμος —γυάλινο το ένα μάτι— επικεφαλής του τμήματος, υποδιευθυντής κύριος Μαναρίδης, φτάνει ασθμαίνοντας στο γκισέ του Κώστα και του Γιώργου, ***«κύριε Μελισσά και κύριε Θεουλίδη, ήρθαν τα ζώα, ελάτε γρήγορα στο γραφείο μου».*** Είναι καλοσυνάτος και για πολλοστή φορά θέλει να εξηγήσει και να τους μεταλαμπαδεύσει πώς πρέπει να ενεργούν «όταν έρχονται τα ζώα». Τους εξηγεί ότι τα πρόβατα και τα κατσίκια φορτώνονται τα προηγούμενα βράδια σε βαγόνια από τη Γιουγκοσλαβία και πρέπει, αμέσως μόλις έρθουν, να γίνουν αστραπιαία όλες οι συναλλαγματικές διαδικασίες για την εισαγωγή, να κτυπηθούν στη γραφομηχανή τα borderaux για το έμβασμα στους φορτωτές εξωτερικού μέσω clearing, να δακτυλογραφηθούν οι άδειες εισαγωγής και χέρι χέρι να πάνε στην Τράπεζα της Ελλάδος για θεώρηση από τον ελεγκτή, «παρατηρητή» τον λένε, ώστε σε χρόνο μηδέν να δοθούν στους ζωεμπόρους, που αλαφιασμένοι τις περιμένουν για να εκτελωνίσουν. Κάθε καθυστέρηση μπορεί να αποβεί μοιραία, γιατί τα ζώα, διψασμένα και νηστικά, κινδυνεύουν να ψοφήσουν πριν φτάσουν στα σφαγεία. ***«Και κάτι άλλο, η τράπεζα έχει μεγάλο όφελος από αυτές τις δουλειές, στη βιασύνη τους δεν βλέπουν το ποσοστό προμήθειας που τους χρεώνουμε».***

Η ομάδα στο τμήμα είναι καταπληκτική και στην πλάκα και στη δουλειά, ακόμη και σε αυτή την εκνευριστική της εισαγωγής των ζώων. Ο Γιώργος, μόνιμος χωρατατζής, όταν περνά η φούρια, πιάνει στο ψιλό τους ζωεμπόρους, ιδιαίτερα τους διαδόχους γιους τους, με τους οποίους έχει την ίδια ηλικία, ***«ρε Σώτο, όλο ζώα-ζώα, δες τη μούρη σου στον καθρέφτη, αρχίζεις να τα μοιάζεις, είσαι και θρεφτάρι».*** Εκείνοι, επειδή τον ξέρουν και τον θαυμάζουν που είναι πρώτο νούμερο στην ομάδα μπάσκετ του ΠΑΟΚ, δέχονται τα πειράγματα χωρίς παρεξήγηση, πολλές φορές μάλιστα τον προκαλούν.

Με τον καιρό ο εκνευρισμός τέτοια πρωινά, όταν ανοίγει η διπλή, πάνε-έλα, ξύλινη με τετράγωνα τζαμάκια, πόρτα του ορόφου, παύει να αναστατώνει το τμήμα. Πριν προλάβουν οι ζωέμποροι, σηκώνεται πρώτος από τη θέση του ο Γιώργος και, προσποιητά αλαφιασμένος, φωνάζει με νόημα προς όλους στη διαπασών: ***«παιδιά ήρθαν τα ζώα, βαράτε τα μπορντερά να βγαίνουν οι άδειες».*** ■

Επιμέλεια: **ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ**

Φρανσουάζ Σμελτς Όταν το χαρτί ζωντανεύει τις δικές του ιστορίες

Όταν η τυπογραφία ξεφεύγει από τα συμβατικά της όρια, τότε το χαρτί ζωντανεύει και αρχίζει να διηγείται τις δικές του ιστορίες... και τις δικές μας...

Η ζωή σε κατευθύνει εκεί που πρέπει να πας. Κάπως έτσι συνέβη και με εμένα.

Γεννήθηκα και μεγάλωσα σε μία καλώς "περίεργη" οικογένεια, με νοοτροπίες ξένες για την Ελλάδα, αλλά και ξένες για το εξωτερικό επίσης. Μια οικογένεια ωστόσο δεμένη, με αγάπη, ανοιχτά μυαλά και πλήρως δημοκρατική, η οποία μου άνοιξε τα φτερά για το πανεπιστήμιο, αλλά παράλληλα με δίδαξε, με το δικό της παράδειγμα, ότι η δουλειά βρίσκεται «στα χέρια» σου. Ακόμη, σημαντικό ρόλο στη μετέπειτα πορεία μου έπαιξε και η πρώτη δασκάλα εικαστικών που είχα στο Δημοτικό, η κυρία Μιμή Καπουλίτσα-Τρούλου, η οποία με φώναζε «το δεξί μου χέρι»...Αυτά «τα χέρια» επανέρχονταν με σημαδιακό τρόπο...

Μπήκα στο Τμήμα Θεάτρου της Σχολής Καλών Τεχνών του Α.Π.Θ. το 2004. Τρία χρόνια αργότερα, πέρασα τις εσωτερικές εξετάσεις της Σχολής και πήρα την κατεύθυνση σκηνογραφίας-ενδυματολογίας. Εκεί γνώρισα τον δάσκαλο Απόστολο-Φωκίωνα Βέττα, έναν άνθρωπο εκρηκτικό και ευαίσθητο, ο οποίος σε έβαζε στην πρίζα και μετά, είτε σε άφηνε να τσιτσιρίζεσαι είτε δεν έκανε τον κόπο να ανάψει την λάμπα... Εγώ ανήκα στην πρώτη ομάδα. Και ήθελα και την τελειότητα... με την έννοια ότι ήθελα και το 10άρι στη σκηνογραφία. Για να το αποκτήσω όμως, έπρεπε να βρω τον πιο εκπληκτικό τρόπο για να παρουσιάσω τη δουλειά μου του εξαμήνου σε ένα πορτφόλιο. Ωραία, λέω, θα την κάνω τρισδιάστατη! Αυτά όλα ξεκινούν τον Ιούνιο του 2010, και στο μεταξύ έχει φτάσει ήδη Σεπτέμβριος, βρίσκοντάς με για ένα ολόκληρο καλοκαίρι να ψάχνω, και τελικά να βρίσκω, μια τεράστια βιβλιογραφία για τα pop-up, με άρθρα, κείμενα εργασίες φοιτητών του εξωτερικού και σπάνια βιβλία — τα τελευταία κατέληξαν ένα ακριβό μου χόμπι...

Προχωράω λοιπόν στη διάλεξή μου για τη Σχολή, με επόπτρια καθηγήτρια την κυρία Λίλα Καρακώστα —η "υπομονή προσωποποιημένη"—, με θέμα «Από τα μηχανικά βιβλία στα pop-up: ιστορία, μηχανισμοί, εφαρμογές», αφετέρου —με την ίδια επόπτρια— στη διπλωματική μου, με τίτλο «Τα 88 pop-up ντολμαδάκια: ένα μηχανικό βιβλίο. Βασισμένο στο παραμύθι του Ευγένιου Τριβιζά, ***Τα 88 ντολμαδάκια***». Η διπλωμα-

τική κράτησε δύο χρόνια, τον Ιούλιο του 2013 πήρα το πτυχίο μου και πια είχα κολλήσει αμετάκλητα με την τέχνη των pop-up —που στα ελληνικά αποδίδεται ως τρισδιάστατη απεικόνιση μιας εικόνας που αναδιπλώνεται—, δημιουργώντας μια σχέση πάθους. Και λέω δημιουργώντας, γιατί όταν ήμουν μικρή... ήμουν... πώς να το πω... σνομπ μαζί τους... Με το θέατρο δεν στόχευα να ασχοληθώ, ήθελα κάτι που να μην βαρεθώ, να υπάρχει εναλλαγή, με τα pop-up κάθε δουλειά είναι διαφορετική, σχεδίαζα πλέον τους μηχανισμούς μέσω υπολογιστή, βάσει των "κανόνων" των pop-up και της γεωμετρίας, ό,τι λοιπόν κάνει ακριβώς και ένας μηχανικός χαρτιού (paper engineer). Η Ελλάδα δεν ήξερε τα pop-up, δεν είχε ιστορία ούτε καλλιτέχνες πάνω στην τέχνη αυτή. Επιπλέον, δεν ήθελα με τίποτα να αφήσω τη χώρα της καρδιάς μου. Κάπως έτσι, και με πρότυπα τα λίγα τυπογραφεία-εργαστήρια για pop-up του εξωτερικού, αποφάσισα να ανοίξω το πρώτο —και μοναδικό μέχρι στιγμής— τυπογραφείο για pop-up στην Ελλάδα. Έδρα φυσικά και θα ήταν η Θεσσαλονίκη μου, και, με μια θύμηση της παλιάς πόλης, επέλεξα την πλατεία Άθωνος. Παλιά σαν την ιστορία των pop-up... Σαν πηγή αρχική χρηματοδότησης αλλά και δοκιμής της αγοραστικής δυναμικής, δημιούργησα το πρότζεκτ "Pop-Up & Paper Stories: Print Shop for Pop-Up Art" τον Νοέμβριο του 2014, μια καμπάνια crowdfunding (επιχορήγηση από το πλήθος) μέσω της πλατφόρμας του Indiegogo. Με το ποσό που μαζεύτηκε, αλλά και με την πολύτιμη βοήθεια πολλών φιλών, το τυπογραφείο άνοιξε τον Μάρτη του 2015.

Στην Ελλάδα της κρίσης είναι δύσκολα όλα: το να ανοίξεις ένα μαγαζί, να το συντηρήσεις, να κάνεις το "κουμάντο" σου, και σίγουρα για ένα καινούργιο είδος, χωρίς προϋπάρχουσα πελατεία, ακριβό, γιατί δεν είναι "κινέζικο" —ούτε ως προς τα εργατικά ούτε ως προς τις πρώτες ύλες—, αφού, θέλοντας να υπάρχει η άριστη ποιότητα αλλά και η στήριξη της εγχώριας αγοράς, όλες οι πρώτες ύλες προέρχονται από ελληνικές επιχειρήσεις. Αυτό είναι όμως και το κέρδος:

Δεκέμβριος 2015

Μέσα στον πρώτο χρόνο λειτουργίας, είχα πολύ καλές συνεργασίες, σταθερές και με ποιότητα. Η συνεργασία επίσης με φορείς όπως το Handpeack αλλά και η συμμετοχή σε εκδηλώσεις όπως το SONEW και το STAMP Festival είναι εξαιρετικές ευκαιρίες για έναν νέο δημιουργό ως επιχειρηματία. Ένα καλό έκανε λοιπόν η κρίση: αύξησε τη δημιουργικότητα των ανθρώπων και τους ένωσε. Χωρίς την κρίση, θα υπήρχε ο ανταγωνισμός, τώρα που όλοι "βράζουμε στο ίδιο καζάνι" προσπαθούμε όλοι μαζί. Και σ' αυτό το "μαζί" όποιος είναι απέξω είναι κι αυτός που δεν θα αντέξει. Ποτέ δεν αφήνω μια δουλειά να "πέσει". Πέρα από τα pop-up, αναλαμβάνω και απλές κάρτες ή με κοπτικό, εκτυπωτικές και κοπτικές εργασίες, εταιρικές συσκευασίες —ιδίως μικρών επιχειρήσεων—, σχεδιασμό και κοπή stencil από pvc και κατά παραγγελία.

Όσο δύσκολα όμως και αν είναι τώρα, όσο δυσκολότερα και να γίνουν, έχω την αγάπη για τα pop-up "αποκούμπι". Η ανεβασμένη αδρεναλίνη όταν έχεις τον πελάτη και εκείνη την ώρα που σου λέει τι θέλει, εσύ ετοιμάζεις το σχέδιο στο "κεφάλι" σου και μόλις τελειώσει τη φράση του, του έχεις ήδη πρόταση. Η ανυπομονησία να το πιάσεις στα χέρια σου, όταν ακόμα βγάζεις το σχέδιο στον υπολογιστή, η χαρά της εκτύπωσης, της κοπής και της συναρμολόγησης.... Και τέλος, όταν κάθεσαι μισή ώρα και το χαζεύεις μαγεμένος (είναι εκεί που αναρωτιέσαι «εγώ το έκανα αυτό;»). Κι όταν, μετά από διορθώσεις και αλλαγές, έρχεται ο πελάτης και παρουσιάζεις τη μακέτα, βλέπεις την έκπληξη και την χαρά του, ε τότε χαμογελάν και τα δικά σου μάτια... Είναι οι πεταλούδες στο στομάχι μου κάθε μέρα που με κάνουν να ανοίγω το στόρι του τυπογραφείου... ■

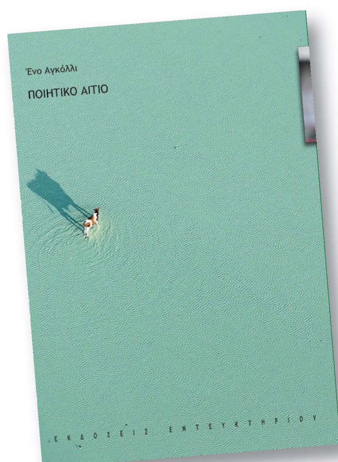
Συνέντευξη: **ΑΛΕΞΙΑ ΤΖΙΩΝΑ**

Το *Ποιητικό Αίτιο* του Ένο Αγκόλλι Η χαρτογράφηση της απώλειας

Η ποιητική συλλογή με τίτλο *Ποιητικό Αίτιο* (Εκδόσεις Εντευκτηρίου 2015) αποτελεί μια καλή αιτία να γνωρίσουμε τον Ένο Αγκόλλι. Γεννήθηκε το 1994 στην Κορυτσά και τρία χρόνια αργότερα ήρθε με τους γονείς του στη Θεσσαλονίκη, όπου και μεγάλωσε. Έχει σπουδάσει αναλυτική φιλοσοφία στο Σικάγο και στο Κέιμπριτζ.

Τα ποιήματά του εξετάζουν το θέμα του προαιώνιου διλήμματος της απώλειας. Θυμίζουν ημερολογιακές αναζητήσεις και καταγραφές ενός ανθρώπου που αποτυπώνει την εμπειρία της ενηλικίωσής του σε μια ποιητική συλλογή. Οι φίλοι, η μητρική φιγούρα, ο έρωτες και τέλος η απώλεια, συνθέτουν μια σειρά από αυτοαναφορικά ποιήματα που "συνδιαλέγονται" μεταξύ τους.

Η πρώτη του αυτή ποιητική συλλογή εκπλήσσει ευχάριστα τον αναγνώστη, καθώς ο Ένο καταφέρνει να δημιουργήσει τελικά ένα εξωστρεφές και κοσμοπολίτικο έργο με τη γλωσσική του πολυμορφία και την εναλλαγή ποίησης και πεζών.

Κορυτσά, Θεσσαλονίκη, Σικάγο, Κέιμπριτζ. Τέσσερις πόλεις-σταθμοί που συνετέλεσαν στην ενηλικίωσ;h σου, κάτι που φαίνεται και μέσα από τα ποιήματά σου. Ποιος είναι ο Ένο Αγκόλλι;

Ο Ένο Αγκόλλι δεν ξέρω ποιος είναι. Αυτήν την κρίση την αφήνω συνήθως στους άλλους. Ίσως μερικές υπόνοιες μπορεί να δώσει αυτό το ποίημα:

Εκείνες τις νύχτες
οπότε φυτρώνει στο λαιμό
ο κλοιός της μοναξιάς

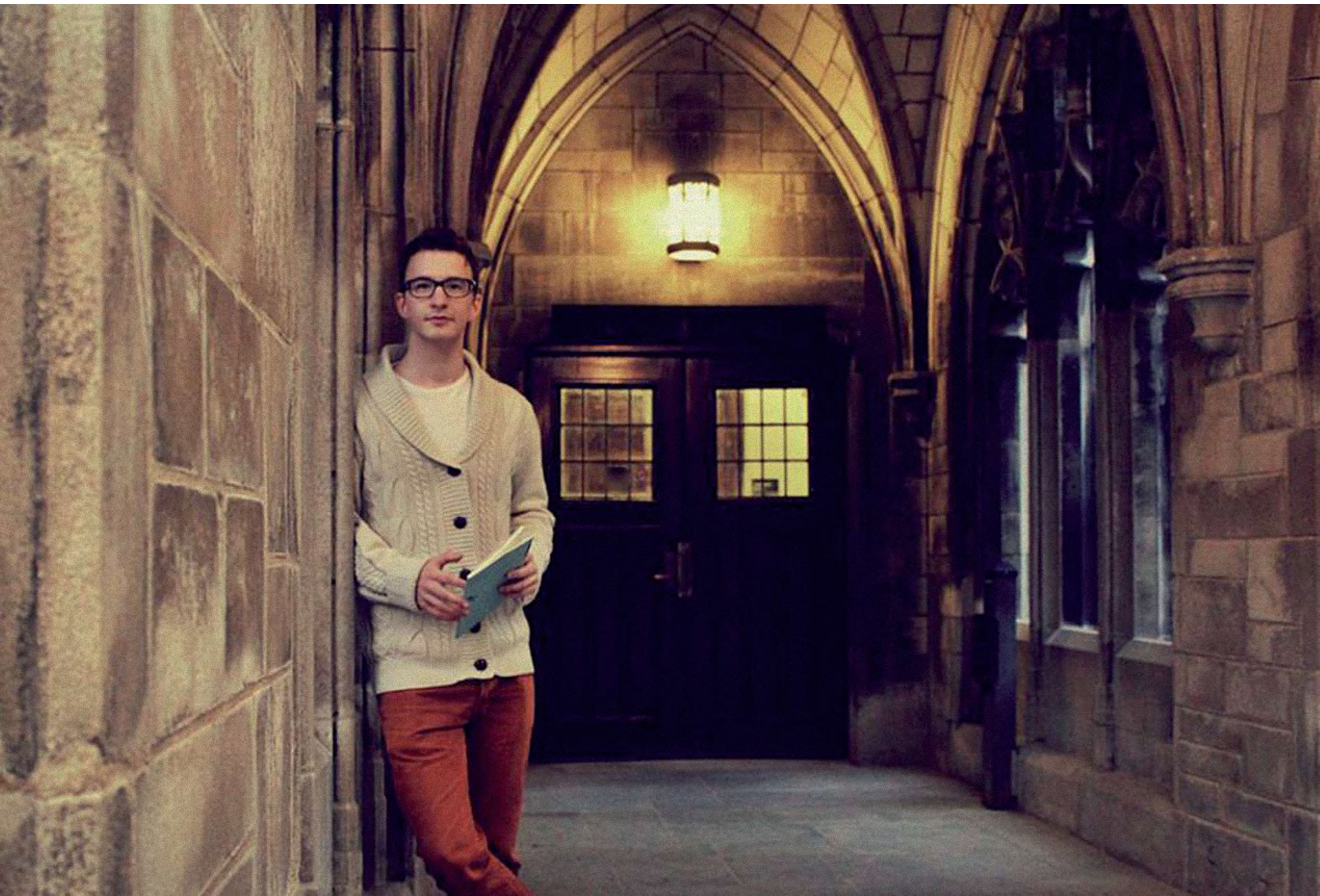
ωσάν εξ αγχιστείας λώρος
των ανθρώπων σου,

είσαι —όπως λες—
εκείνοι

ή μήπως είσαι το γινόμενο
των κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση
απωλειών
τους;

Θέλω όμως να πω δυο λόγια για τις αγαπημένες μου αυτές πόλεις. Γενικά, τις πόλεις τις αγαπώ – το θορυβώδες περιβάλλον τους, τους ψιθύρους, τα αστικά τους θαύματα. Την Κορυτσά δεν την ξέρω καλά, δεδομένου ότι έζησα εκεί μια περίοδο της ζωής μου η οποία έχει χαθεί αμετάκλητα στην αμνησία, κι έκτοτε οι επισκέψεις μου εκεί έχουν υπάρξει μόνο σποραδικές κι επεισοδιακές. Η κατάσταση αυτή ωστόσο είναι ευτυχής. Η μπαλωμένη μου εντύπωση της Κορυτσάς έχει παραδώσει αυτήν τη μικρή πόλη των Δειναρικών Άλπεων καθ' ολοκληρίαν στο φαντασιακό.

Οι άλλες τρεις πόλεις είναι πιο πραγματικές. Η Θεσσαλονίκη είναι χωρίς αμφιβολία η πατρίδα μου, εκεί όπου ζω πιο αυθεντικά, όπου είναι οι παλιότεροι φίλοι μου, η οικογένειά μου, η παιδεία μου. Το Σικάγο και το Κέιμπριτζ δεν αποτελούν τίποτα παραπάνω από παροδικές πατρίδες, αναλώσιμες, ψεύτικες με κάποιον τρόπο λόγω της παροδικότητας, τόπους διαμόρφωσης, ερωτικής απελευθέρωσης, σωματικής απελευθέρωσης – ενδοχώρες όπου ωρίμασα και ξόδεψα τον εαυτό μου. Νομίζω ότι ξέρω, τώρα που το σκέφτομαι, με ποιον τρόπο είναι ψεύτικες: όλη τους η υπόσταση, μετά το πέρας του καιρού, θα είναι μονάχα ένα θέατρο για την ποίησή μου, λες και υπάρχουν μόνο για μένα, μόνο για μια ντουζίνα ποίηματα.

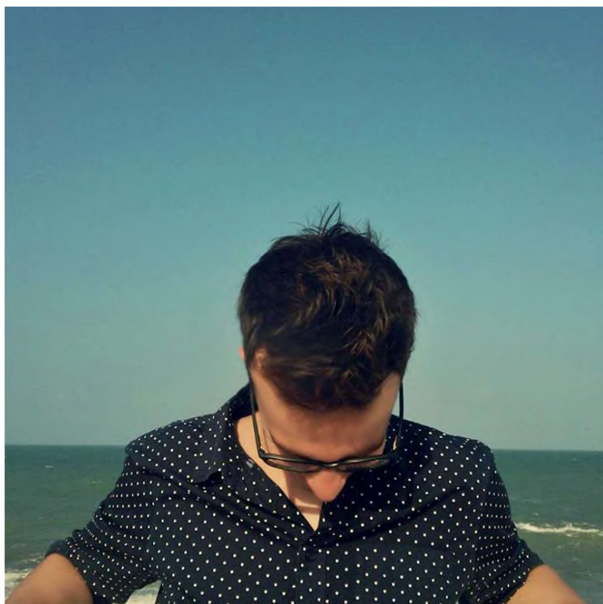
Σχεδόν από την ηλικία των 10 ετών γράφεις ποιήματα. Μάλιστα, έχεις κερδίσει σε μαθητικούς διαγωνισμούς ενώ αργότερα διακρίθηκες και σε λογοτεχνικούς διαγωνισμούς. Τι είναι αυτό που σε ώθησε στην ποίηση;

Θα μπορούσα να δώσω απαντήσεις που έχω αναλογιστεί κατά καιρούς σχετικά με το ερώτημα. Από το μυαλό μου έχουν περάσει εξηγήσεις λίγο-πολύ δραματικές – όπως η μετανάστευση στην Ελλάδα και τα πρώτα μου χρόνια εδώ, ή η ευαίσθητη ή «νευρωτική» μου φύση, όπως θα την χαρακτήριζε ο Προυστ, ή μια δασκάλα στο Δημοτικό που με σαγήνευσε αναλύοντας τις παρηχήσεις ενός δημοτικού τραγουδιού –αλλά και «επιστημονικίζουσες»– όπως η ποιητικότητα της ελληνικής γλώσσας.

Όμως δεν θέλω να ενθαρρύνω αυτήν την επίπλαστη εικόνα που δημιουργείται για τον ποιητή. Θυμάμαι ένα επεισόδιο στην Δ΄ Δημοτικού, περίπου δέκα χρονών: η δασκάλα που μάς έκανε μουσική μάς ζήτησε να παρουσιάσουμε τους εαυτούς μας για να μάς γνωρίσει, καθώς ήταν η πρώτη εβδομάδα μαθημάτων. Τα τυπικά: όνομα, επίθετο, καταγωγή, αγαπημένο μάθημα, μελλοντικό επάγγελμα. Κι ενώ πλησίαζε η σειρά μου, αγωνιούσα για το τελευταίο – γύρω μου μπαλαρίνες, πολιτικοί, αστροναύτες, επιστήμονες. Ε, λοιπόν πρωτοτύπησα και είπα «ποιητής». Κάπως, έτσι άρχισα – υπόκωφα, αυθαίρετα κι αυτόβουλα.

Τα κείμενά σου συνδέονται με ένα κεντρικό θέμα, αυτό της απώλειας, το οποίο διατρέχει και την ποιητική συλλογή *Ποιητικό Αίτιο*. Γιατί το θέμα της απώλειας εμφανίζεται τόσο έντονα στο έργο σου;

Θεωρώ ότι ώς τώρα έχω αποκτήσει μια αξιοπρεπή εποπτεία των μειζόνων σχολών σκέψης ανά τον κόσμο. Αν έπρεπε λοιπόν να διακρίνω μια βασική θεωρητική αρχή, ένα θεματικό άξονα-λαϊτμοτίφ από τον οποίο εμφορούνται τα περισσότερα απ' αυτά, θα έλεγα ότι είναι η απώλεια. Το *ζήτημα* της απώλειας. Δεν πρόκειται δηλαδή τόσο για θεματικό άξονα, αλλά περισσότερο για μια μάζα παρόμοιων προβλημάτων που εκτείνονται από τα θεωρητικότατα

ύψη της αφηρημένης σκέψης ώς τη γήινη, πρακτική μας υπόσταση. Είναι μια μάζα προβλημάτων που αντιμετωπίζουμε κάθε δευτερόλεπτο: εσείς κι εγώ περνάμε, χανόμαστε προς τα πίσω, προς το χθες, σαν να μας παίρνει ένας ακατανίκητος άνεμος.

Και το χειρότερο είναι ότι δεν ξέρουμε, δεν έχουμε κανένα σταθερό κριτήριο με βάση το οποίο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είμαστε ο ίδιος άνθρωπος που υπήρξε ένα δευτερόλεπτο πριν. Κατά βάθος, η μάζα προβλημάτων που αποκαλώ «απώλεια» είναι συνυφασμένη με το πρόβλημα της διαχρονικής μας ταυτότητας.

Οι γλωσσικές σου επιλογές ξεχωρίζουν στα ποιήματά σου. Λέξεις προσεκτικά τοποθετημένες, γλώσσες που εναλλάσσονται και έννοιες κοσμοπολίτικες δημιουργούν ένα έργο εξωστρεφές και πολυπολιτισμικό. Τα βιώματά σου συνετέλεσαν σε αυτό;

Σας παραχωρώ αυτή τη συνέντευξη από μια πόλη που λέγεται Νατάλ στη βορειοανατολική Βραζιλία, όπου αναγκάζομαι να μιλώ πορτογαλικά σχεδόν κάθε στιγμή, διότι ελάχιστοι από τους κατοίκους γνωρίζουν αγγλικά. Φυσικά, όπως καταλαβαίνετε, αυτές οι εμπειρίες και τα αντίστοιχα αναγνώσματα θα βρουν τον δρόμου τους στα γραπτά μου. Όπως και οι οι εμπειρίες μου από την πρώτη πατρίδα μου και το σπίτι μου, που έλαβαν χώρα εξ ολοκλήρου στα αλβανικά. Όπως και οι αγγλικές μου εμπειρίες και τα αναγνώσματα, κ.ο.κ.

Μου αρέσει να λέω ότι οι περισσότεροι από εμάς έχουμε μια περιορισμένη και αρκετά πτωχευμένη θεώρηση της έκτασης στην οποία κυριαρχεί η γλώσσα. Θεωρούμε δηλαδή ότι τη γλώσσα τη μιλούμε, τη γράφουμε, και πάνω-κάτω μέχρι εκεί. Δε σκεφτόμαστε, οι περισσότεροι, ότι η ζωή μας όλη είναι βουτηγμένη στη γλώσσα: θέλω να πω, ζούμε ***στη*** γλώσσα. Το αν ζούμε σε μια ή άλλη γλώσσα, το αν οι περιστάσεις έχουν δημιουργήσει για μένα την ανάγκη να ζω σε πορτογαλικά ή αγγλικά ή ελληνικά, είναι θέμα απολύτως επιφανειακό, και ως τέτοιο το αντιμετωπίζω. Το βαθύ θέμα πάντα είναι ***η*** γλώσσα.

Στα ποιήματά σου συνυπάρχουν, με άμεσες ή έμμεσες αναφορές σε συγκεκριμένα έργα τους, ο Μαρσέλ Προυστ, ο Λούντβιχ Βίτγκενσταϊν, ο Τόμας Έλλιοτ ή ο Νίτσε. Με ποιον τρόπο σε έχουν επηρεάσει οι συγκεκριμένες προσωπικότητες;

Ο Έλλιοτ, όπως και άλλοι ποιητές που δεν εμφανίζονται ως επιρροές στα δικά μου γραπτά, με έχουν επηρεάσει με έναν ευρύ τρόπο μόνο: μου άνοιξαν τα μάτια στην πολυεδρικότητα της ποίησης και επομένως στο να αποκτήσω μια κάποια συναίσθηση σχετικά με το πώς θα μπορούσα να τοποθετηθώ σε αυτό το στερέωμα.

Ο Νίτσε σίγουρα δεν είναι ποιητής και δε με επηρέασε ως τέτοιος. Ο Νίτσε με επηρέασε μόνο ως προς κάποιες αρχικές, ορμέμφυτες αποδράσεις στην ποιητική θέαση του κόσμου. Δηλαδή, ψυχολογικά.

Οι μεγαλύτερες έμμεσες επιρροές φυσικά αντλούν από τους Προυστ και Βίτγκενστάιν. Στον Προυστ οφείλω τον ιλαρό μακροπερίοδο λόγο που ίσως έχετε διαπιστώσει ήδη, αλλά κατά βάση την πίστη –σε πρώτη φάση –στην ισχύ του πεζού λόγου. Λέω ***σε πρώτη φάση***, γιατί πρόκειται για πίστη μόνο κατ' επίφαση. Υποψιάζομαι ότι πρόκειται μάλλον για μια συνειδητοποίηση, σχεδόν αλλά όχι ακριβώς παραδοχή, του αναπόφευκτου της πρόζας ακόμη και στον ποιητικό λόγο. Στο ***Ποιητικό Αίτιο*** υπάρχουν αρκετά πεζά ή πεζόμορφα κείμενα, και μάλιστα εμφανίζονται με μια προσεγμένη κανονικότητα. Αυτά τα πεζά ήταν όντως αναπόφευκτα – δε θα μπορούσα να φανταστώ σήμερα μια ποιητική γραφή (δική μου, τουλάχιστον) χωρίς έναν τέτοιον υβριδισμό. Τα είδη έχουν πεθάνει προ πολλού. Στον Βίτκγενσταϊν, από την άλλη, οφείλω τη φιλοσοφική μου ενηλικίωση και, στον βαθμό που η φιλοσοφική μου σκευή αποτελεί την πλέον αποφασιστική επίδραση στην ποίησή μου, την ποιητική μου ενηλικίωση. Ο Βίτγκενσταϊν,, πολύ απλά με προσγείωσε, με ταπείνωσε (με τη χριστιανική έννοια), γιατί μου έδειξε πως ό,τι μετράει είναι πέρα από τη γλωσσική μας σύλληψη. Η ποίησή μου είναι καθολικά μια προσπάθεια να προσεγγίσω ίσως αυτά τα πράγματα, και μια υπενθύμιση τού μάντρα του:
Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.

Πότε είναι σπουδαίο ένα ποίημα;

Όταν είναι επίκαιρο, χωρίς να είναι ιστορικό.

Στον καινούριο ψηφιακό κόσμο, η δημιουργία εν γένει έχει διαφοροποιηθεί. Όσον αφορά την ποίηση και τη φιλοσοφία ισχύει αυτό; Εσύ είσαι ενεργός χρήστης των μέσων δικτύωσης και τα χρησιμοποιείς για να προβάλεις το έργο σου;

Στη φιλοσοφία δεν νομίζω ότι έχουν συντελεστεί σημαν-

τικές αλλαγές. Πέρα από τη διευκόλυνση στην πρόσβαση άρθρων και ίσως συζητήσεων μέσω του φέισμπουκ ή άλλων διαδικτύων σχετικών με το αντικείμενο, τα πράγματα είναι περίπου όπως ήταν πριν την έλευση του Internet.

Στην ποίηση νομίζω ότι ο αντίκτυπος είναι μεγαλύτερος. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ποίηση υπήρξε πάντοτε πιο «μαζική», πιο «ποπ» (πάντα σε σύγκριση με τη φιλοσοφία), με την έννοια ότι υπήρξε πάντα όχι μόνο πιο προσβάσιμη στο ευρύτερο κοινό, αλλά και φύσει κτήμα και κοινός τόπος του κοινού. Καλή ποίηση συμβαίνει -μετά βεβαιότητας- σε μπλογκ, σε μπλοκάκια, σε μια παρέα, στον νου κάποιου που καπνίζει νωχελικά ένα τσιγάρο. Δεν ισχύει το ίδιο με τη φιλοσοφία, ειδικά όπως η φιλοσοφία έχει εξελιχθεί στις μέρες μας.

Επομένως, το διαδίκτυο, στον βαθμό που διευκολύνει τη μαζική πρόσβαση και συμμετοχή, έχει αναζωπυρώσει την ποίηση. Και δεν αποτελώ εξαίρεση. Ξεκίνησα να γράφω πιο σοβαρά και πιο συστηματικά όταν αποφάσισα να δημιουργήσω το προσωπικό μου μπλογκ, στη γραφική διεύθυνση doctoragolli.tumblr.com, όταν ήμουν δεκαπτά χρόνων. Η πλειονότητα των κειμένων που αποτελούν σήμερα το ***Ποιητικό Αίτιο*** προήλθε από εκεί. Κι εκεί εξακολουθώ να γράφω, ωστόσο πιο σπάνια πλέον.

Οι νέοι διαβάζουν ποίηση; Επιλέγουν την ποίηση για να στοχαστούν, να ανακουφιστούν και να γαληνέψουν;

Θα εικάσω ότι πολλοί νέοι -μιλώ για του νέους της Ελλάδας- είναι εκπληκτικά ποιητικοί. Με αυτό εννοώ ότι έχουν μια ποιητική διάθεση, μια φιλική στάση όχι μόνο προς την ποίηση εν γένει, αλλά κυρίως προς τη δημιουργία της ποίησης - κάτι αρκετά ξεχωριστό και σαφώς ανεξάρτητο από την ανάγνωση της ποίησης. Προσωπικά, δεν θεωρώ ότι είμαι ένα εξαιρετικά διαβασμένος ποιητής. Τα αναγνώσματά μου εντοπίζονται κυρίως στον πεζό λόγο, και φυσικά στον δοκιμιακό-φιλοσοφικό. Και αυτά που είναι ποιητικά, είναι πλέον παρωχημένα - Ελύτης, Σεφέρης, Καβάφης και οι συναφείς. Αυτό δεν μου δημιούργησε, νομίζω, ποτέ πρόβλημα στην ποιητική δημιουργία, στη διάθεσή μου για ποιητική δημιουργία, και νομίζω ότι το ίδιο συμβαίνει σε πολλούς νέους -κυρίως εφήβους που ψάχνουν τη φωνή τους ποικιλοτρόπως- στον απίθανο κόσμο της μπλογκόσφαιρας.

Όσο για τα κίνητρά τους, μπορώ πάλι μόνο να εικάσω και να υπενθυμίσω ότι δεν αισθάνομαι βολικά με τη μυθική παρουσίαση της ποίησης ως καθοδηγούμενης από έμπνευση, από μια τάση για ηρεμία, για ψυχική ανάταση. Η ποίηση δεν είναι καθόλου εξαιρετική - την κάνουμε επειδή it feels good, επειδή μας δίνει ηδονή, επειδή γουστάρουμε.

Σπουδάζεις αναλυτική φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο και στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ. Πώς είναι ο φιλόσοφος του μέλλοντος;

Το ερώτημα με ενθαρρύνει για δύο λόγους: πρώτον, διότι προϋποθέτει ότι το μέλλον διαθέτει κάποιον χώρο -όσο πενιχρός κι αν είναι- για τον φιλοσοφικό στοχασμό, και δεύτερον, διότι επίσης προϋποθέτει ότι η φιλοσοφική σκέψη εξελίσσεται, δηλαδή δεν έχει πεθάνει με τους αρχαίους - άντε με τον Καντ ή τον Χέγκελ ή τους υπαρξιστές για τους λιγότερο ελληνόπληκτους.

Η αναλυτική φιλοσοφία είναι -δεδομένων των ιστορικών συμφραζόμενων- ακόμη ένα νεογνό. Γεννήθηκε με το έργο των Φρέγκε και Ράσελ μόλις στις αρχές του προηγούμενου αιώνα κι έκτοτε έχει κυριαρχήσει τον αγγλοσαξωνικό και σκανδιναβικό κόσμο. Τα βασικά χαρακτηριστικά της αναλυτικής φιλοσοφίας είναι η καθαρότητα της σκέψης, η σαφήνεια, η προσήλωση στη λογική συνοχή και τη Λογική εν γένει, αλλά αυτό που πραγματικά την απογείωσε και εγγυάται την επιβίωσή της στο μέλλον είναι η ακράδαντη ιερή της συμμαχία με την επιστημονική και μαθηματική σκέψη. Σε αντίθεση με το αντίπαλο δέος της, την «ηπειρωτική φιλοσοφία», η οποία με τους Μαρκούζε, Αντόρνο, Ντερριντά, έχει επιδείξει συμπτώματα φορές φορές ξεκάθαρα αντι-διαφωτιστικά και αντι-επιστημονικά, η αναλυτική φιλοσοφία -πιστεύω- έχει παραμείνει πιστή σε ορισμένες αρχές θεωρητικής ωριμότητας και ακεραιότητας τις οποίες θαυμάζω.

Για να απαντήσω λοιπόν πιο άμεσα, ο φιλόσοφος του μέλλοντος είναι επιστημονικός, λογικός, υπερασπιστής των αξιών του Διαφωτισμού, Αναλυτικός. ■

ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Το παιδί στην τοπική ιστορία

Σε θείους και θείες που δεν γνώρισα

Κορίτσι από τη συνοικία Μπαρόν Χιρς, μάλλον ορφανό. (Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης)

Η συμβατική ιστοριογραφία ασχολείται συνήθως με τις πράξεις και τις παραλείψεις των ενήλικων αντρών, και μάλιστα των ισχυρών. Έτσι, της διαφεύγουν ουσιώδη στοιχεία, τα οποία θα της επέτρεπαν να κατανοήσει ποιες ήταν και πώς πραγματοποιήθηκαν οι σημαντικότερες κοινωνικές μεταβολές, και ειδικά εκείνες που σχετίζονται με τη γυναίκα και το παιδί. Πολλές από τις μεταβολές αυτές έχουν μεγαλύτερη σημασία από μάχες, συνθήκες και εκλογικές αναμετρήσεις.

Σαφές παράδειγμα αποτελούν οι αλλαγές που επήλθαν στη συλλογική συνείδηση σχετικά με τις υποχρεώσεις των ενηλίκων απέναντι στο παιδί μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Οι αλλαγές αυτές μπορούν να ερμηνεύσουν τις μεταβολές στην κρατούσα ιδεολογία πολύ πιο ικανοποιητικά από τις υπερτιμημένες πολιτικές εξελίξεις.

Στο κείμενο που ακολουθεί, θα προσπαθήσω να δώσω στον αναγνώστη μια γενική ιδέα για το πόσο πλούσια είναι η θεματική όταν στο επίκεντρο της ιστορικής έρευνας τοποθετείται το παιδί. Πριν προχωρήσω όμως, οφείλω μια διευκρίνιση. Θα ήμουν ίσως έξι χρονών όταν ρώτησα τη γιαγιά Φιλομένη πόσες θείες και θείους είχα· κι εκείνη ονομάτισε πέντε. Ο πατέρας μου ήταν ο έκτος.

«Τόσα πολλά παιδιά γεννήσατε;», τη ρώτησα διστακτικά, καθώς δεν είχα πολύ θάρρος μαζί της. «Γέννησα δέκα, αλλά έζησαν τα έξι», μου απάντησε εκείνη με το πιο φυσικό ύφος του κόσμου. Δεν έκλαψε, δεν δάκρυσε, δεν μίλησε για τα πεθαμένα τέσσερα. Είχε μεγαλώσει με καθολικές καλόγριες και διδάχθηκε γαλλικά και φλέγμα. «Δηλαδή, τα άλλα παιδιά πέθαναν;», ρώτησα. «Ναι», απάντησε κοφτά και με κάρφωσε με το βλέμμα της, για την περιττή ερώτησή μου. «Δε στενοχωρηθήκατε που πέθαναν τόσα παιδιά;», επέμεινα με τη μέγιστη δυνατή παιδική αδιακρισία. «Έτσι ήταν τότε», μου απάντησε ξερά. «Δεν ζούσαν όλα τα παιδιά. Μερικά πέθαιναν. Έτσι ήθελε ο Θεός.»

Η γιαγιά Φιλομένη διέκοψε τη συζήτηση, αλλά εμένα οι λιγοστές πληροφορίες της δεν με ικανοποίησαν· ας αφήσουμε ότι μου δημιουργήθηκε η ενοχή για ποιον λόγο εγώ ζούσα, ενώ είχαν πεθάνει τόσα άλλα παιδιά. Έπιασα να ρωτώ θείες και εξαδέλφες. Έπαιρνα από όλες περίπου την ίδια απάντηση: Η γιαγιά είχε κάνει πολλά παιδιά και μερικά τής πέθαναν. Καμιά δεν θυμόταν αν τα χαμένα παιδιά είχαν ονόματα και ποια ήταν αυτά.

Η συνομιλία με τη γιαγιά Φιλομένη, μια από τις ελάχιστες που πρόλαβα να κάνω μαζί της, ήταν ίσως το βασικό κίνητρο που με έσπρωξε μετά από μισό αιώνα να ασχοληθώ με το πολύπλοκο νομικό καθεστώς του παλαιού εβραϊκού νεκροταφείου, του οποίου τον χώρο κατέλαβε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Με προσείλκυσε στη μελέτη του δύστροπου αυτού θέματος η πληροφορία ότι οι περισσότεροι τάφοι που απλώνονταν στο νεκροταφείο ήταν παιδικοί. (Άγνωστος αλλά όχι αμελητέος αριθμός παιδικών σκελετών παραμένει, αναμένοντας τον Μέλλοντα

Επτά ορφανά από τη συνοικία Μπαρόν Χιρς. Η συναρμολογημένη φωτογραφία υποδηλώνει ότι τα παιδιά είχαν διαμοιραστεί σε τρεις ομάδες.

Κόσμο, κάτω από το γκαζόν του μοναδικού ίσως πανεπιστημίου που χτίστηκε πάνω σε νεκροταφείο.) Θάφτηκαν εκεί οι σωροί των εκατοντάδων χιλιάδων παιδιών, που, ανάμεσα στον 16ο και τον 20ό αιώνα, εγκατέλειψαν τον μάταιο κόσμο της εποχής τους για ασήμαντο λόγο: Διότι ήπιαν βρώμικο πηγαδίσιο νερό, διότι έπαθαν γρίπη ή διότι τους χτύπησε η ελονοσία, είτε διότι πέθαναν από τις επιδημίες, ειδικά της πανούκλας, που ξεκλήριζε ολόκληρες γενιές. Την όχι και τόσο μακρινή εκείνη εποχή, όσοι Θεσσαλονικείς κατάφερναν να φτάσουν στην εφηβεία, ήταν οι τυχεροί. Έστω και με αναμενόμενη διάρκεια ζωής 40 ή 50 χρόνια, ήταν οι τυχεροί· τυχεροί, δηλαδή, μέχρι να φτάσουν σε ηλικία να τεκνοποιήσουν. Τότε έπρεπε να βιώσουν τον πόνο της παιδικής απώλειας που δεν είχαν βιώσει οι γονείς τους.

Αγνά παιδιά και αγυιόπαιδες

Από τις πιο παλιές ειδήσεις για παιδιά στη Θεσσαλονίκη είναι εκείνες που βρίσκουμε στα «Θαύματα του Αγίου Δημητρίου», κείμενα του 7ου αιώνα. Αναφέρονται «παίδες Εβραίων άφθοροι», δηλαδή εβραιόπουλα που, χάρη στην ψυχική τους αγνότητα, διέκριναν τον άγιο Δημήτριο να καλπάζει πάνω στα τείχη και μετά πάνω στη θάλασσα. Είχε δηλαδή αξία η παιδική μαρτυρία τους λόγω της «αφθορίας» τους, της αγνότητάς τους. Ακριβώς με τον ίδιο τρόπο, ένα παιδί είχε δει στην Κωνσταντινούπολη τον όσιο Ανδρέα να προσεύχεται αιωρούμενος στον αέρα. Κι εκεί, η παιδική ψυχική αγνότητα ήταν το κλειδί για την υπερφυσική ικανότητα.

Έξι αιώνες αργότερα, ο μητροπολίτης Ευστάθιος αφηγείται την άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Νορμανδούς και την τρίμηνη κατοχή της το 1185· ανάμεσα στα άλλα, περιλαμβάνει και μια φράση αινιγματική: μιλά για τους «παίδες του Μυροβλύτου». Παρουσιάζει τους παίδες αυτούς να ορμάνε σχεδόν άοπλοι από τα τείχη πάνω στον εχθρό και να του προκαλούν μεγάλες βλάβες. Για το ποιοι ήταν οι «παίδες του Μυροβλύτου» χύθηκε πολλή μελάνη. Ασφαλώς, δεν επρόκειτο για μικρά παιδιά. Σύμφωνα με τον Βασίλη Κατσαρό, ήταν «νεαροί Θεσσαλονικείς, όχι απαραίτητα άμεσα εξαρτημένοι από κάποιο λειτούργημα στους αγίους οίκους της πόλης, αλλά ***αγυιόπαιδες*** με ζωντάνια, ενεργητικότητα και αυθορμητισμό, που τον μεταφέρουν από τα ζωηρά παιχνίδια τους στις πλατείες και τις ρύμες της πόλης τους στο πεδίο της μάχης». Για το τι θα μπορούσαν να είναι οι αγυιόπαιδες (= παιδιά του δρόμου) σε μια βυζαντινή πόλη, μας δίνει μια εικόνα ένα χωρίο από τον βίο του οσίου Ανδρέα τού διά Χριστόν σαλού (τέλη 9ου - αρχές 10ου αιώνα), το οποίο παραθέτει ο ίδιος ερευνητής και όπου γίνεται λόγος για «πένητες άρπαγες, λητσές αναιδείς». Αυτούς τους αποκαλούσαν «τα του Αρχιερέως παιδία». Φαίνεται ότι επρόκειτο για «αλητόπαιδες», όπως τους ονόμαζαν αργότερα, και ο ιεράρχης είχε αναλάβει τη φροντίδα τους. Συνδέεται δηλαδή η παιδική

Μάνα με έξι παιδιά από τη συνοικία Μπαρόν Χιρς. (Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης)

αλητεία με τις φροντίδες της εκκλησίας.

Μυστήριο παραμένει από τη βυζαντινή εποχή τι ήταν ο Άγιος Νικόλαος του Ορφανού. Εικάζεται πως ήταν μοναστήρι ορφανοτρόφων, ένα είδος δηλαδή ασύλου ορφανών παιδιών, μια ακόμη ένδειξη για τη σχέση των απροστάτευτων παιδιών με την εκκλησία.

Τα «ξένα αγόρια»

Αν λάβουμε υπόψη όσα αφηγείται ο Ιωάννης Αναγνώστης, η άλωση της Θεσσαλονίκης στα **1430**, με την επακόλουθη σφαγή και τον εξανδραποδισμό του πληθυσμού της, πρέπει να έστειλε τα περισσότερα παιδιά που επέζησαν στα σκλαβοπάζαρα της Κωνσταντινούπολης.

Οι παλαιότεροι δημοσιευμένοι φορολογικοί κατάλογοι της πόλης, που χρονολογούνται στα **1478**, **1500** και **1568** αντίστοιχα, καταγράφουν μια ολοένα και ισχυρότερη τάση εξισλαμισμού των χριστιανών και (από το 1492) των εβραίων κατοίκων. Πρόκειται για πρόσωπα που γεννήθηκαν ελεύθερα από μη μουσουλμάνους και εξισλαμίστηκαν (εκούσια ή ακούσια) στη διάρκεια της ζωής τους. Η πιο ευπαθής ομάδα ήταν τα απροστάτευτα παιδιά. Ένα μικρό χριστιανόπουλο ή εβραιόπουλο που υπηρετούσε σε μουσουλμανικό σπίτι, αργά ή γρήγορα θα ασπαζόταν το Ισλάμ. Αν ήταν δούλος, θα προσδοκούσε τη χειραφέτησή του από τον μουσουλμάνο ιδιοκτήτη του. Διότι κάθε καλός μουσουλμάνος είχε την ηθική υποχρέωση να απελευθερώνει κατά καιρούς κάποιους από τους σκλάβους του.

Ένας άλλος οθωμανικός θεσμός που αφορούσε παιδιά και εφήβους ήταν το «ντεβσιρμέ», το κοινώς λεγόμενο «παιδομάζωμα», που εφαρμόσθηκε από τον 15ο μέχρι τον 17ο έβδομο αιώνα. Σκοπός τού «ντεβσιρμέ» ήταν να εξασφαλίσει στρατιωτικό και διοικητικό δυναμικό για τις ανάγκες της αναπτυσσόμενης οθωμανικής αυτοκρατορίας, αποτρέποντας τη δημιουργία κληρονομικής αριστοκρατίας στον στρατό ή στη διοίκηση. Γι' αυτό και —πριν το «ντεβσιρμέ» παρακμάσει— στρατολογούνταν σε αυτό μόνο γιοι «απίστων», ηλικίας **10-20** ετών. Τους ονόμαζαν «ατζεμί ογλανλάρ», δηλαδή «ξένα αγόρια», και τους έστελναν να μαθητεύσουν είτε στο παλάτι είτε σε μουσουλμανικές οικογένειες, όπου εξισλαμίζονταν και εξοικειώνονταν στον μουσουλμανικό τρόπο ζωής. Κατόπιν, εντάσσονταν στον στρατό (στα σώματα των γενιτσάρων) ή στα σουλτανικά εργοτάξια, ενώ οι ικανότεροι τοποθετούνταν στη δημόσια διοίκηση. Με εξαίρεση όσους αναδεικνύονταν σε ανώτερους αξιωματούχους του παλατιού, που έπρεπε να μείνουν άγαμοι, οι υπόλοιποι μπορούσαν πλέον να νυμφευθούν και να τεκνοποιήσουν· όμως οι γιοι τους ήταν μουσουλμάνοι και δεν στρατολογούνταν στο «ντεβσιρμέ».

Κατά τον 15ο και 16ο αιώνα, πολλοί από τους ανώτερους αξιωματούχους της οθωμανικής αυτοκρατορίας προήλθαν από το παιδομάζωμα. Σταδιακά όμως κάμφθηκε ο κανόνας του αποκλεισμού των μουσουλμάνων. Ταυτόχρονα, ολοένα και περισσότεροι ελεύθεροι μουσουλμάνοι εντάσσονταν και σταδιοδρομούσαν στη δημόσια διοίκηση, εκτοπίζοντας τους προερχόμενους από το «ντεβσιρμέ». Έτσι, οι ιστορικοί θεωρούν ότι το παιδομάζωμα ατόνησε από τις αρχές του **17**ου αιώνα.

Ένα φερμάνι του σουλτάνου Μεχμέτ Δ΄ (**1648-1687**), που εκδόθηκε τον Φεβρουάριο του **1666**, απευθύνεται στις δικαστικές, διοικητικές και στρατιωτικές αρχές της νότιας Βαλκανικής, τις οποίες πληροφορεί ότι, «επειδή από ικανού χρόνου δεν εγένετο τοιαύτη στρατολογία», ανώτερος αξιωματούχος των γενιτσάρων βρισκόταν καθ' οδόν για να συγκεντρώσει «εν τέκνον εκάστου πολυτέκνου απίστου ραγιά, άγον ηλικίαν από δέκα πέντε μέχρι είκοσι ετών και ικανόν δι' υπηρεσίαν» (Ι. Κ. Βασδραβέλλης, ***Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν***).

Το **1666** η Οθωμανική Αυτοκρατορία εκστράτευε για την κατάληψη της Κρήτης, που βρισκόταν ακόμη στα χέρια των Βενετών. Γι' αυτό προσέφυγε στη μέθοδο του «ντεβσιρμέ», που δεν είχε διενεργηθεί «από ικανού χρόνου». Εντεταλμένος για το παιδομάζωμα ήταν ένας αξιωματικός των γενιτσάρων, ονόματι Μαχμούτ. Μόλις έφτανε στον προορισμό του, ο Μαχμούτ έπρεπε να συγκεντρώσει όλους τους νέους

που βρίσκονταν σε «πόλεις, χωριά, αυτοκρατορικά ή βακουφικά κτήματα, τιμάρια ή ζιαμέτια» μαζί με τους πατέρες τους. Η εντολή του σουλτάνου ήταν σαφής: «Να τους επιθεωρήσεις αυτοπροσώπως. Να δεις αν κάποιος υποτελής έχει πολλούς γιους, να εκλέξεις από όσους έχουν ηλικία από δέκα πέντε μέχρι είκοσι ετών τον πλέον εύρωστο και κατάλληλο για υπηρεσία, και να σημειώσεις τα ονόματα, τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες των στρατευομένων. Να αποφύγεις να εγγράψεις τους μονογενείς ή περισσοτέρους του ενός γιους των πολυτέκνων πατέρων, εκτός αν ο γιος οικειοθελώς επιθυμεί να στρατολογηθεί και είναι κατάλληλος για υπηρεσία».

Η αποφυγή της «στρατολόγησης» των μονογενών είχε σκοπιμότητα, διότι αν η χριστιανική αγροτική οικογένεια έμενε χωρίς επαρκή εργατικά χέρια, δεν θα μπορούσε να καλλιεργήσει τη γη, κι αυτό θα απέβαινε εις βάρος της φορολογίας. Οπωσδήποτε όμως υπήρχαν περιθώρια άσκησης εκβιασμών, για την αποφυγή των οποίων αφιερώνεται μεγάλο μέρος του φερμανιού: «Αν περιέλθει εις γνώσιν μου ότι έλαβες από τους ραγιάδες τρόφιμα ή χρήματα περισσότερα από όσα ήταν αναγκαία για τη διατροφή των στρατευθέντων και των συνοδών τους, θα τιμωρηθείς αλύπητα προς παραδειγματισμό και των λοιπών». Φαίνεται ότι οι εντεταλμένοι αξιωματικοί, οι συνοδοί τους αλλά και οι τοπικοί κατήδες έβρισκαν αφορμή από τη στρατολογία και αποσπούσαν το υστέρημα των χριστιανών, οι οποίοι όχι μόνον έχαναν τα παιδιά τους αλλά έπρεπε να πληρώσουν και τους απαγωγείς τους.

Ασφαλώς, οι νέοι που στρατολογούνταν βίαια και έχαναν την οικογένειά τους διά παντός θα έκαναν τα πάντα για να δραπετεύσουν κατά τη μετάβασή τους στην Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό και το φερμάνι επέσυρε την προσοχή του στρατολόγου: «Να προσέχεις να μη διαφύγουν καθ' οδόν ή στους σταθμούς. Να μην αλλάζεις κατεύθυνση στη διαδρομή σου για λόγους πλεονεξίας και να μη βραδυπορείς. Να φοβάσαι μη τυχόν φθάσουν ολιγότεροι από όσους εγγράφηκαν και να μην γίνουν αδικίες σε βάρος των ραγιάδων».

Ο σουλτάνος δεν περιορίσθηκε σε συμβουλές, διότι γνώριζε ότι αυτές δεν θα εφαρμόζονταν. Διέταξε τον Μαχμούτ να καταγράψει τα ονόματα των νέων που στρατολογούσε σε αναλυτικό κατάλογο και να στείλει αντίγραφό του με ειδικό ταχυδρόμο στην πρωτεύουσα, ώστε όταν έφταναν οι στρατολογημένοι να γίνει έλεγχος με την αντιπαραβολή πρωτοτύπου και αντιγράφου, «προς πρόληψη αντικαταστάσεως των στρατολογηθέντων». Φαίνεται ότι μερικές οικογένειες δωροδοκούσαν τον στρατολόγο, ο οποίος δεν είχε παρά να διαλέξει έναν άλλο δυστυχή νέο και να απαλλάξει εκείνον που αρχικώς στρατολόγησε.

Το φερμάνι απειλούσε με αυστηρότατες ποινές κάθε απόπειρα εκδήλωσης αλληλεγγύης και προειδοποιούσε ειδικά τους επιστάτες των σουλτανικών και βεζιρικών κτημάτων και τους τιμαριούχους, να μην τολμήσουν να φυγαδεύσουν τους νέους που εργάζονταν στα κτήματά τους. Όσοι διευκόλυναν την απόδραση, όχι μόνον θα έχαναν τις θέσεις τους, αλλά θα συλλαμβάνονταν και θα τιμωρούνταν με την αυστηρότερη των ποινών. Ακόμη, το φερμάνι διαβεβαίωνε ότι θα στέλνονταν κατάσκοποι για να παρακολουθούν τι συνέβαινε και να καταδίδουν όποιους δικαστές δεν αποκάλυπταν τις παρατυπίες των οργάνων στρατολόγησης και των τοπικών αξιωματούχων.

Το παιδί-χιόνι και οι παραγιοί

Κατά τον 18ο αιώνα είναι ελάχιστες οι μαρτυρίες που έχω συναντήσει για τα παιδιά της Θεσσαλονίκης. Στο λογιστικό τεφτέρι της χριστιανικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης (τέλη 18ου αιώνα) αναφέρεται κάποιος Χρήστος, «παραγιός διάκου Νικηφόρου», ο οποίος εργαζόταν ως γουναράς, προφανώς για λογαριασμό του διάκου. Αποσκοπούσε δηλαδή ο διάκος σε κάποιο πρόσθετο εισόδημα και άνοιξε ένα γουναράδικο στο οποίο δούλευε ο παραγιός του. Αναφέρονται επίσης ο παραγιός του λογοθέτη της εκκλησίας και τέσσερις ακόμη παραγιοί μουσουλμάνων εμπόρων και λογίων. Αλλά τα στοιχεία αυτά αφορούν μόνο τη χριστιανική κοινότητα.

Το ίδιο λογιστικό τεφτέρι αναφέρει κι ένα παιδί (ή έφηβο) με τρόπο που δείχνει ότι υπήρχε κάποιο ιατρικό πρόβλημα, το οποίο εμπόδιζε την επικοινωνία του παιδιού με την κοινότητα. Το παιδί αυτό αναγράφτηκε ως «υιός χιόνι οπού έκαμεν καρά αμπατζής». Καρά αμπατζής είναι ο παραγωγός μαύρου αμπά (χοντρού υφάσματος για συσκευασία και ενδυμασία), και τέτοιοι υπήρχαν δεκάδες στη Θεσσαλονίκη εκείνη την εποχή. Δεν μας λέει ο γραφέας ποιος ήταν ο συγκεκριμένος αμπατζής, δηλαδή ο πατέρας του παιδιού. Μπορούμε να συμπεράνουμε για ποιον λόγο δεν χρειαζόταν να αναφερθεί το όνομά του. Ήταν ο μοναδικός καρά αμπατζής (από τους περίπου 50 που καταγράφονται) ο οποίος απέκτησε ένα «γιο-χιόνι». Η μοναδικότητα του γιου καθόριζε και τη μοναδικότητα του πατέρα. Τι σημαίνει όμως «υιός-χιόνι»; Ήταν αλμπίνος; Είχε μεγάλη αναιμία και ήταν ως εκ τούτου ωχρός; Είναι βέβαιο ότι ο γραφέας δεν γνώριζε το όνομα του παιδιού. Το ονομάτισε με ένα προσωνύμιο διότι —όπως και οι αναγνώστες του κατάστιχου, δηλαδή οι άλλοι χριστιανοί— το ήξερε μόνον από μακριά· ίσως διότι η πάθηση του παιδιού εθεωρείτο μεταδοτική, όπως λ.χ. μια σοβαρή δερματοπάθεια της κεφαλής, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα το πλάσμα αυτό να ζει μόνο και απομονωμένο, αλλά οπωσδήποτε φορολογούμενο.

Η πλουσιότερη πηγή ειδήσεων για παιδιά στη Θεσσαλονίκη του 18ου αιώνα είναι οι πίνακες των εξισλαμισμών. Τυπική περίπτωση αποτελεί και πάλι το απροστάτευτο παιδί, που έρχεται από το χωριό για να εργαστεί ως υπηρέτης στην πόλη και —αργά ή γρήγορα— θα ασπαστεί το Ισλάμ. Κορίτσια και αγόρια από τα γύρω χωριά έρχονται στη Θεσσαλονίκη με ονόματα όπως Γιώργος, Πέτρος ή Βαλασία και γίνονται Χουσεΐν, Μου-

Καταγραφή εισερχομένων στο Παπάφειο περί το 1930. Μερικά παιδιά συνοδεύονται από τις μανάδες τους. (ΕΤΕ, *Το Παπάφειο Ορφανοτροφείο και το επιπλοποιείο του*)

Μέτρηση του ύψους των εισερχομένων τροφίμων του Παπαφείου (περίπου 1930). Αξιοπρόσεκτη η κατάσταση της ενδυμασίας τους. (ΕΤΕ, *Το Παπάφειο Ορφανοτροφείο και το επιπλοποιείο του*)

Λούσιμο στο Παπάφειο. Δεκαετία 1930.

σταφά ή Χατιτζέ. Κι ύστερα τα ίχνη τους χάνονται μέσα στον μουσουλμανικό κόσμο.

Παιδική εργασία και επιδημίες

Στον οθωμανικό κόσμο, τα όρια της παιδικής ηλικίας ήταν πολύ πιο ρευστά από όσο μπορούμε να φανταστούμε σήμερα. Η μετατροπή του παιδιού από πρόσωπο προστατευόμενο σε πρόσωπο που εργάζεται και νυμφεύεται μπορούσε να συμβεί από την ηλικία των 14 ετών ή και νωρίτερα. Σε μία κοινωνία όπου η μέση αναμενόμενη διάρκεια ζωής ήταν 40 χρόνια, η πρώιμη αυτή ενηλικίωση δεν πρέπει να μας παραξενεύει. Η σκληρή παιδική εργασία αποτελούσε τον κανόνα και όχι την εξαίρεση. Το να δουλεύει ένα μικρό παιδί δεν εθεωρείτο κακό, ούτε και η σωματική καταπόνησή του. Τον 19ο αιώνα υπήρχαν παραγωγικοί κλάδοι, όπως η μεταξουργία, στους οποίους απασχολούνταν κυρίως παιδιά. (Χρειάζονταν λεπτά δάχτυλα, να βουτάνε μέσα σε καυτό νερό για να τραβούν την κλωστή από το κουκούλι). Έτσι όμως τα ζεματισμένα παιδιά πήγαιναν στο σπίτι τους «ένα καλό εισόδημα» (όπως γράφει κάποιος πρόξενος), ίσως και το μοναδικό της οικογένειας. Οι μαρτυρίες που διαθέτουμε για άλλους κλάδους είναι λιγότερο σαφείς. Ο μέγας εθνικός ευεργέτης Μιχαήλ Τοσίτσας άρχισε, παιδί ακόμη, να δουλεύει στη Θεσσαλονίκη στο γουναράδικο του πατέρα του. Μαζί με τον Μιχαήλ, άλλα 10-12 άλλα παιδιά εργάζονταν, έτρωγαν και κοιμούνταν μέσα στο ίδιο δωμάτιο. Η μαρτυρία αυτή συμφωνεί με τις αρχειακές πηγές (ο πατέρας του Τοσίτσα, ονόματι Αναστάσιος εκ Μετσόβου, αναφέρεται στο τοπικό φορολογικό τεφτέρι ως «Τάσιος μετζοβίτης»). Στο φορολογικό κατάστιχο του 1831, που αναγράφει και τις ηλικίες των Θεσσαλονικέων, συναντούμε δεκάδες παραγιούς, ακόμη και σε σκληρά χειρωνακτικά επαγγέλματα, που δήλωσαν ηλικία 12 ετών ή και λίγο μικρότερη. Πρέπει επίσης να θεωρούμε βέβαιη την παιδική εργασία στην οικιακή νηματουργία και υφαντουργία, που αποτέλεσε την κύρια απασχόληση των Θεσσαλονικέων από τον 16ο αιώνα.

Με άλλα λόγια, η σημασία της λέξης «παιδί» ήταν διαφορετική από τη σημερινή. Ακόμη και μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα τα μικρά πλάσματα δεν προστατεύονταν. Αν λοιπόν τα όρια ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την κοινωνική ενηλικίωση δεν ήταν αυστηρά, τότε τα παιδιά ήταν εκτεθειμένα από πολύ νωρίς στους κινδύνους που απειλούσαν τον κόσμο των ενηλίκων. Εκτός από τους κοινωνικούς κινδύνους, όπως ο ακούσιος εξισλαμισμός (συχνά από λάθος του παιδιού), η αιχμαλωσία και η πώληση ως δούλου σε περίπτωση πολέμου, η σεξουαλική κακοποίηση, τα παιδιά ήταν εκτεθειμένα στα διαδοχικά κύματα των επιδημιών. Η υψηλή ενδημικότητα της πανούκλας, μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, έχει μελετηθεί επαρκώς. Οι πηγές δείχνουν ότι σε κάθε επι-

δημία σημειωνόταν μεγάλος αριθμός θυμάτων, χωρίς να γίνεται διάκριση μεταξύ παιδιών και ενηλίκων. Από τα μέσα του 19ου αιώνα και μέχρι το 1911, η χολέρα αντικατέστησε την πανούκλα (αφήνοντας αναλογικά λιγότερους νεκρούς). Ταυτόχρονα, η ελονοσία αποτελούσε σταθερή πληγή για τους Θεσσαλονικείς. Οι παλαιότερες σχετικές μαρτυρίες ανατρέχουν στον 18ο αιώνα.

Η κακή διατροφή και οι άθλιες στεγαστικές συνθήκες, ιδίως στους κατοίκους των εργατικών εβραϊκών συνοικιών, συνιστούσαν δύο βασικούς παράγοντες παιδικής θνησιμότητας. Οι πηγές αναφέρουν συχνές ελλείψεις βασικών τροφίμων, όπως το ψωμί, μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, και επιδρομές ποντικών μέσα στα σπίτια. Το σύστημα υδροδότησης στηριζόταν —για τη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού— στις δημόσιες βρύσες και στα πηγάδια, που γειτνίαζαν με τους βόθρους. Επίσης, οι ειδήσεις για τη στέγαση των φτωχών οικογενειών δεν αφήνουν περιθώρια αμφιβολίας. Ακόμη και στη δεκαετία του 1930, η τυπική φτωχή εβραϊκή οικογένεια κατοικούσε σε ένα ανήλιο δωμάτιο, ήταν εξαμελής και τα μηνιαία έσοδά της δεν υπερέβαιναν τα 300 ευρώ σε σημερινές τιμές. Τα παιδιά των οικογενειών αυτών ήταν καταδικασμένα σε χρόνιο υποσιτισμό.

Ορισμένες ειδήσεις για τα παιδιά της Θεσσαλονίκης φτάνουν ώς εμάς έμμεσα, από τις πηγές που αφορούν τα χριστιανικά σχολεία της πόλης. Από τις αρχές του 19ου αιώνα, μόνιμη φροντίδα της χριστιανικής κοινότητας ήταν να εξασφαλίσει κτίρια με ανεκτή υγιεινή για τους μαθητές. Η φροντίδα αυτή δεν είχε πάντοτε αποτελέσματα. Η διαρκής αύξηση της ζήτησης για εκπαιδευτικές υπηρεσίες στο εσωτερικό του χριστιανικού κόσμου, είχε ως συνέπεια τη διόγκωση του αριθμού των μαθητών και την επιδείνωση των στεγαστικών συνθηκών στα σχολεία. Για παράδειγμα, μια τάξη του παρθεναγωγείου στεγαζόταν σε υπόγεια αίθουσα, μέσα στην οποία υπήρχε ένα πηγάδι, με την ανάλογη υγρασία και τη μούχλα στους τοίχους. Το γεγονός αυτό απασχολούσε την κοινοτική ηγεσία, χωρίς όμως αποτέλεσμα για πολλά χρόνια. Εξάλλου, το πηγάδι δεν ήταν το μοναδικό πρόβλημα, αφού το παμπάλαιο ξύλινο κτίριο του παρθεναγωγείου (στην οδό Χριστοπούλου) ήταν ετοιμόρροπο.

Τα «έκθετα»

Η διάσωση και η διατροφή έκθετων βρεφών ήταν μια άλλη δραστηριότητα της χριστιανικής ηγεσίας στη Θεσσαλονίκη. Στα 1816, ο απόδημος Θεσσαλονικεύς επιχειρηματίας Αντώνιος Νιννή (1749-1818), που σταδιοδρόμησε στη Βενετία, αφιέρωσε ένα μεγάλο ποσό (50.000 χάρτινα ρούβλια, με σημερινή αξία περίπου τρία εκατομμύρια ευρώ) υπέρ του ελληνικού νοσοκομείου Θεσσαλονίκης. Το κεφάλαιο ήταν αναπαλλοτρίωτο και το νοσοκομείο εισέπραττε τους τόκους. Αργότερα, η ρωσική κυβέρνηση μετέ-

Το τσαγκαράδικο του Παπαφείου. (ΕΤΕ, *Το Παπάφειο Ορφανοτροφείο και το επιπλοποιείο του*)

Το ξυλουργείο του Παπαφείου. Δημοσιεύτηκε από την Ευφροσύνη Ρούπα.

Κατάλογος των εβραϊκών σχολείων του 1940. Διδάσκοντες 58, μαθητές 2.390, ετήσιες δαπάνες 535.500 δραχμές (περίπου 130.000 ευρώ σημερινής αξίας). Πλην του σχολείου Ταλμούδ Τορά, που αναφέρεται με συντομογραφία προτελευταίο, τα σχολεία αντιστοιχούν στις εβραϊκές συνοικίες: Αγία Παρασκευή, Έξι, Καραγάτς (Ανάληψη), Ρεζί, 151, Χιρς, Καλαμαριά (Ευκλείδης), Αγγελάκη. (Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης)

Η μπάντα του Παπαφείου σε αναμνηστική φωτογραφία στην οδό Δημητρίου Γούναρη, λίγο βορειότερα από τη σημερινή οδό Αλεξάνδρου Σβώλου. (Παπάφειο Ορφανοτροφείο)

Το νεόδμητο (1904) εργαστήριο της Φιλοπτώχου Αδελφότητος Κυριών, στη θέση των σημερινών εγκαταστάσεών της.
Εκεί τα φτωχά κορίτσια κεντούσαν για την προίκα τους. Δημοσιεύτηκε από την Αγγελική Μεταλλινού.

τρεψε το κεφάλαιο σε 14.000 ασημένια ρούβλια, μειώνοντας σημαντικά την απόδοσή του. Τα δύο τρίτα του τόκου από το κληροδότημα του Νιννή χρησίμευε για τη διατροφή των νόθων βρεφών. Δεν είναι γνωστό από ποια χρονολογία καθιερώθηκε αυτή η ρύθμιση, αλλά η εφαρμογή της μαρτυρεί αυξανόμενο αριθμό εκθέτων.

Στον ανέκδοτο κώδικα του ναού του Αγίου Αθανασίου σημειώνεται ότι το έτος 1867 ο επίτροπος του ελληνικού νοσοκομείου —ο έμπορος Μερκούριος Χατζή Αναστασίου—, εισέπραξε από τον ναό 620 γρόσια για να καταβάλει «μηνιαία εις διαφόρους παραμάνας διά τα νόθα», δηλαδή τους μισθούς των γυναικών που θήλαζαν τα νόθα. Πρόκειται για την πρώτη χρονολογημένη αμάχητη ένδειξη ότι η ελληνική κοινότητα της Θεσσαλονίκης (μέσω του νοσοκομείου της) ανέθετε απευθείας τη διατροφή εκθέτων βρεφών σε παραμάνες. Το γεγονός ότι ο Μερκούριος εισέπραξε από το ταμείο του ναού ποσό για να πληρώσει τις παραμάνες, δείχνει ότι το κληροδότημα του Αντωνίου Νιννή δεν επαρκούσε πλέον για τον σκοπό αυτό. Το συμπέρασμά μας υποστηρίζεται και από το γεγονός ότι το κληροδότημα υπέρ του νοσοκομείου (1857) της Άννας Πάικου, απογόνου μιας μεγάλης επιχειρηματικής οικογένειας της Θεσσαλονίκης, χρησιμοποιήθηκε επίσης για τη διατροφή βρεφών.

Στη λογοδοσία των «Εφόρων του εν Θεσσαλονίκη ελληνικού ορθοδόξου νοσοκομείου» του έτους 1880, καταγράφεται η εξής πληρωμή: «Μισθοί τροφών των εκθέτων βρεφών, γρόσια 11.248». Το ποσό αυτό κάλυπτε το 11% των ετήσιων τακτικών δαπανών του νοσοκομείου και αντιστοιχούσε στη διατροφή περίπου οκτώ βρεφών. Ο αριθμός φαίνεται ελάχιστος, αλλά δεν είναι, αν ληφθούν υπόψη ο μικρός χριστιανικός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης και η αυστηρότητα των ηθών της εποχής.

Ήταν όμως δυνατόν οι έφοροι του νοσοκομείου (όλοι τους επιχειρηματίες) να ασχολούνται με το τάισμα των μωρών; Γι' αυτό και πρότειναν: (α) να αλλάξει ο τρόπος της συντήρησης των εκθέτων, διότι ο εφαρμοζόμενος «κατεδείχθη όλως ανεπαρκής και ανωφελής»· (β) να σχηματισθεί επιτροπή κυριών, «αποστολήν έχουσα την εποπτείαν της καθαριότητος και των εκθέτων βρεφών».

Οι προτάσεις αυτές —που αποσκοπούσαν στη μετάθεση του προβλήματος από την οργανωμένη Ελληνική Κοινότητα στην ιδιωτική φιλανθρωπία κι από τους επιχειρηματίες στις συζύγους τους— απορρίφθηκαν από τη «βουλή» της Κοινότητας, δηλαδή από το σώμα της Αντιπροσωπείας, το οποίο στον νέο κοινοτικό κανονισμό (1886) καθόρισε ότι η Εφορεία του Νοσοκομείου «οφείλει να μεριμνά περί των εκθέτων βρεφών, όπως ανατρέφωνται ως ένεστι, καλώς διαχειριζομένη και το υπέρ αυτών κληροδότημα του αειμνήστου Αντωνίου Νιννή». Ταυτόχρονα, με συμβιβαστικό πνεύμα, έδωσε στην ίδια Εφορεία την αρμοδιότητα

να «διορίζει επιτροπή κυριών εχουσών το καθήκον να επισκέπτωνται συνεχώς το νοσοκομείον και να αναφέρωνται προς την Εφορείαν δι' εκθέσεώς των περί των ληπτέων μέτρων προς βελτίωσιν των εχόντων χρείαν διορθώσεως».

Ακολούθησε η μεγάλη πυρκαγιά του 1890 και η καταστροφή του ελληνικού νοσοκομείου. Στον νεότερο κοινοτικό κανονισμό, που συντάχθηκε το 1892, προβλέφθηκε να συσταθεί στο νοσοκομείο ιδιαίτερο παράρτημα «προς διατήρησιν των εν αυτώ εκθέτων βρεφών, προς τούτο δε διατίθεται και το ειδικόν κληροδότημα του αειμνήστου Αντωνίου Νιννή, διαχειριζόμενον υπό της Εφορείας του Νοσοκομείου». Παραλείφθηκε όμως η διάταξη περί «επιτροπής κυριών», ένδειξη ότι αυτή δεν είχε αποδώσει. Η πρόβλεψη για τη σύσταση ιδιαίτερου τμήματος για την περίθαλψη των εκθέτων βρεφών επαναλαμβάνεται και στον κανονισμό του νοσοκομείου του έτους 1899.

Ούτε όμως και η απόφαση για την ίδρυση ιδιαιτέρου τμήματος έλυσε το πρόβλημα, όπως φαίνεται από τον επόμενο γνωστό κανονισμό, του έτους 1904, ο οποίος στο 61ο άρθρο προβλέπει ότι: «Η Εφορεία του Νοσοκομείου [...] φροντίζει περί της διατροφής των εκθέτων. Ειδική επιτροπεία εξ ιατρών επιστημόνων και άλλων πολιτών, ήν θα συστήση η πρώτη εκλεχθησομένη εφορεία του Νοσοκομείου, θα καθορίση τον λυσιτελέστατον τρόπον της διατροφής και της συντηρήσεως των εκθέτων». Προφανώς, το κληροδότημα Νιννή απέδιδε λιγότερα και ο αριθμός των εκθέτων είχε αυξηθεί.

Από όσα τα διαθέσιμα στοιχεία μας επιτρέπουν να αντιληφθούμε, η λύση που επιλέχθηκε τελικά ήταν να εμπιστευτεί η διοίκηση του νοσοκομείου τη φροντίδα των εκθέτων σε μία επιτροπή των κυριών, που όμως αυτή τη φορά αποδείχθηκε αποτελεσματική. Η κατάληξη ήταν η ίδρυση του σωματείου «Άγιος Στυλιανός» κατά το έτος 1913, λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με την Αίγλη Μπρούσκου, στις 13 Δεκεμβρίου του έτους εκείνου ο αύξων αριθμός του Μητρώου Τροφίμων είχε φτάσει τον αριθμό 532, ενώ στις 16 Φεβρουαρίου 1900 σταματούσε στον αριθμό 189. Γνώμη μου είναι ότι η έναρξη της αρίθμησης ξεκίνησε το 1893, όταν δηλαδή το νέο κοινοτικό νοσοκομείο είχε αρχίσει να λειτουργεί στη θέση του σημερινού Θεαγενείου. Ο μέσος αριθμός των συντηρουμένων βρεφών ήταν μικρός, λόγω της υψηλής θνησιμότητας των εκθέτων, που έφτανε μέχρι και το 90%. Ο αριθμός τους όμως είχε πληθύνει. (Το σωματείο «Άγιος Στυλιανός» λειτούργησε είκοσι πέντε χρόνια ένα βρεφοκομείο υπό την προστασία της Μητροπόλεως. Στα 1938 το βρεφοκομείο έγινε δημοτικό. Αφού άλλαξε κατ' επανάληψη στέγη, κατέληξε στο κτίριο της εβραϊκής σχολής Καζές, όπου και έκτοτε παραμένει).

Τα ορφανά

Η ιδρυματική αντιμετώπιση της «ορφάνιας», δηλαδή του παιδιού που είχε χάσει τον πατέρα του και η μητέρα του ήταν πολύ φτωχή για να το συντηρήσει, γίνεται πράξη στη Θεσσαλονίκη από τις αρχές του εικοστού αιώνα.

Η δημιουργία χριστιανικού ορφανοτροφείου έγινε δυνατή χάρη στην τεράστια δωρεά του Ιωάννου Παπάφη. Το ποσόν ήταν τόσο μεγάλο, ώστε το κτίριο που θαυμάζουμε ακόμη σήμερα οικοδομήθηκε μέσα σε λίγα χρόνια μόνον με τους τόκους (το κεφάλαιο ορίστηκε από τον δωρητή ως αναπαλλοτρίωτο και εξανεμίστηκε από τον πληθωρισμό του γαλλικού φράγκου). Οι ηγέτες της Ελληνικής Κοινότητας έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στην εκλογή του κατάλληλου τόπου, στην οικοδόμηση άνετων χώρων, στην καθαριότητα, στην τάξη, στη σωστή δίαιτα και στην άθληση των παιδιών.

«Η κατά το λήξαν έτος υγιεινή κατάστασις των παίδων του Ορφανοτροφείου», γράφει ο απολογισμός του 1905, «υπήρξεν ευάρεστος. Η υπό του Καταστήματος παρεχομένη τοις ορφανοίς οικογενειακή περίθαλψις, η εν αυτώ κρατούσα τάξις και καθαριότης, η λιτότης περί την δίαιταν, η αναλόγως των δυνάμεων των παίδων σκόπιμος και διαδοχική άσκησις του σώματος και του πνεύματος και η αρμοδίως αναπτυσσόμένη παρ' αυτοίς αγάπη προς την εργασίαν και επί πάσι τούτοις το υπό πάσας τας απόψεις το υγιεινόν και ευάερον του ενδιαιτήματος των ορφανών, απεμάκρυναν απ' αυτού πάσαν νοσογόνον εστίαν».

Η απασχόληση των παιδιών στο Παπάφειο γινόταν με τα εργαστήρια της ξυλουργικής κυρίως, στα οποία μαθήτευσε ο μεγαλύτερος αριθμός των 4.000 περίπου παιδιών, τα οποία αποφοίτησαν από το ίδρυμα μέχρι το 1940. Σύμφωνα με μελέτη της Ευφροσύνης Ρούπα, στα εργαστήρια αυτά φιλοτεχνήθηκαν εξαιρετικής ποιότητας έπιπλα, που αποδείχθηκαν τόσο γερά ώστε κοσμούν ακόμη μέχρι τις μέρες μας, 60-80 χρόνια από την κατασκευή τους, κατοικίες Θεσσαλονικέων.

Το εβραϊκό ορφανοτροφείο «Κάρολος Αλλατίνη» ιδρύθηκε το 1910 με σκοπό την «περισυλλογή, συντήρηση και στέγαση των ορφανών Ισραηλιτών, την περιποίηση και εκπαίδευσή τους, καθώς και την εκμάθηση επαγγέλματος ούτως ώστε να μπορούν να κερδίζουν εντίμως τα προς το ζην όταν φτάσουν στην κατάλληλη ηλικία για να εργαστούν». Την πρωτοβουλία της ίδρυσης είχε ο μέγας φιλάνθρωπος Κάρολος Αλλατίνι, που πέθανε το 1910 σε ηλικία μόλις 59 ετών. Από την ίδρυσή του ώς τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο το ορφανοτροφείο περιέθαλψε 250 ορφανά, τα οποία «ηδυνήθησαν, χάρις των φροντίδων και των περιποιήσεων ών έτυχον, να γίνουν πολίται χρήσιμοι και αποδοτικοί ως τεχνίται, υπάλληλοι, καθηγηταί κτλ. Εις μάλιστα εξ αυτών τυγχάνει σήμερον διευθυντής μιας Δημοτικής Σχολής της Ηπείρου», σημειώνεται το 1939.

Το ορφανοτροφείο στεγαζόταν σε κτίριο στη γωνία Σπάρτης και Παρασκευοπούλου. Πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο είχε 50 τροφίμους, που φοιτούσαν σε διάφορα σχολεία της πόλης. Παρά τις δωρεές και την ενίσχυση από το κράτος, ο προϋπολογισμός ήταν ελλειμματικός και ως εκ τούτου δεν ήταν δυνατή η διεύρυνση του αριθμού των τροφίμων.

Αντίθετα, το Παπάφειο, που από το 1935 έγινε κρατικό, απορρόφησε πολλαπλάσιο αριθμό τροφίμων, δεδομένου ότι κάλυπτε όχι μόνο τη Θεσσαλονίκη αλλά και την επαρχία.

Δύο άνθρωποι μόχθησαν ιδιαίτερα, ανάμεσα σε πολλούς άλλους, για τα δύο αυτά ορφανοτροφεία και διετέλεσαν επί σειρά ετών επικεφαλής τους: Ο Νικόλαος Μάνος για το χριστιανικό και ο Μωύς Μορπούργο για το εβραϊκό, αμφότεροι επιχειρηματίες, που συνυπήρξαν μάλιστα στον κλάδο των ασφαλίσεων.

Θάνατοι στην Καλαμαριά

Η έλευση στη Θεσσαλονίκη νέων προσφυγικών ρευμάτων, και ειδικώς των Καυκάσιων από το 1919, δημιούργησε στα εγκαταλειμμένα έμπεδα της Καλαμαριάς μία πόλη 10.000 κατοίκων, οι περισσότεροι των οποίων ήταν ασθενείς. Το 1920 οι Καυκάσιοι πρόσφυγες δημιούργησαν έναν σύνδεσμο, με κύρια καθήκοντα την υγειονομική περίθαλψη των παιδιών και την ταφή των θυμάτων των επιδημιών. Οι εφημερίδες ικέτευαν τους Θεσσαλονικείς να παίρνουν παιδιά για υπηρέτες και υπηρέτριες, προκειμένου να τα σώσουν. Διαφορετικά, «χίλια παιδιά» θα πέθαιναν «μέσα στους επόμενους μήνες». Οι κύριοι λόγοι ήταν ο υποσιτισμός και η εξάπλωση του τύφου. Στις αρχές του 1921, ο επιθεωρητής ιατρός Γ. Πολυχρονιάδης υπέβαλε επείγουσες αναφορές, με τις οποίες προέβλεψε την εξάπλωση της νόσου. Αλλά πώς θα την αντιμετώπιζε; «Μέχρι σήμερον, τα παρασχεθέντα μοι μέσα δεν είναι τοιαύτα ώστε να καταστή δυνατή η αποτελεσματική καταπολέμησις αυτής. Η φρούρησις των προσφύγων εξακολουθεί να είναι ανεπαρκής. Στερούμεθα σχεδόν παντελώς μέσων μεταφορικών. Η καύσιμος ύλη εξαντλείται. Το ύδωρ ελλείπει. Το συνεπεία της απομονώσεως επιβαλλόμενον συσσίτιον δεν λειτουργεί κανονικώς». Με αυτά τα δεδομένα, ο έντιμος ιατρός υπέβαλε την παραίτησή του.

Η εξέλιξη της νόσου περιγράφεται στις δεκαπενθήμερες ιατρικές εκθέσεις που άρχισαν να υποβάλλονται μετά από τον θόρυβο που δημιουργήθηκε. Τον Μάρτιο του 1921 σημειώνονταν εβδομαδιαίως 40 κρούσματα τύφου και 14 κρούσματα ευλογιάς στους συνοικισμούς των Καυκασίων της Καλαμαριάς. Επίσης, σημειώθηκαν και πέντε θανατηφόρα κρούσματα γρίπης. Τον Μάιο η κατάσταση έδειξε σημεία βελτίωσης, με 25 κρούσματα εβδομαδιαίως.

Τα προσφυγόπουλα

Η έλευση του μεγάλου προσφυγικού ρεύματος του φθινοπώρου του 1922 πολλαπλασίασε όλα αυτά τα προβλήματα. Ένα μεγάλο ποσοστό των προσφύγων ήταν παιδιά. Τα περισσότερα από αυτά ήταν ορφανά εκ πατρός και εκατοντάδες και εκ των δύο γονέων. Ο Τύπος προειδοποιούσε και πάλι ότι εντός του χειμώνα 1922-1923 επρόκειτο να πεθάνουν από ασιτία 10.000 ορφανά, και παρότρυνε τους εύπορους Θεσσαλονικείς να προσλάβουν όσα μπορούσαν ως υπηρέτες και υπηρέτριες, ώστε να εξασφαλιστεί η στοιχειώδης επιβίωσή τους.

Για ορισμένα από τα ιδρύματα που συνεστήθησαν τότε έχουν δημοσιευτεί άρθρα και μελέτες. Αλλά, στο σύνολό της, η τεράστια κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας, όπως και των ξένων φιλανθρωπικών οργανώσεων, για την αντιμετώπιση του μεγάλου προσφυγικού ρεύματος δεν έχει επαρκώς μελετηθεί. Μικρό παράδειγμα είναι ένας «βρεφοκομειακός» σταθμός, που είχε ιδρύσει παλαιότερα η σύζυγος του ιατρού Ζάννα και ανέλαβε εν συνεχεία η ιδιωτική οργάνωση «Πατριωτικός Σύνδεσμος». «Όλαι αι μητέρες που εργάζονται, που κάτι τέλος πάντων κάμουν διά να κρατηθούν εις την ζωήν, αφήνουν τα μωρά των, τα μικρά των, μέσα εις τον σταθμόν αυτόν, μέσα εις την περιποίησιν ευγενικών γυναικείων επιστασιών. Μετρούμεν περί τα είκοσι μικρά, χαριτωμένα, ζωηρά, καλοντυμένα και δύο εις τας κούνιας». Με άλλα λόγια, οι μεσοαστές κυρίες απασχολούσαν τα παιδιά των εργατριών, ώστε οι τελευταίες να πάνε να δουλέψουν. Στον τομέα αυτόν είχε ήδη αναπτυχθεί ως ίδρυμα το Άσυλο του Παιδιού, που εξυπηρετούσε 350 μητέρες, αλλά δεν επαρκούσε. Εκτός από τον βρεφοκομειακό σταθμό του Πατριωτικού Συνδέσμου, στην ίδια συνοικία (Χαριλάου) λειτουργούσε ένα υποδειγματικό ορφανοτροφείο, με πρωτοβουλία της «κυρίας Έιμος». Συντηρούσε 25 ορφανά, τα οποία κατασκεύαζαν είδη χειροτεχνίας. Τα είδη αυτά στέλνονταν και πωλούνταν στην Αμερική, εξασφαλίζοντας στο ορφανοτροφείο τους κυριότερους πόρους του.

Τιτάνιο αγώνα έδωσαν οι ιατροί της Θεσσαλονίκης στα περιφερειακά προσφυγικά νοσοκομεία, τα οποία έπρεπε, με ανεπαρκέστατα μέσα, να καλύψουν συνοικισμούς με πληθυσμό πραγματικών πόλεων. Τον Ιούνιο του 1924 στο νοσοκομείο της Καλαμαριάς, που συνεστήθη εκ των ενόντων υπό τη διεύθυνση του γιατρού Αναστάσιου Φωτόπουλου, από την Κωνσταντινούπολη, ιδρύθηκε τμήμα «κλειστών φυματιώσεων των παίδων». Όπως δήλωσε τότε στον Τύπο ο ιατρός Μυστακίδης, «σε όλα τα πολιτισμένα κράτη υπάρχουν τοιαύτα νοσοκομεία. Ενώ σε εμάς ένα και μόνον, έξω των Αθηνών, και αυτό με 45 μόνον κλίνας. Λάβετε δε υπ' όψιν σας ότι στην Ελλάδα θα υπάρχουν πλέον των τριών χιλιάδων παιδιών με κοξαλγίας, σπονδυλίτιδας, αδενοπαθείας, λευκούς όγκους. Όλα αυτά είναι δυστυχώς εγκαταλελειμμένα εις την τύχην των ή μάλλον να εκφρασθώ καλλίτερον, υφίστανται παρηγορητικήν θεραπείαν ώς ότου αποβιώσουν. Επομένως, η ίδρυσις του τμήματος συμπληροί κατά τι το κενόν διά την Ελλάδα, χωρίς όμως να τίθεται τέρμα εις το κακόν [...]. Προς το παρόν θα έχωμεν 30 κλίνας. Ας ευχηθούμε να γίνουν του χρόνου περισσότερες [...]». Όπως προκύπτει από την ίδια συνέντευξη, τα θεραπευτικά μέσα ήταν η ηλιοθεραπεία και η αεροθεραπεία, με πλήρη ακινησία.

Οι «αλητόπαιδες»

Το πρόβλημα των «αλητόπαιδων», δηλαδή παιδιών και εφήβων που ζούσαν χωρίς κηδεμόνες και συντηρούσαν τους εαυτούς τους με κλοπές και επαιτεία, προέκυψε με έμφαση μετά την έλευση των προσφύγων. Για την ακρίβεια, μεγάλος αριθμός προσφύγων ήταν απροστάτευτα παιδιά, που είχαν χάσει τον πατέρα τους ή και τους δύο γονείς τους και επιβίωναν στα όρια της παρανομίας.

Υπήρχαν διάφορες πιάτσες «αλητόπαιδων» στο κέντρο της πόλης και στα περίχωρα. Μια μεγάλη πιάτσα βρισκόταν στον Βαρδάρη. Δρούσαν εκεί συμμορίες εφήβων που έκλεβαν αντικείμενα, τα έκρυβαν σε εγκαταλειμμένα κτίρια και τα πουλούσαν σε παλιατζήδες. Μια τέτοια συμμορία με είκοσι μέλη εξαρθρώθηκε από την αστυνομία το 1930. Το «κηπάριο» της πλατείας Αγίας Σοφίας ήταν επίσης πιάτσα «αλητόπαιδων». Όταν νύχτωνε, η διάβαση από την πλατεία γινόταν επικίνδυνη. Το ίδιο και όταν χιόνιζε. Τότε, οι «αλητόπαιδες» πετούσαν χιονόμπαλες με πέτρες στους περαστικούς, τραυματίζοντας αρκετούς από αυτούς. Ορισμένοι «αλητόπαιδες» ζητιάνευαν με φορτικό ή και απειλητικό τρόπο. Το 1929 κάποιος περιπατητής συνεπλάκη με έναν απαιτη-

τικό νεαρό ζητιάνο και τον έριξε στη θάλασσα, μπροστά στο Λευκό Πύργο, όπου τον έσωσαν οι βαρκάρηδες από πνιγμό.

Η αστυνομία διενεργούσε πολυάριθμες συλλήψεις «αλητών», γεμίζοντας τα κρατητήρια. Έτσι, η αλητεία τέθηκε καταρχάς ως δυσεπίλυτο πρόβλημα παραβατικότητας. Γρήγορα διαπιστώθηκε ότι ήταν το πρώτο βήμα για την εγκληματικότητα. Γι' αυτό, οι πρώτες πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση του προβλήματος έξω από το ποινικό του πλαίσιο αναλήφθηκαν ακριβώς από δικαστικούς, που διαπίστωναν καθημερινά στα έδρανα τη σοβαρότητά του.

Το 1925, σε μια σύσκεψη που έγινε στη ΧΑΝΘ, στην οποία συμμετείχαν πολλοί φιλανθρωπικοί φορείς, σχεδόν όλοι γυναικείοι, αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί έρανος, με το έσοδο του οποίου να διαμορφωθεί ένα άσυλο. Εκεί θα συγκεντρώνονταν «αλητόπαιδες» και θα σιτίζονταν υπό επιτήρηση, μέχρις ότου βρεθεί γι' αυτούς εργασία. Πράγματι, ο έρανος πραγματοποιήθηκε το 1926, οπότε εξασφαλίσθηκε μια αίθουσα στο Χαρμάνκιοϊ (Κορδελιό-Εύοσμος) και συγκεντρώθηκαν περίπου 70 παιδιά. Ο έρανος επαναλήφθηκε το 1927. Στο άσυλο του Χαρμάνκιοϊ διοργανώθηκαν τα δύο αυτά χρόνια χριστουγεννιάτικες γιορτές, ενώ επίσημοι —όπως ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος— επισκέφθηκαν τα παιδιά και συνομίλησαν με τους υπευθύνους. Την αρχική ουτοπική ιδέα ότι θα ήταν δυνατόν να βρεθούν δουλειές για όλα τα παιδιά του ασύλου, μέσω ενός συστήματος αναδοχής από εύπορες οικογένειες, διαδέχθηκε η ακόμη πιο ουτοπική ιδέα να δημιουργηθούν παιδικές αγροτικές αποικίες, όπου θα διοχετεύονταν όλοι οι «αλήτες».

Το 1929 το άσυλο των αλητόπαιδων λειτουργούσε πλέον σε παραπήγματα, στην Καλαμαριά. Για την εξεύρεση πόρων φρόντιζε μια επιτροπή, πάντοτε υπό την προεδρία δικαστικού, την οποία ο Τύπος επαινούσε για τις προθέσεις της αλλά επέκρινε για την ανεπάρκεια των μέσων που διέθετε. Τον Νοέμβριο του 1937 ο Ι. Μεταξάς θεμελίωσε στον τόπο των παραπηγμάτων το «Αναμορφωτικόν Ίδρυμα Μακεδονίας», μετά από ενέργειες του υπουργού του (μετέπειτα τραγικού πρωθυπουργού) Αλ. Κορυζή. Έτσι δημιουργήθηκε το ίδρυμα «Αριστοτέλης», με την ανάληψη από το κράτος μιας λειτουργίας που μέχρι τότε είχε ασκήσει αποκλειστικά η ιδιωτική πρωτοβουλία.

Κι εκείνα που δε μεγάλωσαν

Η εφαρμογή του νέου πολεοδομικού σχεδίου μετά την πυρκαγιά του 1917 είχε πολλά θύματα και κυρίως 20.000 εβραίους (το ήμισυ παιδιά), που έμειναν δίχως στέγη. Η Ισραηλιτική Κοινότητα και δευτερευόντως το κράτος δημιούργησαν ειδικούς καταυλισμούς για τις άπορες αυτές οικογένειες. Στους καταυλισμούς εκείνους, που δεν υπάρχουν πια, γεννήθηκε στη δεκαετία του 1930 μια γενιά παιδιών που δεν επρόκειτο να μεγαλώσουν. Τα περισσότερα έζησαν τα λίγα χρόνια της ζωής τους μέσα σε στενούς θαλάμους και ανήλια δωμάτια. Όσα γλίτωσαν από τον μόνιμο υποσιτισμό του μεσοπολέμου και τον λιμό του 1941-1942, επιβιβάστηκαν με τη βία στα τρένα για το Άουσβιτς και οδηγήθηκαν αμέσως μετά την αφιξή τους στους θαλάμους αερίων. Για κάθε τρεις μάρτυρες του Άουσβιτς αντιστοιχεί ένα παιδί.

Ο οθωμανικός κόσμος δεν ήταν ιδιαίτερα φιλικός για τα παιδιά, είναι αλήθεια. Αλλά ο 20ός αιώνας ήταν απροκάλυπτα εχθρικός. Ποιος μέτρησε ποτέ τα ανήλικα θύματα της ασιτίας στην Αθήνα το 1941-1942; Παιδιά έτοιμα να λυγίσουν στην πρώτη κακουχία, αφού και προπολεμικά οι εργατικές οικογένειες των ελληνικών αστικών κέντρων υποσιτίζονταν. Και ποιος μιλά για τα θύματα της πείνας του πρώτου παγκόσμιου πολέμου; (πείνας συγκρίσιμης με εκείνη της γερμανικής κατοχής). Περίπου τότε πρέπει να πέθαναν τα άγνωστα παιδιά της γιαγιάς Φιλομένης. Όσα διαβάσατε, είναι απόδειξη ότι πέρασε τον πόνο της στις επόμενες γενιές. Κι ας μην τσάκιζε η φωνή της όταν μιλούσε για τα παλιά. ■

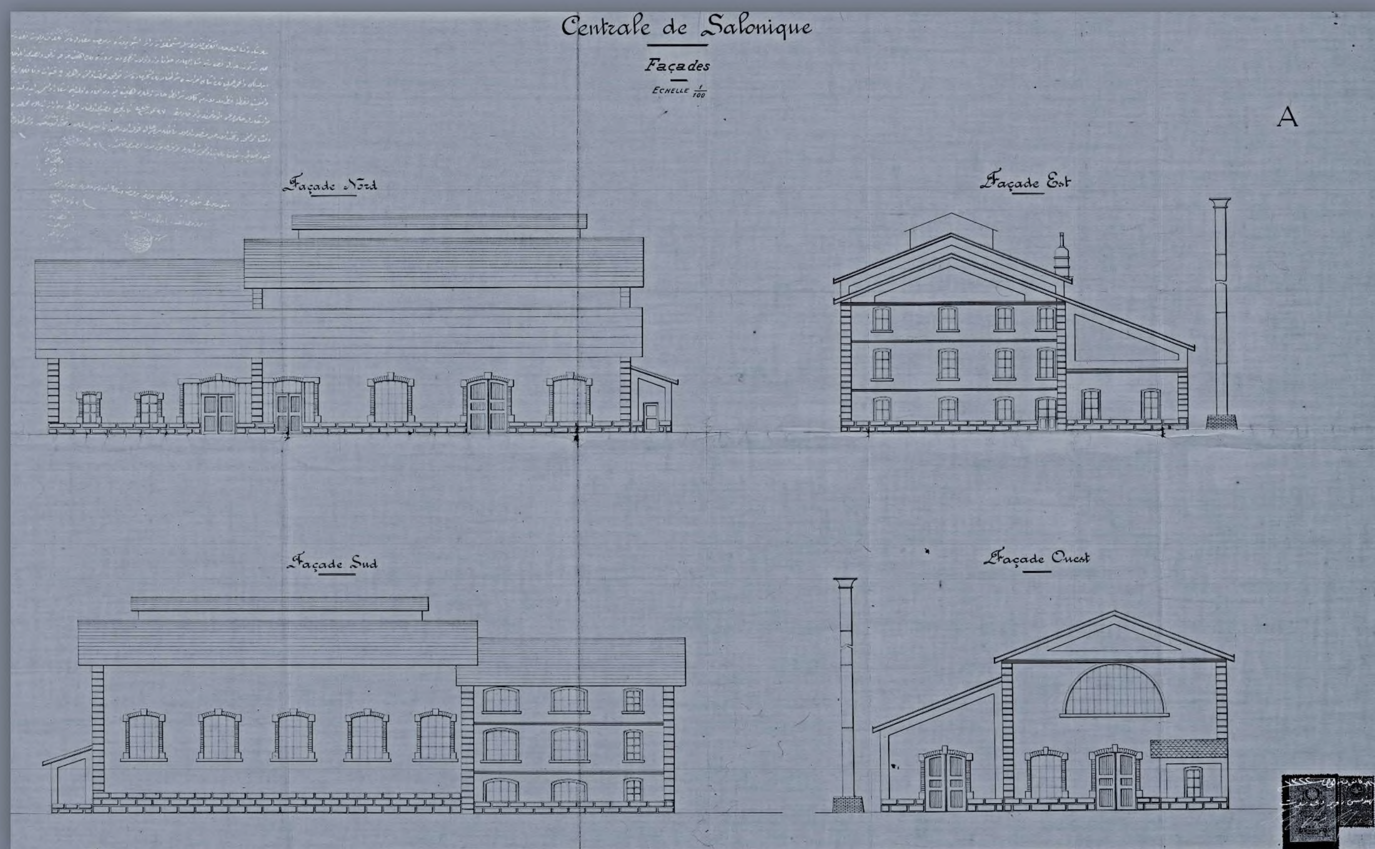
Ο ΠΝΙΓΜΟΣ
ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Ἡ ὁδὸς Κωνσταντινουπόλεως εἶ ε ἐν ἄκρα συγκινήσει μὲ τὸ τραγικὸν τέλος τριῶν ἀνηλίκων μαθητῶν, τοῦ Νικήτα Μπεζάνη τοῦ Μωϋσ. Ἀβραβανὲλ καὶ τοῦ Ὀσμάν. Τὴν παρελθοῦσαν Τετάρτην, τὸ ἀπόγευμα οἱ τρεῖς γείτονες, φίλοι ἐβγῆκαν εἰς περίπατον. Ὁ Ὀσμὰν μάλιστα ἐπῆρε καὶ τὴν φωτογραφικὴν μηχανήν του μαζῦ του. Εἶχε δὲ πρὶν ἀναχωρήση ἐναγκαλισθεῖς τὴν μητέρα του, ἡ ὁποία τὸν ἐφίλησε.

ΕΚΚΛΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΣΣΙΤΙΟΥ
"ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ ΦΟΙΝΙΞ,,

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Προσφυγικοῦ Φοίνικος διοργανῶνον προσεχῶς τὴν ὑπαίθριον ἐαρινὴν αὐτοῦ ἑορτὴν ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Βασ. Γεωργίου μὲ πολυποίκιλον καὶ ἐνδιαφέρον πρόγραμμα, ὑπὲρ τῶν ὑπερεξακοσίων ἀπόρων καὶ ὀρφανῶν προσφύγων μαθητῶν, εἰς οὓς παρέχει καθ' ἑκάστην ἄφθονον ὑγιεινὴν τροφήν, κάμνει θερμὴν ἔκκλησιν εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα τοῦ Ἀξιοτίμου Κοινοῦ Θεσ)νίκης, ὅπως εὐαρεστούμενον συμμετάσχῃ εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν προστασίαν τῆς Α.Ε. τοῦ Γεν. Διοικητοῦ κ. Καννάβου διατελοῦσαν ταύτην ἑορτὴν καὶ γενναιοδώρως ἐνισχύσῃ τοὺς πόρους τοῦ Προσφυγικοῦ Φοίνικος, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ συσσιτίου τῶν ἀποκλήρων τῆς τύχης, τῶν ὁποίων ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸ ἀξ. κοινὸν θὰ εἶναι βαθυτάτη.

Ἐκ τοῦ Γραφείου

Όψη του εργοστασίου της Ηλεκτρικής Εταιρείας Θεσσαλονίκης (πηγή: Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας)

Στο προηγούμενο τεύχος του ***Θεσσαλονικέων Πόλις*** ασχοληθήκαμε με τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού της Θεσσαλονίκης στην πορεία της προς τοΝ εξηλεκτρισμό. Παρακολουθήσαμε βήμα προς βήμα τον Άγγλο επιχειρηματία και πολιτικό **Sir Ellis Ashmead Bartlett** στην προσπάθειά του, μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, να προσεγγίσει τον Σουλτάνο ώστε να εξασφαλίσει έναν Ιραδέ με το προνόμιο της εκχώρησης του εξηλεκτρισμού της πόλης, ο οποίος με τη σειρά του θα οδηγούσε τελικά στις Συμβάσεις Εκχώρησης τόσο της 9ης Σεπτεμβρίου 1899 όσο και της 9ης Ιανουαρίου 1900, δέκα χρόνια αργότερα από την υπογραφή της Σύμβασης της 18ης Σεπτεμβρίου 1889, με την οποία το προνόμιο της λειτουργίας του πρώτου (ιππήλατου) τραμ της πόλης, το οποίο θα μετεξελιχθεί σε ηλεκτροκίνητο το 1908, εκχωρήθηκε στον γηγενή επιχειρηματία Χαμντή Μπέη.

Το περιεχόμενο αλλά και η σπουδαιότητα των συγκεκριμένων θεσμικών κειμένων, τόσο σε ό,τι αφορά τη σύμβαση της έλξης των τροχιοδρόμων με ηλεκτρισμό όσο και την κυρία σύμβαση του εξηλεκτρισμού της Θεσσαλονίκης, μας επιβάλει την αναλυτική παρουσίασή τους στο τρέχον τεύχος.

του ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ
Συγγραφέα

Θεσσαλονικέων ... φως
Ο ηλεκτροφωτισμός της Θεσσαλονίκης 1900-1950

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΠΡΩΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΚΧΩΡΗΣΗΣ: ΕΛΞΙΣ ΤΡΟΧΙΟΔΡΟΜΩΝ ΔΙ' ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ

Η πρώτη σύμβαση εκχώρησης υπογράφεται στην Κωνσταντινούπολη την 9η Σεπτεμβρίου 1899 μεταξύ του Ζιχνή Πασά, υπουργού Εμπορίου και Δημοσίων Έργων, και του Άγγλου υπηκόου Sir Ellis Ashmead Bartlett, και φέρει τον τίτλο «Σύμβασις αφορώσα την έλξιν δι' ηλεκτρισμού της Θεσσαλονίκης». Το κείμενό της έχει διασωθεί στα γαλλικά και βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο της Δ.Ε.Η. Α.Ε.[1]

Κατά τη Σύμβαση, «η Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνησις παρέχει την εκχώρησιν της παραγωγής και διαθέσεως της ηλεκτρικής ενέργειας η οποία θα απαιτείται διά την έλξιν των υπαρχόντων τροχιοδρόμων και αυτών οίτινες θα παραχωρηθώσιν αργότερον από την Αυτοκρατορικήν Κυβέρνησιν εις μίαν ακτίναν 20 χιλιομέτρων από τον υπάρχοντα σταθμόν των τροχιοδρόμων της πόλεως Θεσσαλονίκης, και, επιθυμώντας να χρησιμοποιηθεί η ηλεκτρική ενέργεια διά την έλξιν τους, παρέχει την εκχώρησιν αυτήν εις τον Sir Ellis Ashmead Bartlett...». Επίσης, σύμφωνα με τη Σύμβαση: «Η διάρκεια της εκχωρήσεως ταύτης έσεται 50ετής από της ημερομηνίας του Φιρμανίου της εκχωρήσεως». Προβλέπει ακόμη: «Εις περίπτωσιν καθ' ην οι υπάρχοντες τροχιόδρομοι αναφερόμενοι εις το άρθρ. 1 επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν ηλεκτρικήν έλξιν, οφείλουν να απευθύνονται εις τον παρόντα Ανάδοχον. Ο Ανάδοχος, αμέσως μόλις επιτευχθεί συμφωνία εις το ζήτημα της τιμής με τους τροχιοδρόμους οι οποίοι θα απευθύνονται εις αυτόν διά να προμηθευτούν ηλεκτρικήν ενέργειαν εις την ανωτέρω ζώνην, υποχρεούται να εκτελέσει τα απαραίτητα έργα διά την δι' ηλεκτρισμού έλξιν, συμμορφούμενος προς τους όρους και προϋποθέσεις της παρούσης συμβάσεως και της συγγραφής υποχρεώσεων...». Η Σύμβαση επίσης προέβλεπε ότι «από της 1ης Ιανουαρίου 1940, η Αυτοκρατορική Κυβέρνησις θα έχει το δικαίωμα εξαγοράς της εκχωρήσεως εις οιανδήποτε χρονικήν περίοδον, καταβάλλοντας το τίμημα, το οποίο θα είναι ισόποσον με τον μέσον όρον των καθαρών εισπράξεων των 5 τελευταίων ετών που προηγούνται της εξα-

1. Ιστορικό Αρχείο Δ.Ε.Η. Α.Ε., Αρχείο: Παλαιών Ηλεκτρικών Εταιρειών, Σειρά: Ηλεκτροφωτισμός πόλεων, Φάκελος: Θεσσαλονίκη.

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ~~ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ~~ ΕΠΩΝΥΜΙΑΣ

Αύξων Αριθ. Αποδ. Συνδρομής
» » » Εγγραφής
» » Μητρ. 2938/

Ονομασία ~~Εμπορικού~~ Οίκου	Χρονολογία ιδρύσεως	Χρονολογία εγγραφής	Είδος επιχειρήσεως
„Εταιρία Τροχιοδρόμων και Ηλεκτροφωτισμού Θεσσαλονίκης".	1889.	—	
Τα απαρτίζοντα τον εμπορ. οίκον Μέλη	**Υπηκοότης**	**Διαμονή και διεύθυνσις αυτών**	**Έδρα του ~~εμπορικού~~ οίκου ~~ως και των υποκαταστημάτων αν έχη~~**
Ανώνυμος Εταιρία	Βελγική		Βρυξέλλαι (Βέλγιον)
Ονομασία εχόντων δικαίωμα υπογραφής	**Υπόδειγμα Υπογραφών**	**Παρατηρήσεις επί του δικαιώματος υπογραφών**	**Παρατηρήσεις επί του είδους της εταιρίας προκειμένου περί της εταιρικής επιχειρήσεως**
Γενικός Διευθυντής ... (Willy Sabelin) Συνδιευθυντής ...			Ομόρρυθμος αριθ. Συμβολαίου Ετερόρρυθμος αριθ. Συμβολαίου Μετοχική αριθ. Συμβολαίου Ανώνυμος Αριθ. εγκριτικής αδείας ... Κεφάλαια ...

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αναγγελία Εταιρίας Τροχιοδρόμων (Ε.Β.Ε.Θ.)

γοράς, αφού αφαιρεθεί το μερίδιον που αναλογεί εις την Κυβέρνησιν, όπως περιγράφεται εις το άρθρον 21 της Συμβάσεως. Η Κυβέρνησις εγγυάται εις τον Ανάδοχον την τακτικήν πληρωμήν του ποσού της εξαγοράς, η οποία θα αποτελέσει αντικείμενον ιδιαιτέρας Συμβάσεως, ήτις θα υπογραφεί μεταξύ των δύο μερών. Άμα τη λήξει της εκχωρήσεως, η Αυτοκρατορική Κυβέρνησις θα υποκατασταθεί εις όλα τα δικαιώματα του αναδόχου επί των εργοστασίων, των γραμμών και παραρτημάτων, και θα υπεισέλθει εις τα δικαιώματα και την νομήν των εγκαταστάσεων». Το άρθρο 21, που αναφέρεται παραπάνω, προέβλεπε ότι «από τας ετησίας καθαράς εισπράξεις του Αναδόχου θα αφαιρείται ένα ποσόν ίσο με 7% του κεφαλαίου το οποίον έχει επενδυθεί εις έργα, και θα καταβάλλεται εις την Αυτοκρατορικήν Κυβέρνησιν από το απομένον, ποσοστόν 10%. Το ποσόν αυτό, εις όποιο ύψος θέλει ανέρχεται, θα καταβάλλεται μέχρι το τέλος της εκχωρήσεως κάθε έτος εις το τέλος Φεβρουαρίου εις το Υπουργείον Εμπορίου και Δημοσίων Έργων διά λογαριασμόν της Αυτοκρατορικής Κυβερνήσεως». Τέλος, προβλεπόταν η ίδρυση Ανώνυμης Οθωμανικής Εταιρείας που θα αντικαθιστούσε τον Ανάδοχο στη λειτουργία της επιχείρησης, οι δε οι τεχνικές λεπτομέρειες της λειτουργίας προβλέπονταν από μια λεπτομερή Συγγραφή Υποχρεώσεων, αποτελούμενη από 25 άρθρα και υπογραφόταν από τους προμνησθέντες.

Γιατί προτιμήθηκε να υπογραφεί πρώτα μια σύμβαση για την έλξη των τροχιοδρόμων με ηλεκτρισμό; Μήπως τα σχέδια της οθωμανικής κυβέρνησης ήταν να αντικατασταθούν από τότε ακόμα οι ιπποκίνητοι τροχιόδρομοι με ηλεκτροκίνητους; Η Σύμβαση αυτή ήταν αρκετά πρόωρη. Ουσιαστικά, εκχωρούσε στον Sir Ellis Ashmead Bartlett τη μετατροπή των ιππήλατων τροχιοδρόμων σε ηλεκτροκίνητους, κάτι που βέβαια προϋπέθετε την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, την οποία έμμεσα εκχωρούσε στον Ανάδοχο. Τούτο όμως δεν ήταν δυνατό, δεδομένου ότι βρισκόταν εν ισχύ η Σύμβαση παραχώρησης, του 1889, στον Χαμντή Μπέη του προνομίου κατασκευής και εκμετάλλευσης «ιπποτροχιοδρόμου προς μεταφοράν ταξειδιωτών και εμπορευμάτων», η οποία ήταν 35ετούς διάρκειας, και άρα έληγε το... 1924. Ωστόσο, αποτελούσε το πρώτο συμβατικό κείμενο που έδειχνε την κυβερνητική βούληση ενοποίησης του φορέα εκμετάλλευσης του ηλεκτροφωτισμού με εκείνον των τροχιοδρόμων.

Sir Ellis Ashmead Bartlett, 31.12.1897, National Portrait Gallery

Cavid Bey

Abdülhamid II, c. 1890
(πηγή: BRITANNICA ENCYCLPAEDIA)

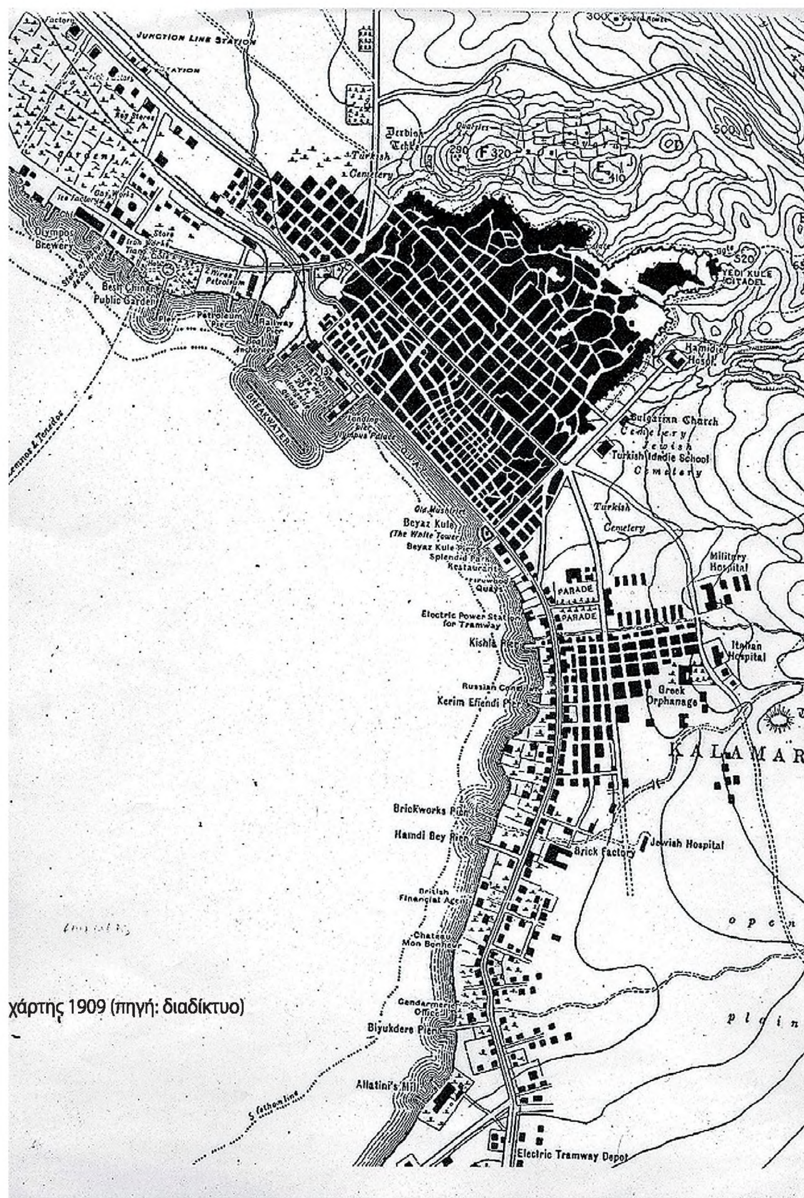
ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΜΒΑΣΗ, Η «ΑΦΟΡΩΣΑ ΤΟΝ ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΤΙΣΜΟΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ»

Φαίνεται ότι η Σύμβαση έλξης των τροχιοδρόμων συνάντησε τη —δικαιολογημένη— ισχυρή αντίδραση του Χαμντή Μπέη και της, βελγικών συμφερόντων, εταιρείας που δημιούργησε. Από την άλλη πλευρά, φαίνεται πως επίσης τα ερείσματα του Sir Ellis Ashmead Bartlett ήταν πολύ ισχυρά και πως ο ίδιος δεν εγκατέλειψε την ιδέα να του εκχωρηθεί του προνόμιο ηλεκτροφωτισμού στη μεγάλη πόλη της Αυτοκρατορίας, τη Θεσσαλονίκη. Έτσι, τέσσερις μήνες μετά την πρώτη Σύμβαση, έρχεται η υπογραφή της δεύτερης, με νέο τίτλο και νέο αντικείμενο: αποκλειστικά πλέον τον ηλεκτροφωτισμό της πόλης.

Πράγματι, η «Σύμβαση για τον ηλεκτροφωτισμό της Θεσσαλονίκης» υπογράφεται την 9η Ιανουαρίου 1900 με το Γρηγοριανό ημερολόγιο, ή την 28η Δεκεμβρίου 1315 με το Οθωμανικό:

«Μεταξύ της Α.Ε. του Ζιχνί Πασά,[2] Υπουργού Εμπορίου και Δημοσίων Έργων, ενεργούντος εν ονόματι της Αυτοκρατορικής Κυβερνήσεως, αφ' ενός, και του Sir Ellis Ashmead Bastlett,[3] αφ' ετέρου,

2. Ο Ζιχνί Πασάς, κουρδικής καταγωγής, ήταν γεννημένος το 1938 στη Σουλεϊμανίγια της Μοσούλης και υπήρξε ανώτατος Οθωμανός αξιωματούχος σε διάφορες υπουργικές θέσεις, όπως: Βαλής (νομάρχης, τοπικός κυβερνήτης) στα Γιάννενα, στα Άδανα και στο Χαλέπι, επιθεωρητής του στρατού, εκπρόσωπος του Σουλτάνου στην Κρήτη και Υπουργός Εμπορίου και Δημοσίων έργων. Απεβίωσε το 1911.
3. Η διασωθείσα μετάφραση στα ελληνικά της Σύμβασης Ηλεκτροφωτισμού αναφέρει λανθασμένα τον **Sir Ellis Ashmead Bartlett** ως «***Bastlett***». Εδώ διατηρούμε τη λανθασμένη αναγραφή του ονόματος του Αναδόχου, μεταγράφοντας πιστά το ανευρεθέν κείμενο. Αρχείο Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης, Φάκελος: Ηλεκτροφωτισμός Θεσσαλονίκης.

χάρτης 1909 (πηγή: διαδίκτυο)

συνεφωνήθησαν τα κάτωθι:

Άρθρον 1: Η Αυτοκρατορική Οθωμανική Κυβέρνησις παρέχει την αποκλειστικήν εκχώρησιν του ηλεκτροφωτισμού των τόπων των περιλαμβανομένων εντός ακτίνος 10 χιλιόμετρων από του κέντρου της πόλεως της Θεσσαλονίκης εις τον Sir Ellis Ashmead Bastlett, Άγγλον υπήκοον, υπό τους ακολούθους όρους.

Άρθρον 2: Η διάρκεια της εκχωρήσεως ταύτης έσσεται 15ετής από της ημερομηνίας του Φιρμανίου της εκχωρήσεως».

Σύμφωνα με τους υπόλοιπους όρους της Συμβάσεως, «ο Ανάδοχος οφείλει όπως, εντός προθεσμίας 8 μηνών από της ημερομηνίας της παραδόσεως του Φιρμανίου της εκχωρήσεως και της ανταλλαγής της παρούσης συμφωνίας, παρουσιάσει εις τον Υπουργόν Εμπορίου και Δημοσίων Έργων, εις τετραπλά ακριβή αντίγραφα, πλήρη σχέδια και σχεδιαγράμματα μετά τελικήν μελέτην και συμφώνως προς τας περιγραφάς της συγγραφής υποχρεώσεων (cahier des charges). Τα σχέδια και σχεδιαγράμματα ταύτα θέλουσιν εξετασθή υπό του Υπουργού Εμπορίου και Δημοσίων Έργων και υπό της Γενικής Διευθύνσεως των Τηλεγραφείων κτλ., αναλόγως εγκεκριμένα ή τροποποιημένα, εν ανάγκη εντός προθεσμίας 4 μηνών από της ημερομηνίας παρουσιάσεώς των.

Η τοποθέτησις[4] των εργοστασίων οφείλει προηγουμένως να εγκριθεί παρά του Υπουργού Εμπορίου και Δημοσίων Έργων, της Γενικής Διευθύνσεως των Τηλεγραφείων και παρά της Δημαρχίας Θεσσαλονίκης.

Εξ άλλου, εννοείται ότι τα εργοστάσια ηλεκτροφωτισμού δεν δύνανται να εγκατασταθώσι πλησίον τζαμίων, τεκέδων, σχολείων, πολιτικών ή στρατιωτικών κτιρίων, οπλαποθηκών ή επιμελητειών, οχυρωμάτων ή φυλακείων τορπιλλών, κατά τρόπον ώστε τα ανωτέρω αναφερόμενα Ιδρύματα να μην διατρέχουσι ουδένα κίνδυνον ή ζημίαν.

Κατά την οικοδόμησιν, εάν η Αυτοκρατορική Κυβέρνησις προβλέψει κίνδυνον κατά την εκτέλεσιν των έργων, ο Ανάδοχος οφείλει να συμμορφωθεί προς τας διαταγάς του Υπουργείου Δημ. Έργων.»

Παρακάτω, τονίζεται ότι «ο Ανάδοχος οφείλει όπως συμμορφωθεί όσον

Ιππήλατο τραμ στον Λευκό Πύργο (πηγή: διαδίκτυο)

αφορά την λειτουργίαν των μηχανών, υδραυλικών εγκαταστάσεων, εργαλείων ασφαλείας, ρυθμιστών κτλ. προς τους εν ισχύι και μέλλοντας να δημοσιευτούν Νόμους και διατάξεις εν τη Τουρκική Αυτοκρατορία».

Στα υπόλοιπα άρθρα της Σύμβασης τονίζεται ότι: «Εν περιπτώσει διακοπής παροχής ηλεκτροφωτισμού εις μέρος ή ολόληρον την πόλιν ή τα προάστια αυτής εξ υπαιτιότητος του αναδόχου, το Κράτος ήθελε λάβει υπ' ευθύνην και δι' εξόδων του αναδόχου τα απαιτούμενα μέτρα, συμφώνως τω άρθρω 19 της συγγραφής υποχρεώσεων, προς εξασφάλισιν της προσωρινής εκμεταλλεύσεως».

«Ο Ανάδοχος δικαιούται να εισπράττει τιμήν φωτισμού, συμφώνως τω τιμολογίω, από της προσωρινής παραλαβής των έργων μέχρι της λήξεως της εκχωρήσεως».

«Διά την εκτέλεσιν των υποχρεώσεων διά των οποίων συμβάλλεται διά της παρούσης, ο Ανάδοχος υποχρεούται εντός 15 μηνών από της ημερομηνίας του Τουρκικού Αυτοκρατορικού φιρμανίου να συστήσει μίαν Ανώνυμον Οθωμανικήν Εταιρείαν επί τη βάσει του επισυναπτομένου καταστατικού».[5]

Η εκχώρηση έχει 40ετή διάρκεια, όπως προκύπτει από το επόμενο άρθρο: «Από της 1ης Ιανουαρίου 1940, το Κράτος δικαιούται να προβεί εις οιανδήποτε εποχήν[6] εις εξαγοράν της εκχωρήσεως και μέχρι λήξεως αυτής δι' ετησίας πληρωμής αντιστοιχούσης προς τον μέσον όρον των καθαρών εισπράξεων της τελευταίας πενταετίας, αφαιρουμένων των αναλογούντων εις το Κράτος, συμφώνως τω άρθρω 21 της Συμβάσεως. Το Κράτος θέλει εξασφαλίσει εις τον Ανάδοχον την τακτικήν πληρωμήν. Η τιμή της εξαγοράς θέλει κανονισθεί δι' ιδιαιτέρας συμβάσεως μεταξύ των ενδιαφερομένων. Η παράδοσις των εγκαταστάσεων εις το Κράτος, ως και η αγορά των υλικών και προμηθειών θέλει γίνει συμφώνως τω άρθρω 21 της συγγραφής υποχρεώσεων.

Άμα τη λήξει της εκχωρήσεως, εις το Κράτος περιέρχονται άπαντα τα δικαιώματα του Αναδόχου επί των εργοστασίων και παραρτημάτων, ως και επί των υλικών και θα επικαρπούται των προϊόντων αυτού. Η παράδοσις των εγκαταστάσεων και παραρτημάτων, άτινα οφείλουσι να είναι ελεύθερα παντός χρέους και υποχρεώσεως, προς το Κράτος και η αγορά υπό του τελευταίου των υλικών και προμηθειών οφείλει να γίνη συμφώνως προς το άρθρον 22 της συγγραφής υποχρεώσεων».

Διάφορα άρθρα της Σύμβασης προβλέ-

4. Σήμερα θα λέγαμε «χωροθέτηση».
5. Το αναφερόμενο «Σχέδιο Καταστατικού» δεν διασώθηκε στα Αρχεία στα οποία ανευρέθησαν οι κύριες συμβάσεις.
6. Δηλαδή σε οποιαδήποτε χρονική περίοδο.

Ιππήλατο 1915 (πηγή: *Ιστορία Εικονογραφημένη*)

Ιππήλατο στην Ανάληψη (πηγή: διαδίκτυο)

Ιππήλατο τραμ επί της Εγνατίας με την πινακίδα της ΝΕΣΤΛΕ (πηγή: διαδίκτυο)

πουν λεπτομέρειες της λειτουργίας της εταιρίας Ηλεκτροφωτισμού: «Εξαιρέσει του τεχνικού προσωπικού, άπαντες οι υπάλληλοι και πράκτορες της Εταιρείας οφείλουν να είναι Οθωμανοί υπήκοοι. Να φορώσι στολήν εγκεκριμένην παρά του Κράτους και κατά τας συναλλαγάς μετά του κοινού να ομιλώσι την Τουρκικήν.

Αντικείμενα τέχνης και αρχαιότητος ανακαλυφθησόμενα κατά την εκτέλεσιν των έργων υπόκεινται εις κανονισμούς αναλόγως του είδους. Εν πάση περιπτώσει, ο ανάδοχος απαλλάσσεται των διατυπώσεων της υποβολής αιτήσεις διά την παροχήν αδείας ανασκαφών.

Ο Ανάδοχος υποχρεούται όπως υποβάλει εις το Υπουργείον Εμπορίου και Δημοσίων Έργων καθ΄ εξάμηνον κατάστασιν των εισπράξεων.

Καθ΄όλην την διάρκειαν της εκχωρήσεως, ο Ανάδοχος θα έχει το αποκλειστικόν δικαίωμα της χορηγήσεως ηλεκτρικού ρεύματος διά φωτισμόν της εν τω άρθρω 1 της συμβάσεως αναφερομένης ζώνης. Εν τούτοις, ιδιώται έχοντες άδειαν της Κυβερνήσεως δύνανται να παράγωσι ηλεκτρικόν ρεύμα παρ' αυτοίς δι' ατομικήν χρήσιν, απαγορευομένης της χορηγήσεως ρεύματος εις τρίτους».

Ο Δήμος Θεσσαλονίκης προβλέπεται από τη Σύμβαση να συμμετέχει στις εισπράξεις ως εξής:

«Θέλει γίνει κράτησις επί καθαρών εσόδων **5%** διά τα αποθεματικά κεφάλαια, **6%** διά τους Διευθυντάς, **5%** διά τόκους και **5%** διά μέρισμα. Το επιπλέον των καθαρών εσόδων θέλει διανεμηθεί εξ ίσου μεταξύ Δήμου και του αναδόχου».

Άλλες υποχρεώσεις του Αναδόχου καθορίζονται επίσης: «Ο Ανάδοχος υποχρεούται όπως, υπ' ευθύνην και εξόδοις του, τοποθετήσει αλεξικέραυνα εφ' όλων των αποθηκών όπλων και πολεμοφοδίων, ως και επί των σταθμών τορπιλών κινητών ή ακινήτων της πόλεως Θεσσαλονίκης. Οφείλει επίσης, εάν τούτο ήθελε ζητήσει το Κράτος, να εγκαταστήσει εξόδοις του Κράτους αλλ΄ εις τιμήν κόστους αλεξικέραυνα επί στρατιωτικών και πολιτικών ή φιλανθρωπικών ιδρυμάτων της πόλεως Θεσσαλονίκης, ως επί τζαμίων, σχολείων κτλ.

Καθ' έκαστον μήνα οι αντιπρόσωποι του Κράτους αναγκαστικώς θα επιθεωρούν μετά του αναδόχου την καλήν λειτουργίαν των εν λόγω αλεξικεραύνων, η συντήρησις των οποίων επιβαρύνει τον Ανάδοχον».

Τέλος, στη Σύμβαση προβλέπεται διάταξη για τη μορφή της εταιρίας που θα διαδεχθεί τον ανάδοχο Sir Ellis Ashmead Bastlett, καθώς από την πρώτη στιγμή είχε προβλεφθεί ότι η λειτουργία της υπηρεσίας του Ηλεκτροφωτισμού δεν θα συνέπιπτε με το πρόσωπο στο οποίο παρεχόταν η εκχώρηση: «Η Ανώνυμος Εταιρία η οποία θα

αντικαταστήσει τον Ανάδοχον οφείλει να είναι Οθωμανική, αι δε διαφοραί και προστριβαί αίτινες ήθελον ανακύψει μεταξύ Κυβερνήσεως και Αναδόχου, κατά την ερμηνείαν και εκτέλεσιν της παρούσης συμβάσεως και της επισυναπτομένης συγγραφής υποχρεώσεων, θα λύονται υπό του Συμβουλίου του Κράτους. Όσον αφορά τας διαφοράς μεταξύ Αναδόχου ή Εταιρίας και ιδιωτών, αύται θα παραπέμπονται εις τα αρμόδια Οθωμανικά δικαστήρια. Διά λόγους υποταγής, η εταιρία οφείλει να χρησιμοποιεί την τουρκικήν γλώσσαν, ήτις είναι και η επίσημος γλώσσα της Αυτοκρατορίας.»

Η Σύμβαση εκχώρησης συνοδευόταν από την «Συγγραφή Υποχρεώσεων» (***Cahier des charges***), που αποτελούνταν από 25 άρθρα και περιελάμβανε τις υποχρεώσεις του Αναδόχου σχετικά με τα σχέδια των εργοστασίων ηλεκτροφωτισμού, τις θέσεις των δημοσίων φανών, του ηλεκτρικού δικτύου, τα μέτρα ασφαλείας στο εργοστάσιο και στους χώρους των συνδρομητών, την τοποθέτηση των εναερίων αγωγών, τη δύναμή τους σε βολτ, τις ώρες αφής και σβέσεως των δημοσίων φανών, τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ της εταιρίας και των συνδρομητών, τις εφεδρικές λύσεις που έπρεπε να προβλεφθούν για να μην υπάρξει γενική διακοπή ηλεκτρικού ρεύματος, και πολλές άλλες εξειδικευμένες και επακριβώς προσδιορισμένες τεχνικές λεπτομέρειες. Η Συγγραφή Υποχρεώσεων του Αναδόχου «αντηλλάγη» αυθημερόν με την υπογραφή της Σύμβασης εκχώρησης, δηλ. την 9η. Ιανουαρίου 1900.

Και, λίγα χρόνια αργότερα, στη Θεσσαλονίκη «εγένετο φως». ■

(συνεχίζεται)

δ

Ιππήλατο στην παράλια (πηγή: διαδίκτυο)

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

«Convention relative a la traction electrique de Salonique, entre S.E. Zihni Pasha, Ministre de Commerce et des Traveaux Publics, et Sir Ellis Ashmead Bartlett», 9/9/1899. Αρχείο Δ.Ε.Η. Α.Ε.

«Σύμβασις μεταξύ της Α.Ε. Ζιχνί Πασά, Υπουργού Δημοσίων Έργων, και της Α.Ε. Χαμδή Βέη Εφένδη, προκρίτου Θεσσαλονίκης, περί παραχωρήσεως του προνομίου της κατασκευής και εκμεταλλεύσεως εν Θεσσαλονίκη ιπποτροχιοδρόμου», 18/9/1889. Αρχείο Δ.Ε.Η. Α.Ε.

«Σύμβασις αφορώσα τον ηλεκτροφωτισμόν της Θεσσαλονίκης, μεταξύ της Α.Ε. Ζιχνί Πασά, Υπουργού Εμπορίου και Δημοσίων Έργων, και του Sir Ellis Ashmead Bartlett», 9/1/1900. Αρχείο Ε.Β.Ε.Θ.

Sir Ellis Ashmead Bartlett, ***The battlefields of Thessaly-with personal experience in Turkey and Greece***, London, John Murray, Albemarle Street, 1897 (Google books)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baer Marc, "***Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish Istanbul***", Journal of World History, Vol. 18, No. 2,

Dilek Akyalç n Kaya, ***"Formation of a "Salonican Lineage": Ahmed Hamdi and his family in the 19th Century"*** www.academia.edu/12789663/FORMATION_OF_A_SALONICAN_LINEAGE_AHMED_HAMDI_AND_HIS_FAMILY_IN_THE_NINETEENTH_CENTURY

Duygu Aysal Cin, ***Modernization, Urban Development and Electrification in the Ottoman Empire: Examples from the Electricity Projects of Istanbul and Thessaloniki.*** Πανεπιστήμιο Κρήτης Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, 20ό Συμπόσιο Διεθνούς Επιτροπής Προοθωμανικών και Οθωμανικών Σπουδών, Ρέθυμνο, 27 Ιουνίου - 1 Ιουλίου 2012.

Fuhrman Malte, ***Der Traum vom Deutschen Orient. Zwei Deutschen Kolonien im Osmanischen Reich 1851-1918***, Campus Verlag 2006.

Γεωργούλης Παναγιώτης, ***Η βιομηχανική κληρονομιά της Θεσσαλονίκης από τον 19ο αιώνα μέχρι τα μέσα του 20ού***, Σ.Β.Β.Ε., 2005

Lafi Nora, ***The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspectives***, HAL archives ouvertes, 22/4/2014

Νανιόπολος Αριστοτέλης – Ναλμπάντης Δημήτριος, ***Συστήματα σταθερής τροχιάς στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Ιστορική διαδρομή (1889-1968)***, Α.Π.Θ.

Παπάζογλου Άρης, «Η Θεσσαλονίκη των Τανζιμάτ και ο εκσυγχρονιστής δήμαρχος της Ahmed Hamdi Bay Galizade», ***Θεσσαλονικέων Πόλις***, Σεπτέμβριος 2009.

Σαλαπασίδης Ιωάννης, ***Ο εξηλεκτρισμός της Θεσσαλονίκης***, Καστανιώτης 2000

Ρούπα Ευφροσύνη, «Συστήματα και σώματα φωτισμού στη Θεσσαλονίκη, 1880-1950», στον τόμο ***Μια ιστορία από φως στο φως***, κατάλογος έκθεσης Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας-Θράκης, 2011.

Τραγανού-Δεληγιάννη Όλγα - Κολώνας Βασίλης, ***Οι αρχές της βιομηχανίας στη Θεσσαλονίκη, 1870-1912***, κατάλογος έκθεσης, ΕΤΒΑ, Θεσσαλονίκη 1987

Yorulmaz Naci, ***Arming the Sultan - German arms trade and personal diplomacy in the Ottoman Empire before World War*** 1. Ed. I.B.TAURIS, 2014.

του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ**
Ομότιμου καθηγητή Πολιτικής Ιστορίας, Νομική Σχολή Α.Π.Θ.

Ιστορίες και μνήμες από την Εγνατία

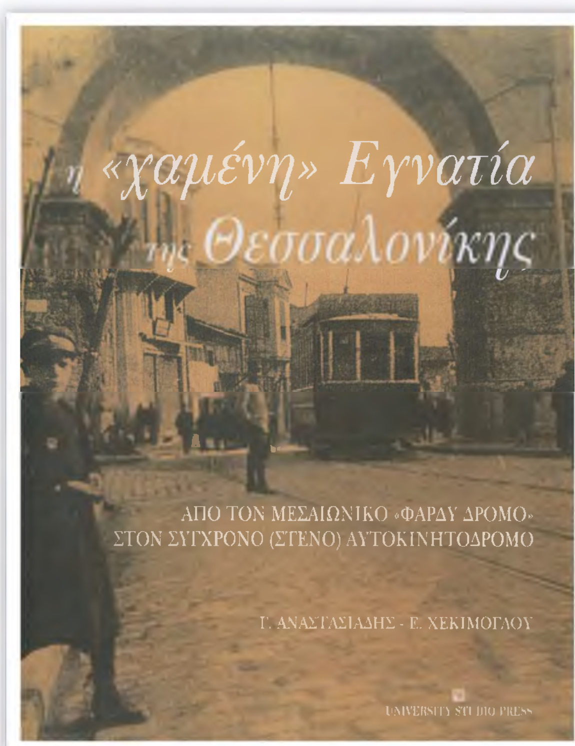

Η Εγνατία στις μέρες του Μάη του '36

(Όλες οι φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στο βιβλίο των Γ. Αναστασιάδη - Ευ. Χεκίμογλου *Η χαμένη Εγνατία της Θεσσαλονίκης. Από το μεσαιωνικό «φαρδύ δρόμο» στο σύγχρονο (στενό) αυτοκινητόδρομο*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press 2001).

Ευτυχής που (ξανα)κάνεις το συναρπαστικό «ταξίδι της μνήμης» στη γενέθλια πόλη, για να (ξανα)δείς με άλλα μάτια την Εγνατία (τον δρόμο που κόβει στη μέση τη Θεσσαλονίκη), δεκαπέντε χρόνια μετά την κυκλοφορία του βιβλίου που σκαρώσατε μαζί με τον Ε. Χεκίμογλου —«τότε που ζούσαμε»— και του δώσατε τον τίτλο: ***Η χαμένη Εγνατία της Θεσσαλονίκης. Από το μεσαιωνικό φαρδύ δρόμο στο σύγχρονο (στενό) αυτοκινητόδρομο.***

Και αφού επαναλάβεις το δοκιμασμένο και επιβεβαιωμένο πλέον ότι δεν υπάρχει τελικά πιο γοητευτικός και ουσιαστικός τρόπος για να γνωρίσεις, να νιώσεις την πόλη σου, από το να την περπατήσεις, να τη διαβείς μέσα από τους πιο χαρακτηριστικούς δρόμους της, αρχίζεις την περιδιάβαση από την Εγνατία στα χρόνια του πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι το τμήμα της Εγνατίας από τον Βαρδάρη μέχρι τη Βενιζέλου —όλο αυτό το κομμάτι καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς στην πυρκαγιά του '17— συγκροτούσε τότε έναν τόπο ξεχωριστό, με κέντρα διασκέδασης, λαϊκά θέατρα, μεγάλα καφενεία κτλ.

Το εξώφυλλο του βιβλίου από το οποίο αντλήθηκαν οι φωτογραφίες

Διαβάζουμε στην εφημερίδα ***Το Φως*** **(30.10.1916)**, στο χρονογράφημα του Θ. Ρηγινού:

«Ο δρόμος της Θεσσαλονίκης που έχει ξεχωριστή φυσιογνωμία είναι το τμήμα της Εγνατίας από την αγορά μέχρι το Βαρδάρη. Καθημερινώς ο δρόμος αυτός βομβίζει από το άπειρον πλήθος των προσφύγων, των χωρικών, των στρατιωτικών, ημετέρων και ξένων. Μέσα σ' αυτό το πλήθος διακρίνεις τους παλαιού τύπου "κομπογιανίτες" που υπόσχονται την ανώδυνον εξαγωγήν ολόκληρης οδοντοστοιχίας [...].

Ένας βόμβος αδιάκοπος ανέρχεται εις τον αιθέρα, συνοδευόμενος από τον ξερόν κρότων των τραμ, τα οποία ανά 2΄ διασχίζουν βραδέως και με κλυδωνισμούς τον δρόμο. [...] Τη νύχτα η σκηνογραφία αλλάζει. Οι φωνές πληροφορούν τους διαβάτες ότι εις την αίθουσαν, η πολυθρύλητος αοιδός Ευανθία καταπίνει την θλίψιν της ζωής δια της μελιστάλακτου φωνής της.

Στα καφενεία [...] θαυματοποιοί και ταχυδακτυλουργοί πωλούν ματζούνια [...] κ.λ.π.»

Πριν περάσει μία εικοσαετία, στις **21.12.1935**, η ***Εφημερίς των Βαλκανίων***, σε πρωτοσέλιδο δημοσίευμά της («Η διάνοιξις της οδού Εγνατίας»), «... προτρέπει τον Γεν. Διοικητή Μακεδονίας, «να κάνει μια απλή επίσκεψη —και μάλιστα πεζός— για να διαπιστώσει ότι τα τραμ περνούν σχεδόν σύρριζα από τους τοίχους, τα λεωφορεία τρέχουν δαιμονιωδώς, διάφορα άλλα τροχοφόρα και πάσης φύσεως υποζύγια διασταυρούνται δεξιά και αριστερά [...]».

(Βλ. αναλυτικότερα Γ. Αναστασιάδη - Ευ. Χεκίμογλου, ***Η χαμένη Εγνατία της Θεσσαλονίκης***, **σ. 23**).

Αυτές οι πρώτες εικόνες μας εφοδιάζουν με πληροφορίες και γεννούν τις πρώτες σκέψεις.

Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις του Κ. Τομανά:

Η Εγνατία —όπως επέβαλε να ονομαστεί ο δρόμος ο τότε αρχισυντάκτης της εφ. ***Νέα Αλήθεια***, Ιω. Μπήτος—, η οποία άρχιζε από τη «Χρυσή Πύλη» στον Βαρδάρη και έφτανε μέχρι την Πύλη της Καμάρας (εκεί όπου στήθηκε το Σιντριβάνι), προσδιοριζόταν από πολλά μνημεία: Ας ξεχωρίσουμε τρία — που διασώθηκαν μέχρι τις μέρες μας: Χαμζά Μπέη Τζαμί («Αλκαζάρ»), Λουτρά Παράδεισος και Καμάρα.

Ο Λ. Ζησιάδης, θυμάται στα χρόνια του **'30** ότι η παρέα του, «όταν ήθελε να γευτεί λίγη Εγνατία», έπιανε τον κατήφορο της οδού Διοικητηρίου και έφτανε στο Βαρδάρη:

«Στρίβαμε αριστερά και κάναμε μία επιθεώρηση στις φωτογραφίες του κινηματογράφου «Αττικόν». (Δεν υπάρχει σήμερα όπως δεν διασώθηκαν και οι πιο σύγχρονοι κινηματογράφοι της οδού: «Κλειώ» και «Ρίο».)

Για τον Βαρδάρη έχουν γραφτεί πολλά. Χαρακτηριστικές είναι οι προσεγγίσεις του Γ. Ιωάννου.

Διαβάζουμε π.χ. στο βιβλίο του ***Το δικό μας αίμα***: Πλατεία Αγ. Βαρδαρίου δεν υπάρχει βέβαια, αλλά είναι χαρακτηριστικό το ότι όταν ένας φίλος θα αναζητήσει μ' αυτή την ονομασία [: Αγίου Βαρδαρίου] την πλατεία δεν εισπράττει έκπληξη από τον απλοϊκό διαβάτη.

«Η στοά Κολόμβου», γράφει ο Γ.Ι., «μαζί με την κάθετη οδό Αντιγονιδών αποτελούν τρόπον τινά τον προθάλαμο της πλατείας. Το Βαρδάρη φαίνεται από εκεί καθαρά, παρόλα τα καυσαέρια.

Ο σ. θρηνεί για τη χαμένη φυσιογνωμία της πλατείας:

«[...] Το χρησιμότερο πράγμα, το μικρό μεσαίο πάρκο με τα παγκάκια, που το γυρόφερνε στριγγλίζοντας το τραμ, δεν υπάρχει σήμερα» (δηλ. πολύ πριν από το **'78**).

«[...] Ωστόσο, η πλατεία», γράφει ο Γ.Ι., «σου φαίνεται ζωηρή με τα οχήματα, τα ταξί, τα λεωφορεία, τα λαϊκά σινεμά (...) την Ιταλική Σχολή με το κόκκινο τούβλο, όπου δίδαξε ο Ξεφλούδας, φοίτησε ο Τσίζεκ, λειτούργησε στον εμφύλιο, Στρατοδικείο, στεγάστηκε η Ασφάλεια και που τώρα [είναι] έρημη σαν στοιχειωμένη».

«[...[Στην ατμόσφαιρα της θρυλικής πλατείας αρχίζεις να τυλίγεσαι όταν περνάς τη διασταύρωση ανάμεσα στη

Ήρχισε το ξήλωμα της γραμμής (του τραμ) εις την πλατείαν Βαρδαρίου (1954)

Βενιζέλου και Εγνατία.

Εκεί, στην Ίωνος Δραγούμη, τοποθετείται το σύνορο με κυριότερο φυλάκιο το Αλκαζάρ, τζαμί επί τουρκοκρατίας, βυζαντινή εκκλησία παλιότερα, σινεμά μετά. [...] Στην Κολόμβου είναι το δεύτερο μεγάλο φυλάκιο στην πορεία αυτή. Εδώ είναι το καφενείο «Ηλύσια» με τους άπειρους καθρέφτες στους τοίχους [...] Στην Κατοχή, αντί για σουβλάκι και κεμπάμπ, σιγόψηναν εδώ, πάνω σε φουφούδες με σχάρες ξυλοκέρατα, που τα γυρνούσαν μάλιστα με τσιμπίδες σαν σε ιεροτελεστία. Λεφούσι από θαυματοποιούς και παπατζήδες μάς είχαν κατακλύσει με επίκεντρο την περιοχή. Αλλά εδώ, για τον Βαρδάρη, της κατοχής, χρειάζεται μια αυτοτελής διερεύνηση.

Αφήνουμε την πλατεία Βαρδαρίου, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά κομμάτια της παλαιάς Εγνατίας· αρκεί και μόνο να θυμηθούμε ότι ο δρόμος παλιά ονομαζόταν «Μεγάλος Δρόμος του Βαρδάρη» και άλλωστε ο [...] Βαρδάρης τον καθάριζε όταν φυσούσε (όπως φυσούσε παλιά...)

Το 1934 θα γίνει η ασφαλτόστρωση της οδού Εγνατίας. Ήδη από το 1928 ο Κ. Σνώκ γράφει στην εφ. ***Νέα Αλήθεια***:

«[...] Η ευρύτατη, ιστορικότατη οδός Εγνατία, η κυριότερη αρτηρία της πόλης, είναι ένας λάκκος όπου ο Δήμος ρίχνει όλα τα μπάζα, τα σκουπίδια κτλ.»

Αλλάζει μορφή λοιπόν και η Εγνατία. Αλλά η Εγνατία δεν είναι ουσιαστικά μία: «Βαδίζοντας στην Εγνατία», γράφει ο Λ. Ζησιάδης, «από το Σιντριβάνι μέχρι το Βαρδάρη έβλεπες να διαφοροποιείται το ύφος της, ακόμη και ο κόσμος της. Προχωρώντας μέχρι την Πλάτωνος, η Εγνατία φάρδαινε και από τη Βενιζέλου ξαφνικά ζωντάνευε: κόσμος, κόρνες, κουδουνίσματα, τραμ, ωσότου καταλήξει στο Βαρδάρη».

Για το διαφορετικό ύφος της Εγνατίας "μιλάει" και ο Γ. Ιωάννου: «Πήγαινα προς το Σιντριβάνι μα όσο προχωρούσα η κίνηση στην Εγνατία μεγάλωνε. Ήταν τα εγκαίνια της Έκθεσης εκείνη τη μέρα και ο κόσμος έσπευδε να δει και να θαυμάσει [...] Ήθελα να σεργιανίσω και πάλι τους γεμάτους υγεία και απλοϊκότητα χωρικούς της Μακεδονίας που κατέβαιναν τέτοιες μέρες κοπαδιαστά από τα χωριά τους. [...]

Πήρα την Εγνατία προς τον Βαρδάρη για να έχω κατάφατσα το πλήθος του λαού που πήγαινε συν γυναιξί και τέκνοις προς την Έκθεση. [...] Κοντοστάθηκα έξω από το φαρ-

Παρέλαση αρμάτων μάχης στην Εγνατία (στο ύψος της Αριστοτέλους)

Η Εγνατία στην Κατοχή, χωρίς να διακρίνεται τροχοφόρο.

μακείο που άλλοτε ήταν κέντρο λογοτεχνικό [...] και τι δεν θά' δινα όταν ήμουν νεαρός για να γίνω δεκτός στον κύκλο που σύχναζε σ' αυτό το φαρμακείο!!»

[Ο Γ. Ιωάννου αναφέρεται στο φαρμακείο Πεντζίκη. Όπως γράφει ο Ηλ. Πετρόπουλος, στο φαρμακείο αυτό σύχναζαν πνευματικοί άνθρωποι και όχι μόνο της πόλης. Εκεί μέσα γνώρισε —θυμάται ο Η.Π.— τον Κιτσόπουλο, τον Βαρβιτσιώτη (το σπίτι του ήταν πάνω από το φαρμακείο...) τον Θέμελη, τη Ζωή Καρέλλη, τον Παραλή, τον Λίνο Πολίτη, τον Στρ. Δούκα κ.ά.

«Παραδίπλα στο φαρμακείο», συνεχίζει ο Γ. Ι., «υπήρχε η περίφημη ταβέρνα "Το Χρυσούν Απίδιον"» (Μικρός νόμιζα πως ήταν μια λέξη «Τοχρυσούναπίδιον»· ύστερα ξεχώρισα τις λέξεις.) Λίγο παρακάτω από το «Χρυσούν Απίδιον» λειτουργούσε η ταβέρνα «Σμυρναίικο Κέντρο».

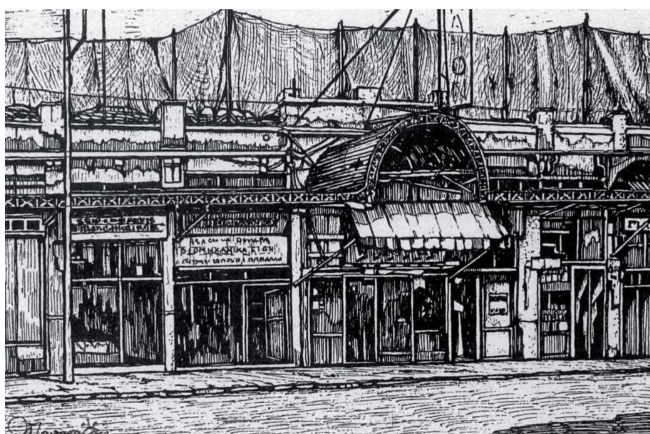
Τη μουσική πανδαισία (από τις ταβέρνες αυτές πέρασαν γνωστοί ρεμπέτες: Βαμβακάρης, Παπαϊωάννου, Γενίτσαρης, Μπαγιαντέρης, Ρούκουνας κ.ά., και οι ρεμπέτισσες Εσκενάζυ και Χασκίλ) παρακολουθούσαν όχι μόνο οι πρόσφυγες που κάθονταν στα τραπεζάκια έξω αλλά και πολλοί τζαμπατζήδες, που από απέναντι χειροκροτούσαν και έδιναν και παραγγελίες.

Στην ίδια περιοχή, απέναντι από το φαρμακείο και το «Χρυσούν Απίδιον» («ένα φεγγάρι» βρίσκονταν και οι εγκαταστάσεις της εφ. ***Μακεδονία***) ήταν τα γραφεία κηδειών, τα «πεθαμενατζίδικα», που άφησαν και αυτά τη σφραγίδα τους στην Εγνατία. Στη διασταύρωση Αγ. Σοφίας και Εγνατίας τα νερά της βροχής κατέβαιναν ενίοτε ορμητικά. Τότε εμφαίζονταν οι «χαμάληδες», οι οποίοι αναλάμβαναν να περάσουν τον κόσμο από τη μία "όχθη" της Εγνατίας στην άλλη. Η Εγνατία έχει και τις "όχθες" της.

Πιο πέρα, προχωρώντας προς το Σιντριβάνι, έβρισκες το βιβλιοπωλείο Βαγουρδή-Παπαχρήστου, που μέχρι πριν λίγα χρόνια βρισκόταν ακόμα εκεί, δίπλα στην παλιά «Οικοκυρική», γνωστή στάση λεωφορείων, στο ύψος της οδού Κ. Παλαιολόγου.

Το «Αλκαζάρ» στα χρόνια του '70

Ο κινηματογράφος «Αττικόν» (σύνθεση του Γιάννη Παπαράλλη)

Η πλατεία Βαρδαρίου με τροχοφόρα και το άγαλμα του βασιλιά Κωνσταντίνου στη μέση της

Εγνατία του '60 στο ύψος της Καμάρας

Ο Ντ. Χριστιανόπουλος αναφέρει ότι ήταν το πρώτο βιβλιοπωλείο στο οποίο μπήκε στη ζωή του. Κυρίως πήγαινε τότε ως μαθητής για να αγοράσει τετράδια:

«Για βιβλίο ούτε λόγος», γράφει. «Καθόμουν όμως έξω από τη βιτρίνα και χάζευα. Θυμάμαι ότι εκεί πρωτοείδα το θαυμάσιο βιβλίο της Πηνελόπης Δέλτα ***Τα μυστικά του βάλτου.***

Μετά τον πόλεμο, ο Βαγουρδής, ο πατέρας του συμμαθητή μου, πνίγηκε σ' εκείνο το φοβερό ναυάγιο της «Χειμάρρας» και το μαγαζί έμεινε στον άλλο συνέταιρο».

Θα κλείσουμε εδώ την "αφήγηση" της Εγνατίας, αφήνοντας για άλλη ευκαιρία τη "διήγηση" της πλατείας Δικαστηρίων, της Καμάρας, των ναών Αγ. Αθανασίου, Παναγούδας, Υπαπαντής, Σωτήρος, Αχειροποιήτου και Παναγίας Χαλκέων, και των κινηματογράφων («Αττικόν» κτλ.). Δύο λόγια ακόμη για την Εγνατία της Κατοχής και του Εμφυλίου:

Η Εγνατία της Κατοχής γνωρίζει στις 9 Απριλίου 1941 την εισβολή του γερμανικού στρατού — κι εδώ ας μου επιτραπεί να παραπέμψω σ' όσα σχετικά έχω αποθησαυρίσει στο βιβλίο μου ***Η Θεσσαλονίκη εν πολέμω*** (2015), όπου αναφέρομαι και στην Εγνατία την περίοδο των βομβαρδισμών.

Στην κατοχική Εγνατία του 1943 ο Γ. Ιωάννου βλέπει με οδύνη τις φάλαγγες των εβραίων να περνούν με προορισμό τον παλιό σιδηροδρομικό σταθμό.

«Δεν έμοιαζε καθόλου με ταξίδι», γράφει, «το άγριο αυτό ξερίζωμα [...]. Γέροι, γριές, άρρωστοι [...] διαλυμένοι στα δύο, σέρνονταν πίσω από τη φάλαγγα [...]. Υπήρξαν μάλλον και οι ευτυχέστεροι που δεν άντεξαν μέχρι τέλους, αν σκεφθεί κανείς το τέλος των άλλων [...].

»Άνεμος άγριος σαρώνει μέσα στη μνήμη μου εκείνη την Εγνατία.»

Για την εμφυλιοπολεμική Εγνατία ο Γ. Ιωάννου γράφει:

«Θα 'ταν προς το τέλος που μια ξακουστή για την αγριότητά της Μεραρχία διέσχισε την οδό Εγνατία, πυροβολώντας στον αέρα». Πάνω σε τζέιμς οι στρατιώτες, τραγουδώντας και κραυγάζοντας, άδειαζαν διαρκώς το όπλο τους —ακόμη και πολυβόλα— στον αέρα.

Αναστατώθηκε το σύμπαν μέσα στο γλυκό εκείνο φθινοπωρινό απόγευμα. Και ο κόσμος να χειροκροτάει στα μπαλκόνια, τόσο μαθημένος ήταν πια στα μπαμ και μπουμ...»

Εγνατία Οδός, περιοχή Βαρδάρη, 1974. Φωτ. Στέργιος Τσιούμας, από το φωτογραφικό άλμπουμ Μια ανήσυχη βόλτα, 2006, Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

Επίλογος

Η σημερινή Εγνατία δεν είναι βέβαια ο δρόμος που γνωρίσαμε και βιώσαμε στα χρόνια του '50 και του '60. Δεν είναι όμως μόνο αυτή που φαίνεται. Αυτή που διακρίνεται «διά γυμνού οφθαλμού». Στη συλλογική μνήμη, στην ιστορική τοπογραφία και τη λογοτεχνία της πόλης, ο δρόμος αυτός στην καρδιά της Θεσσαλονίκης εγγράφεται ως μία οδός με πληθωρική και άκρως ενδιαφέρουσα ιστορική προσωπικότητα. Και εξακολουθεί να προσελκύει το βλέμμα των ερευνητών, των δημοσιογράφων και των λογοτεχνών.

Αν και είναι αξεδιάλυτα συνδεδεμένα, πρέπει να ξεχωρίσουμε στην Εγνατία το Δημόσιο από το Ιδιωτικό. Το θέαμα από την ουσία. Τη "βιτρίνα" από όσα βρίσκονται πίσω της, στα ενδότερα. Τα πολυώροφα κτίρια, τα μοντέρνα και τα πολυθόρυβα οχήματα από τους ανθρώπους: διαβάτες, κατοίκους, επισκέπτες, παρατηρητές κτλ.

Να ανακαλύψουμε τα παλιά γνώριμα και τα νέα σημάδια της οδού, για να πιάσουμε τον σφυγμό της και στην καθημερινότητά της και σε μέρες πολέμου. Μόνο έτσι ίσως θα αντιληφθούμε τις εντυπωσιακές της μεταμορφώσεις, που είναι και οι μεταλλαγές της πόλης.

Ανιχνεύοντας τη φυσιογνωμία της Εγνατίας σε διάφορες εποχές (πριν την πυρκαγιά του '17, Μεσοπόλεμος, Κατοχή, Εμφύλιος, μεταπολεμική ανοικοδόμηση κτλ.), ίσως καταφέρουμε να σκαρώσουμε μια ολοκληρωμένη αναπαράσταση και μια κατάλληλη "ξενάγηση" στους τόπους της όπου αναδείχθηκε το ιστορικό προφίλ αυτού του δρόμου, που σφράγισε την ιστορική διαδρομή της Θεσσαλονίκης. ■

του **ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΜΑΝΟΥΣΑΚΗ**
Ομότ. καθηγητή Χημείας του Α.Π.Θ.
Επιμέλεια: **ΣΟΦΙΑ ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ**

Το Μέτωπο της Θεσσαλονίκης

Μια κουβέντα με έναν φίλο από τον Λονδίνο, πάνω από παλιές καρτ-ποστάλ της Θεσσαλονίκης, το καλοκαίρι του 2002, γνωρίζει στον καθηγητή του Α.Π.Θ. Γιώργο Μανουσάκη την ύπαρξη ενός άγνωστου και αμετάφραστου στα ελληνικά, παλιού, αγγλικού βιβλίου για τη Θεσσαλονίκη, με τίτλο ***Salonica Front***.

Μετά από πολύμηνη αναζήτηση, ένα αντίτυπο του βιβλίου θα βρεθεί σε κάποιο παλαιοπωλείο της Γλασκόβης και από εκεί στα χέρια του Γ. Μανουσάκη, και τόσο πολύ θα τον συνεπάρει, ώστε θα δρομολογήσει και θα επιμεληθεί τελικά την έκδοσή του, χαρίζοντάς μας, σχεδόν εκατό χρόνια μετά τον πρώτο μεγάλο πόλεμο, μια γλαφυρή εικόνα της Θεσσαλονίκης του τότε, αλλά και μια σειρά «εναέριων λήψεων» της, της εξοχής και των περιχώρων της, που θα σώσει στον χρόνο ένας ταλαντούχος στρατιωτικός ζωγράφος, σκαρφαλωμένος σε ένα αερόστατο πάνω από την πόλη...

Ο κόλπος της Μίκρας (αντιστράτηγος Sir C. Cr. Briggs)

Ο Άγγλος λοχαγός E. G. Mann, ο οποίος την περίοδο των βαλκανικών πολέμων (1914-1918) υπηρετούσε στον λόχο αεροστατών στη Θεσσαλονίκη, εξέδωσε το 1920 στο Λονδίνο ένα βιβλίο με τίτλο ***Salonica Front.*** Όταν μετά από 90, περίπου, χρόνια το βιβλίο αυτό έπεσε στα χέρια μου, διαπίστωσα ότι ο συγγραφέας, σε αντίθεση με άλλα σχετικά βιβλία που έχουν γραφεί για τους βαλκανικούς πολέμους, δεν περιορίζεται μόνο σε περιγραφές στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η μεγάλη μου όμως έκπληξη ήταν ότι στο βιβλίο υπήρχαν και σαράντα αντίγραφα έγχρωμων ζωγραφικών πινάκων του "πολεμικού" ζωγράφου W. Wood, ο οποίος υπηρετούσε στον ίδιο λόχο με τον συγγραφέα του βιβλίου.

Ο W. Wood ανέβαινε με το αερόστατο σε κάποιο ύψος, επισήμαινε τις θέσεις του εχθρού, τις σχεδίαζε στο χαρτί, παρέδιδε το σχέδιο στους αρμόδιους επιτελείς και, επειδή είχε αρκετό ελεύθερο χρόνο στη μονάδα όπου υπηρετούσε, ζωγράφιζε ολόκληρη την περιοχή που είχε δει από το αερόστατο, με αποτέλεσμα να προκύψουν σαράντα έγχρωμοι ζωγραφικοί πίνακες. Αντίγραφα των εν λόγω πινάκων υπήρχαν και στο βιβλίο, γεγονός που με εξέπληξε πολύ ευχάριστα. Οι πίνακες αυτοί είναι ωραιότατοι και βρίσκονται σήμερα σε γνωστά μουσεία. Το ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον του βιβλίου οφείλεται και στο γεγονός ότι ο συγγραφέας περιγράφει πολύ ζωντανά την ατμόσφαιρα που υπήρχε στη ζωή της Θεσσαλονίκης την εποχή εκείνη.

Αυτό όμως που δεν έχει επισημανθεί δεόντως είναι τα τεράστια οικονομικά οφέλη που προέκυψαν από την τετράχρονη παρουσία των συμμαχικών στρατευμάτων στη Μακεδονία. Φαντάζεται κανείς η Βόρεια Ελλάδα να έχει 300.000 τουρίστες που να παραμένουν, όχι για δέκα ημέρες αλλά για τέσσερα ολόκληρα χρόνια; Να ξοδεύουν τα λεφτά τους αφειδώς για ψυχαγωγία, για ενοίκια, για αγορά τροφίμων και άλλων αγαθών; Να αγοράζουν υλικά για να κά-

νουν δρόμους, υδραγωγεία, νοσοκομεία και για μελλοντική χρήση από τους πολίτες; Να προσλαμβάνουν χιλιάδες εργάτες και να τους ακριβοπληρώνουν; Να χτίζουν εργοστάσια και να διδάσκουν τεχνογνωσία; Να σβήνουν τη μεγάλη πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης (1917) και να καταστρώνουν φιλόδοξα σχέδια για την οικοδόμηση της πόλης; Να αποξηραίνουν έλη και να αυξάνουν την έκταση της καλλιεργήσιμης γης; Να υποδεικνύουν νέες μεθόδους καλλιέργειας; Να αντικαθιστούν τα ξύλινα άροτρα με σιδερένια; Να καταπολεμούν μάστιγες, όπως ήταν η ελονοσία;

Είναι πρόδηλο ότι όλα αυτά επηρέασαν καθοριστικά τη ζωή και την οικονομία των κατοίκων των περιοχών αυτών για πολλά χρόνια.

Νομίζω ότι δεν είναι άσκοπο να επισημάνω εδώ ότι το σημερινό Νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων στην πόλη μας, γνωστό στους παλιούς Θεσσαλονικιούς ως Ιταλικό Νοσοκομείο, χτίστηκε την εποχή εκείνη με δαπάνες της ιταλικής στρατιωτικής αποστολής. Και, απ' ό,τι ξέρω, πληρώνουμε ακόμη κάποιο συμβολικό ενοίκιο στο ιταλικό κράτος.

Όλα αυτά έγιναν γιατί ο πόλεμος στη Μακεδονία την εποχή εκείνη ήταν «μακράς διαρκείας». Η προετοιμασία των επιθέσεων και η οργάνωση της άμυνας απαιτούσαν πολύ χρόνο. Δεν υπήρχαν δρόμοι, δεν υπήρχαν γέφυρες, δεν υπήρχαν οι υποδο-

Από μιναρέ της Αγίας Σοφίας. Τμήμα της καμένης περιοχής (Υπουργείο Πληροφοριών)

Βρετανοσερβικό νοσοκομείο και σερβικό στρατόπεδο στη Μίκρα, 2 Οκτωβρίου 1916. (Άγνωστος)

μές οι οποίες ήταν απαραίτητες για να κινηθούν οι στρατιωτικές μονάδες με τον εξοπλισμό τους. Αλλά και η οργάνωση της άμυνας ήταν επίπονη και χρονοβόρα. Έπρεπε να γίνουν τσιμεντένια αμπριά και χαρακώματα. Ορισμένες φορές έπρεπε να λαξευτούν και βράχοι.

Πίσω από τις οχυρώσεις αυτές ήταν αμπαρωμένοι οι αντίπαλοι στρατοί. Οι συνηθισμένες πολεμικές αναμετρήσεις διεξάγονταν τυχαία σε ασαφώς καθορισμένες ζώνες. Οι στρατιώτες και οι αξιωματικοί της πρώτης γραμμής του μετώπου εναλλάσσονταν με τις εφεδρείες των στρατιωτών που ζούσαν στις πλησιέστερες πόλεις. Όσοι ζούσαν στις πόλεις, για να καταπολεμήσουν την πλήξη τους, έκαναν διάφορα ειρηνικά έργα, ακόμη και αρχαιολογικές ανασκαφές.

Στο βιβλίο υπάρχουν επίσης αρκετές αναφορές στη ζωή στην πόλη της Θεσσαλονίκης την εποχή εκείνη, όπως στις συναυλίες οι οποίες γίνονταν κάθε Κυριακή στην πλατεία Ελευθερίας και τις συγκεντρώσεις στην πλατεία Σιντριβανίου. Το σιντριβάνι που υπάρχει σήμερα στην πλατεία είναι το παλιό σιντριβάνι της εποχής.

Μέσα στα τείχη της πόλης δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν διάφορες κοινότητες· κυρίως εβραίων, ντονμέδων, Τούρκων, Βουλγάρων και Ελλήνων. Κάθε μία από τις κοινότητες είχε τη δική της ξεχωριστή συνοικία και ήταν επικεντρωμένη στα δικά της ενδιαφέροντα. Ζούσε τη ζωή της, κρατούσε τα έθιμά της, μιλούσε τη γλώσσα των προγόνων της και οι ενδυμασίες των ανθρώπων της ήταν διαφορετικές σε κάθε κοινότητα.

Μετά τη φωτιά (Αυτοκρατορικό Πολεμικό Μουσείο)

Κοιλάδα του Στρυμόνα. Στο βάθος η λίμνη Αχινός. Παρατήρηση από αερόστατο. (Ταμείο Καναδικών Πολεμικών Μνημείων)

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι και οι περιγραφές των επισκέψεων επιτελών αξιωματικών των συμμάχων σε σπίτια των πιο ευυπόληπτων πολιτών της τουρκικής και της ελληνικής κοινότητας, από τις οποίες παίρνει κανείς μια ιδέα και για τη γενικότερη κουλτούρα των κοινοτήτων αυτών την εποχή εκείνη.

Συγκεκριμένα, όταν οι αξιωματικοί του γενικού στρατηγείου έφτασαν στο σπίτι του πιο ευυπόληπτου Τούρκου ολόκληρης της πόλης, στην πόρτα του κήπου τους υποδέχθηκε ο οικοδεσπότης με τη λευκή γενειάδα του, φιλώντας τυπικά τα δύο μάγουλα του ανώτερου αξιωματικού της ομάδας. Κατόπιν, ανέβηκαν μια σκάλα που οδηγούσε στο μπαλκόνι και από κει μπήκαν σε έναν πεντακάθαρο, ασπροβαμμένο ξενώνα. Αφού κάθισαν στο αναπαυτικό ντιβάνι, τους πρόσφεραν καφέ, γλυκά και τσιγάρα. Όταν ήπιαν τον καφέ τους, ο οικοδεσπότης τούς έδειξε ένα σωρό βιβλία ειδικών γνώσεων, όπως πραγματείες γεωμετρίας, αλχημείας, αστρονομίας, σύνταξης ωροσκοπίων κ.ά. Αναφέρθηκε επίσης στους πυρολάτρες, που ήταν οι παλιότεροι γνωστοί κάτοικοι της περιοχής της Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με την τουρκική άποψη, οι άνθρωποι αυτοί ζούσαν εκεί τουλάχιστον από το 3000 π.Χ. Τους μίλησε επίσης για το τείχος που περιέβαλλε παλιότερα τον Λευκό Πύργο και για πολλά άλλα ζητήματα τοπικού ενδιαφέροντος. Στο τέλος, αφού τους γνώρισε την πολύ ντροπαλή μικρή δισεγγονή του, τους εξήγησε τι παριστάνουν οι εικόνες που ήταν κρεμασμένες στους τοίχους του δωματίου του. Ήταν κείμενα από το Κοράνι, κεντημένα με ασημένιο νήμα πάνω σε λαμπερά χρωματισμένο φόντο. Τα κείμενα ήταν κεντημένα με τέτοιον τρόπο, που οι αράδες τους σχημάτιζαν είτε πλοίο με φουσκωμένα πανιά, είτε πουλί, είτε σπίτι.

Κατόπιν, οι επιτελείς αξιωματικοί ξεκίνησαν από το τουρκικό αυτό σπίτι για να επισκεφτούν ένα ελληνικό, στην ελληνική συνοικία, η οποία βρισκόταν στα βορειοανατολικά της λεωφόρου Εθνικής Αμύνης. Η ελληνική συνοικία, αν και απείχε μόνο είκοσι λεπτά από την τουρκική, έκανε τους επισκέπτες να αισθάνονται σαν να είχαν μεταφερθεί σε μία εντελώς διαφορετική, πολιτισμικά, εποχή. Οι κατοικίες αυτής της

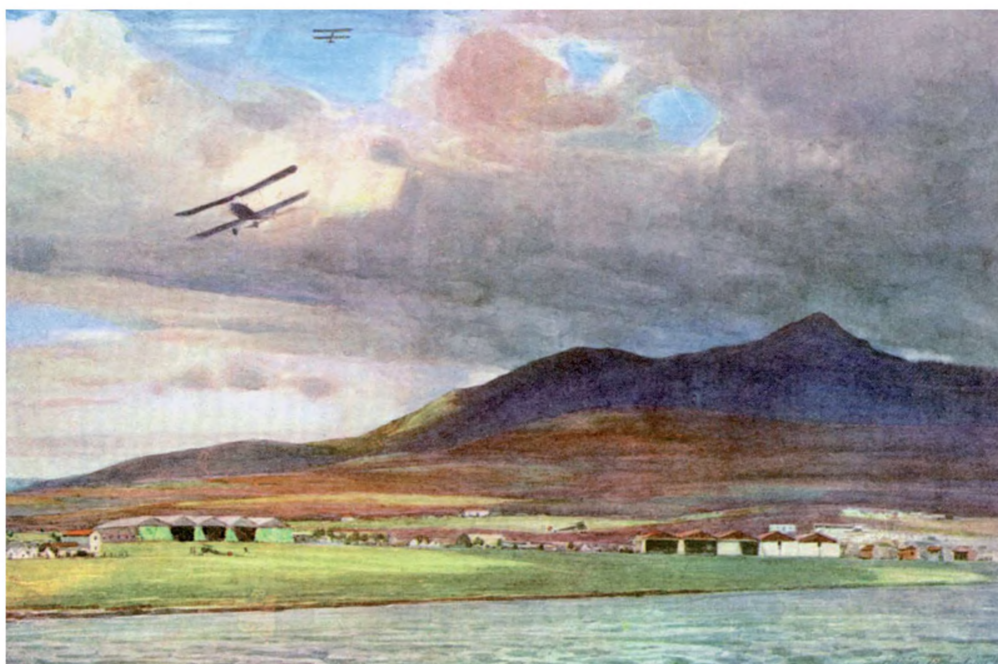

Ερείπια και χαλάσματα. Η Θεσσαλονίκη μετά την πυρκαγιά (Άγνωστος)

συνοικίας, καθώς και οι κατοικίες της αποκαλούμενης λεβαντίνικης συνοικίας, κατά μήκος της λεωφόρου Βασιλίσσης Όλγας, ήταν κατασκευασμένες πάνω-κάτω με βάση αυστριακά και ιταλικά μοντέλα. Οι εσωτερικοί χώροι τους ήταν επιπλωμένοι κυρίως σε αυστριακό στυλ, με αντιαισθητικές πορσελάνινες σόμπες, με μεγάλους επιμήκεις σωλήνες (μπουριά) που εξαφανίζονταν μέσα από την οροφή, βαριές βελούδινες ταπετσαρίες, βιεννέζικα γυαλικά κ.ά. Σε ορισμένα μέρη υπήρχαν ειδικά καμωμένες κόγχες στους τοίχους με ένα αγαλματάκι ή την προτομή κάποιας εξέχουσας προσωπικότητας. Στο πιο περίοπτο σημείο του τοίχου βρισκόταν πάντοτε το πορτρέτο της σημαντικότερης ελληνικής πολιτικής προσωπικότητας της εποχής εκείνης. Τότε η μορφή αυτή ήταν του Ελ. Βενιζέλου. Παλαιότερα ήταν του βασιλιά Κωνσταντίνου.

Η υποδοχή της ομάδας των αξιωματικών των συμμαχικών δυνάμεων στο ελληνικό σπίτι ήταν εγκάρδια και οι φιλοφρονήσεις άφθονες. Όμως, πάντα υπήρχε η αίσθηση ότι, σε γενικές γραμμές, η στρατιωτική παρέμβασή μας στη χώρα τους τους προκαλούσε δυσαρέσκεια. Ωστόσο, σε ορισμένα εξαιρετικά αγγλόφιλα σπίτια, η επιφύλαξη που οφειλόταν στην αίσθηση αυτή δεν υπήρχε καθόλου. Οι οικοδεσπότες, όπως συνήθιζαν, υποδέχονταν τον επισκέπτη στην είσοδο, τον καλούσαν να μπει μέσα και του πρόσφεραν με επιτηδευμένες χειρονομίες ένα τσιγάρο διαλεγμένο ειδικά για την περίπτωση. Η μεγαλύτερη κόρη της οικογένειας τους έφερνε ένα ποτήρι λικέρ ή τούρκικο καφέ, νερό και γλυκό κουταλιού. Ίσως τους προσκαλούσαν να μείνουν και για το βραδινό φαγητό, όπου μπορεί να σερβιριζόταν η ελληνική παραλλαγή του ιμάμ μπαϊλντί, ενός χαρακτηριστικά θεσσαλονικώτικου πιάτου με μελιτζάνες μαγειρεμένες με λάδι. Μετά το φαγητό θα εμφανιζόταν από κάπου μια κιθάρα ή ένα μαντολίνο, κι όλοι θα απολάμβαναν το δροσερό βραδινό αεράκι σε έναν μικρό κήπο, κάτω από το φεγγαρόφωτο.

Για να κεντρίσω το ενδιαφέρον των νεότερων σε ηλικία αναγνωστών, εμπλούτισα το κείμενο με

Βρετανικό αεροδρόμιο και σταθμός αεροσκαφών στον κόλπο της Μίκρας (Ταμείο Καναδικών Πολεμικών Μνημείων)

Πέφτοντας μέσα στις φλόγες. (Αυτοκρατορικό Πολεμικό Μουσείο.) Οι δύο παρατηρητές που βρίσκονταν στο καλάθι του αεροστάτου είδαν το αερόστατό τους να πιάνει φωτιά από τροχιοδεικτικά βλήματα εχθρικού αεροπλάνου. Στην εικόνα αποτυπώνεται η στιγμή της πτώσης των παρατηρητών με τα αλεξίπτωτά τους· ενώ το αερόστατο κάηκε σχεδόν ολοκληρωτικά, το καλάθι το οποίο συνεχίζει να κρέμεται από κάτω του πέφτει με ταχύτητα, διαγράφοντας μια πύρινη τροχιά

ταχυδρομικές κάρτες της εποχής από τη συλλογή μου. Οι κάρτες αυτές απεικονίζουν απαραιτήτως κάτι που αναφέρεται ρητά στο κείμενο. Επίσης, επειδή δεσπόζουσα στρατιωτική και πολιτική φυσιογνωμία κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ήταν ο Γάλλος στρατηγός Μορίς Σαράιγ, έκρινα σκόπιμο να προσθέσω στο βιβλίο, σε παράρτημα, ορισμένες φωτογραφίες αλλά και πληροφορίες για την προσωπικότητα και τη δράση του στρατηγού από το προσωπικό μου αρχείο.

Τέλος, παραθέτω και τα λόγια του συγγραφέα με τα οποία τελειώνει το βιβλίο του: «[...] Αν ένας πιλότος ταξίδευε ανατολικά ή δυτικά της Θεσσαλονίκης θα έβλεπε να απλώνεται κάτω μια όμορφη χώρα με γόνιμη γη και απεριόριστες δυνατότητες ανάπτυξης. Στην περιοχή αυτή, αν μπορούσε να δημιουργηθεί σωστό συγκοινωνιακό δίκτυο, θα έθετε οριστικό τέλος στην αξιοθρήνητη σημερινή οπισθοδρομική κατάσταση της περιοχής αυτής. Με βελτιωμένες συγκοινωνίες και σταθερή κυβέρνηση, η Μακεδονία θα μπορούσε επιτέλους να οδηγηθεί στον πολιτισμό.»

Κατά τη γνώμη μου, ο συγγραφέας προσπάθησε να περιγράψει με σαφήνεια τα προσωπικά του βιώματα και να δώσει τις δικές του ερμηνείες στα γεγονότα, αμερόληπτα και χωρίς προκαταλήψεις, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι γνώμες του αυτές στις λεπτομέρειές τους είναι ιστορικά τεκμηριωμένες. Άλλωστε, όταν γράφτηκε το βιβλίο (τυπώθηκε το 1920), τα γεγονότα ήταν πολύ πρόσφατα και ο υποκειμενισμός εν μέρει αναπόφευκτος. ■

Τελική φάση της μεγάλης πυρκαγιάς της Θεσσαλονίκης. Άποψη από αέρος. (Αυτοκρατορικό Μουσείο)

Ο Γεώργιος Ε. Μανουσάκης εξελέγη καθηγητής στην έδρα της Ανόργανης Χημείας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το **1969**. Τη θέση αυτή την κατείχε μέχρι τον Αύγουστο του **1998**. Σήμερα είναι ομότιμος καθηγητής.

Κατά τη διάρκεια της θητείας του, έχει διδάξει Χημεία σε χιλιάδες φοιτητές διαφόρων τμημάτων της Φυσικομαθηματικής, της Ιατρικής και της Οδοντιατρικής Σχολής.

Έχει συνεργαστεί ερευνητικά με διάφορα πανεπιστήμια του εξωτερικού. Εκτός των πρότυπων επιστημονικών και εκλαϊκευμένων άρθρων που έχει δημοσιεύσει, έχει γράψει, μόνος ή σε συνεργασία με άλλους, τριάντα βιβλία, εκ των οποίων τα έντεκα είναι εκλαϊκευμένα.

του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΚΑΜΠΑΡΔΩΝΗ**
Δημοσιογράφου - συγγραφέα
Φωτογραφίες: **ΜΙΚΕΛΕ ΤΡΟΪΑΝΙ**

Πάρε το λεωφορείο 10 (Χαριλάου - Ν. Σ. Σταθμός)

Στάση Ευζώνων

Πάντα, όταν ήμουν μικρότερος κι έπαιρνα τακτικά λεωφορείο (κι εφόσον δεν πήγαινα πεζή, ήτοι Τσιντουράτο ποδαρέλι, όπως λέγαμε) και έφτανα στη στάση Ευζώνων, ευχόμουνα να πέσω πάνω στο απόσπασμα στρατιωτών που εξέρχονταν περήφανα απ' το Τρίτο Σώμα Στρατού και βάδιζαν τελετουργικά, υπό τους ήχους μικρής μπάντας που ανέκρουε πατριωτική μουσική, προς τον Λευκό Πύργο για την υποστολή της σημαίας. Τώρα, δεν ξέρω, νομίζω ότι έπαψε να συμβαίνει αυτό, εδώ και αρκετά χρόνια. Πάντως, θυμάμαι πως όταν ήμουν παιδί, είχε τύχει κάποιες φορές και το λεωφορείο «Χαριλάου» ακολουθούσε αργά την πειθαρχημένη ομάδα των στρατιωτών, που ήταν μάλλον διαλεχτοί λοκατζήδες και πήγαιναν με αποφασιστικό, αυστηρό, ρυθμικό βήμα προς τον Πύργο.

Γενικά, ο χώρος, ο περίβολος του Τρίτου Σώματος, το παλιό πυροβόλο, το Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, οι εθνικοί θυρεοί στην είσοδο του στρατοπέδου, τα αιωνόβια, πανύψηλα, αραιά πεύκα, πάντα μου προκαλούσαν συγκίνηση — ακόμα και τώρα που γέρασα, όταν διέρχομαι από εκεί, αμέσως νιώθω να στήνω το κορμί μου, νιώθω ότι υπάρχει κάτι ηρωικό στον αέρα, μια πίστη, μια μνήμη, κάτι ασύλληπτο, ένα αίσθημα πατρίδας και γενναιότητας που με συγκινεί και με ανορθώνει, με βγάζει για λίγο απ' την πέριξ κατάπτωση. Μ' αρέσει να βλέπω Έλληνες, άψογους αξιωματικούς και στρατιώτες ή αλφαμίτες, να μπαινοβγαίνουν στο στρατόπεδο πεζή ή μέσα σε αυτοκίνητα· κάθε φορά, ασυναίσθητα, πάει ο νους μου σε μεγάλες πράξεις των Ελλήνων, στην Πίνδο, στο Ρούπελ κι

Οδός Παπαναστασίου,
στάση Ευζώνων, 30 Αυγούστου 2016

αλλού, κόντρα στην κατοπινή μιζέρια και τη δυσανάλογη δυσφήμιση που δέχτηκε συλλήβδην το χακί εξαιτίας της χούντας. Πέρασα κι εγώ μια περίοδο απόστασης, ή έστω απόρριψης, λόγω της δικτατορίας, κι αργότερα, επί κάποια χρόνια, λόγω του ότι υπέφερα αρκετά στη στρατιωτική μου θητεία, που την πέρασα κυρίως σε στρατόπεδο ανεπιθυμήτων στη Λήμνο, την 88η ΕΑΡΜΕΘ. Αλλά ένιωθα και νιώθω πως η Ιστορία είναι πολύ βαθιά, πολύ αιματηρή και πολύ ηρωική για να κάνω απόλυτες, ή μίζερα προσωπικές, ή επικαιρικές ταυτίσεις. Με ξεπερνάει. Μας ξεπερνάει. Τώρα αισθάνομαι πως τα πράγματα επέστρεψαν κάπως στη φυσική τους κατάσταση – σ' αυτό προφανώς βοηθάει και η στάση της μάνας μου που με μεγάλωσε με διακριτική, πλην βασική επαγγελία την αγάπη για την πατρίδα ως πρώτο, εξέχοντα και κυρίαρχο προσανατολισμό. Γι' αυτό κάθε φορά που περνώ μπροστά απ' το Τρίτο Σώμα, πεζή ή με λεωφορείο, μπροστά από ένα στρατόπεδο, νιώθω κάποιο αναπετάρισμα, μιαν ανάταση. Ντεμοντέ για κάποιους, ακατανόητο ή απεχθές για άλλους, υγιές και κατανοητό για πολλούς. Αυτονόητο για μένα. Σέβομαι κι αγαπώ πολύ τους φαντάρους και τους αξιωματικούς, ειδικά τους σύγχρονους, που δεν έχουνε και καμιά σχέση με το κακέκτυπο του παλιού καραβανά. Αυτή είναι αλήθεια, έτσι αισθάνομαι – πάντως, η περιοχή αυτή, το Τρίτο Σώμα, λίγο πρίν το Γαλλικό Ινστιτούτο, και η ΕΡΤ-3, ο περίφημος, παλιότερα, Ραδιοφωνικός Σταθμός Μακεδονίας, εντός του στρατοπέδου, θα μπορούσα να πω ότι έπαιξαν μοιραίο ρόλο στη ζωή μου. Με σημάδε-

ψαν.

Καταρχήν το Γαλλικό Ινστιτούτο. Ή, μάλλον τα γαλλικά, η γαλλική γλώσσα πρώτα, την οποία διδασκόμασταν στα σχολεία, τότε, κι όχι τα αγγλικά, όπως καθιερώθηκε αργότερα. Στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο κάναμε γαλλικά δύο φορές την εβδομάδα· μας έκανε η κυρία Καγιάβη, και μια άλλη καθηγήτρια, πολύ σέξι, δεν θυμάμαι το όνομά της, που για τους κρουστούς μηρούς της έπεφτε πολύς κρυφός αυνανισμός στα πίσω θρανία. Ανελέητος. Πέραν του ότι εγώ πήγαινα γαλλικά και άλλες δύο φορές την εβδομάδα, για χρόνια, στα φροντιστήρια «Κόκκινος», κάπου σε ένα στενό πριν από τη διασταύρωση Μαρτίου με Βασιλίσσης Όλγας. Η γλώσσα με έμπασε και στη γαλλική λογοτεχνία· είχα ήδη διαβάσει στα δεκατέσσερά μου το ***Bel Ami*** του Γκυ Ντε Μωπασάν, Μπαλζάκ, Φλωμπέρ, Ζολά και βέβαια το ***Το κόκκινο και το μαύρο, Το μοναστήρι της Πάρμας*** και τα λοιπά του Σταντάλ – ακόμα και τώρα είναι από τους πιο αγαπημένους μου μυθιστοριογράφους. Οπότε άρχισα, έφηβος, να μπαινοβγαίνω και στο Γαλλικό Ινστιτούτο και να δανείζομαι βιβλία και δίσκους —του Ανταμό, τότε, της Πιάφ, του Τζόνι Χαλιντέι, του Αζναβούρ— ενώ αργότερα, μετά από χρόνια, όταν εργαζόμουνα στο ραδιόφωνο της **ΕΡΤ-3**, τον **102 FM**, πήγαινα δίπλα, στο Γαλλικό Ινστιτούτο και δανειζόμουνα για τις εκπομπές Ζωρζ Μπρασσένς, (πέρασα μια ολόκληρη εποχή λατρείας με αυτόν), Μπαρμπαρά, Ζακ Μπρελ, Μπορίς Βιαν, απαγγελίες και τραγούδια του Πρεβέρ απ' τον Υβ Μοντάν, άσματα του Ρετζιανί, της Ζιλιέτ Γκρεκό και άλλων. Και βιβλία — συνήθως ποιητές, απ' τον Ρεμπώ ώς τον Ρενέ Σαρ, τον Μπρετόν, τον Αραγκόν, τον Ρεβερντύ και άλλους. Πέραν της μανίας με τον Προύστ που πέρασα, για κάποια χρόνια, μαζί με φίλους ιδίας εμμονής και με αφορμή τη μετάφραση του Παύλου Ζάννα, ή με τον Ζενέ, που τον μετέφρασε προ-

σφυώς και εμπνευσμένα ο Δημήτρης Δημητριάδης.

Στον 102 fm εργάστηκα απ' το 1988 ώς το 1990, ως επικεφαλής της καθημερινής, ωριαίας πολιτιστικής εκπομπής «Γράμματα, πράματα και θάματα», με συνεργάτες τους Ιεροκλή Μιχηλίδη, Θανάση Γωγάδη και Αλεξάνδρα Μυλωνά. Σκιζόμασταν, δουλεύαμε πολύ, αγαπούσαμε πολύ την εκπομπή, που είχε εκτιναχθεί γρήγορα, είχαμε πιάσει 16% ακροαματικότητα. Κάναμε συχνά αφιερώματα —εκτός της επικαιρότητας— σε μεγάλους μουσικούς, συγγραφείς και ποιητές, κινηματογραφιστές και ανθρώπους του θεάτρου. Συνεργαζόμασταν αναγκαστικά και συχνά με μια κουφή ηχολήπτρια, η οποία καταλάβαινε το τι θα πρέπει να κάνει με νοήματα· το ωραίο είναι πως αποδείχτηκε καλύτερη και από άλλες που άκουγαν μια χαρά. Κουφή ηχολήπτρια, θα πεις, στην ΕΡΤ; Και πού το παράδοξο; Αρκεί που δεν έχουμε δει ακόμα βωβούς ομιλητές.

Εκείνη την καλή εποχή, το Γαλλικό Ινστιτούτο μας βοήθησε πολύ με υλικό, κυρίως με δανεικούς δίσκους τραγουδιών, απαγγελιών, ή ντοκουμέντων – ήταν και δίπλα στον σταθμό, οπότε βόλευε. Αλλά και τώρα ακόμα είναι για μένα σημείο αναφοράς, ο ζωντανός λώρος που με συνδέει απευθείας με τη γαλλική γλώσσα και λογοτεχνία.

Στο μεταξύ, το παλιό στούντιο της ΕΡΤ-3, γωνία Καυταντζόγλου και Λεωφόρου Στρατού, έχει προϊστορία που δεν είναι ιδιαίτερα γνωστή. Την έμαθα με λεπτομέρειες περί το 1986, όταν έκανα την έρευνα και το σενάριο για τη δίωρη τηλεοπτική εκπομπή «Το θέατρο στη Θεσσαλονίκη, 1912-1985», σε σκηνοθεσία Θόδωρου Γκλαβέρη, που παίχτηκε καταρχήν στην ΕΡΤ-1. Η έρευνα απαίτησε δύο χρόνια επίμονο ψάξιμο σε αρχεία, θιάσους, παλιούς ηθοποιούς, θεατρώνηδες, Μουσείο Θεάτρου και ιδιωτικά ντοκουμέντα, σε όλη την Ελλάδα. Εν πάση περιπτώσει, εντός του Ραδιοφωνικού Σταθμού Μακεδονίας, το κεντρικό, αμφιθεατρικό στούντιο, ήταν παλιότερα θεατράκι, το Θέατρο του Ρ.Σ.Μ., όπου επί αρκετά χρόνια, μετά το 1950, έπαιζε αποκλειστικά ο θίασος της Αγγελικής Τριανταφυλλίδη, με βασικό συνεργάτη τον Ιάκωβο Λεβισιάνο. Ο άντρας της Τριανταφυλλίδη εργαζόταν στο ραδιόφωνο του σταθμού. Ανέβασαν πάρα πολλά έργα και με υψηλή θεατρική ποιότητα, απ' όσο κατέγραψε η κριτική της εποχής. Η Αγγελική Τριανταφυλλίδη είναι μια σημαντική, ξεχασμένη περίπτωση. Είναι βέβαιο πως οι περισσότεροι νέοι άνθρωποι που εργάζονται σήμερα στο θέατρο αγνοούν παντελώς την προσφορά της, ακόμα και το γεγονός ότι υπήρξε. Έχω σε αντίγραφα και σε πρωτότυπα μεγάλο μέρος του αρχείου της διαδρομής της, κυρίως χάρη στον Ιάκωβο Λεβισιάνο, και κάποτε οφείλουμε να τη θυμηθούμε και να την τιμήσουμε — όπως και μερικούς άλλους, σαν τον Ζήζο Χαρατσάρη, δάσκαλο και πατέρα του θεάτρου της Θεσσαλονίκης. Μέγιστο μέρος του τεράστιου αρχείου του Χαρατσάρη, το οποίο είδα και μελέτησα, έχει ο αδερφός του, ο οποίος έμενε κάπου στην περιοχή της στάσης Γεωργίου, και δεν ξέρω πια πού βρίσκεται, και εάν είναι στη ζωή — πιθανώς να το έχει ο γιος του, ή κάποιος άλλος της οικογένειας.

Στον περίβολο του Ρ.Σ.Μ. επί γερμανικής κατοχής δίνονταν κονσέρτα τζαζ και ελαφράς μουσικής. Έπαιζε μια απ' τις πέντε ορχήστρες που είχαν οργανώσει οι ναζί — έχω κρατημένες τις σχετικές φωτογραφίες που είχα βρεί σε μια έρευνα.

Οι ιστορίες απ' την πρώτη περίοδο συνεργασίας μου με την ΕΡΤ-3 (1988-1990), που ήταν μια εποχή ενθουσιασμού και ουσιαστικά άνθησης

και ισχύος του καναλιού, καταρχήν και κυρίως χάρη στις ενέργειες του Ευάγγελου Βενιζέλου που της έδωσε υπόσταση και μεγάλη αυτονομία, είναι πολλές, άπειρες. Χρειάζονται χώρο για να τις αφηγηθώ. Πάντως, τότε, αρκετοί άνθρωποι του χώρου ανακαλύψαμε και μάθαμε το ραδιόφωνο, την τέχνη της εκπομπής, τον χειρισμό του προφορικού δημόσιου λόγου και πολλοί άλλοι διδάχτηκαν τηλεόραση· θυμάμαι πόσο ίδρωνα όταν πρωτοβγήκα στο μικρόφωνο, τις τρεμούλες και το δέος, την αμηχανία και το άγχος κάθε φορά που έπαιρνα τον λόγο. Ξεροκατάπινα συχνά, ανέβαζα πυρετό, τουλάχιστον τους πρώτους μήνες, διότι μετά κελαηδούσαμε κανονικά και αποκτήσαμε συνείδηση χρήσης του χρόνου, αίσθηση ρυθμού, μεταβάσεων και τόνου μιας εκπομπής — όλα εκείνα που χρειάζονται για να είσαι ευάρεστος και αποδεκτός απ' τον ακροατή. Στου κασίδη το κεφάλι μάθαμε, χωρίς κανείς να μας διδάξει, μελετώντας παλιότερους, δόξες του ραδιοφώνου, και με την καθημερινή τριβή. Ακούγοντας τον εαυτό μας, μαθαίνοντας απ' τα λάθη μας. Και χρωστώ ευγνωμοσύνη στον Μιχάλη Αλεξανδρίδη, διευθυντή τότε του σταθμού, που όχι μόνο με προσέλαβε, αλλά μας άφησε να κάνουμε ό,τι θέλουμε, χωρίς καμιά παρέμβαση αλλά με πλήρη εμπιστοσύνη έως συγκατάβαση για τις ακρότητές μας. Ήταν μια λαμπρή εποχή ενθουσιασμού, εκπαίδευσης και νέων αναζητήσεων. Δουλεύαμε πολύ (έγραφα, βέβαια, απ' το 1981 και στην εφημερίδα ***Θεσσαλονίκη*** ταυτόχρονα), ψάχναμε πολύ, διαβάζαμε πολύ, γράφαμε πολύ, μαλώναμε και γλεντούσαμε ακόμα περισσότερο. Κάθε βράδυ, αργά, έπινα τέσσερις-πέντε βότκες και δεν με άγγιζαν. Το πρωί ένιωθα χελιδόνι. Ήμουν τότε τριάντα πέντε χρονών. Δεν με σταματούσε τίποτε. Τώρα, αν πιω πάνω από δύο βότκες, την άλλη μέρα είμαι για το ΕΚΑΒ.

Σε εκείνα λοιπόν τα παλιά στούντιο του Ρ.Σ.Μ., που είχαν κάπως ανακαινιστεί, είχαν στηθεί νέα γραφεία και συμπληρωματικά τροχόσπιτα (ελλη-

νική πατέντα), κολυμπήσαμε για πρώτη φορά στα ραδιοφωνικά κύματα, πέφτοντας κατευθείαν στα βαθιά και χωρίς σωσίβιο. Αργότερα, δούλεψα στα στούντιο της Γεωργικής Σχολής, που δεν υπάρχουν πια, στο ραδιόφωνο του Sky και αλλού. Τα πράγματα εξελίσσονταν ραγδαία — είχα κάνει κατόπιν κάποιες έρευνες και σενάρια για τηλεοπτικές εκπομπές της ΕΡΤ-3 και της ΕΡΤ-1. Ένα μεγάλο διάστημα είχα αποκοπεί από τον ένδοξο χώρο του Τρίτου Σώματος Στρατού και της ΕΡΤ, για να επιστρέψω, αίφνης, το 2002, ως πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της ΕΡΤ-3. Είχε κλείσει ένας μεγάλος κύκλος· θυμάμαι ένα περιστατικό τη μέρα της εγκατάστασής μου ως προέδρου: είχε έρθει ο υπουργός κ. Ρέππας για την τελετή, που έγινε στα κεντρικά της ΕΡΤ-3, στην Αγγελάκη, αλλά εγώ δεν μπορούσα να κατεβώ στο κανάλι διότι οι δρόμοι ήταν από παντού κλειστοί, λόγω διαδηλώσεων. Και, γραβατωμένος και αγχωμένος, δεν ήξερα τι να κάνω... Οπότε, παίρνω το αυτοκίνητο, φτάνω περιφερειακά ώς το Μέγαρο Μουσικής, το παρατάω εκεί, κι όπως ήμουνα σένιος, με το κουστούμι, βγαίνω στην προκυμαία και καβαλάω το χρωματιστό τραινάκι για τα παιδιά, το οποίο ήταν το μόνο που κυκλοφορούσε στην πόλη. Κατέβηκα με εκείνο το παιδικό τρενάκι ώς στο Βασιλικό Θέατρο κι από εκεί με τα πόδια, τρέχοντας σχεδόν, έφτασα εγκαίρως στα γραφεία για την τελετή.

Με τον Δημήτρη Κατσαντώνη, που ήταν γενικός διευθυντής, αλλά και με όλο το προσωπικό, συνεργαστήκαμε αρμονικά, δημιουργικά. Κάναμε πολλά πράγματα, πολλά ανοίγματα και αφήσαμε, μετά από δύο χρόνια, το κανάλι με κερδοφορία· το τι επακολούθησε είναι αυτό που συμβαίνει πάντα στην Ελλάδα. Κλιμακωτή παρακμή, πτώση, άμεση εξάρτηση απ' την Αθήνα, που είναι το χειρότερο, οπότε και μιζέρια — σε κάθε περίπτωση, όπως λέει κι ο Χάκκας, στο τέλος κυριαρχούν, έρχονται πάντα οι αχώνευτοι. Μετά την ανάληψη της προεδρίας, όταν ξαναπήγα στο στούντιο της Λεωφόρου Στρατού, πραγματικά συγκινήθηκα· είχα γερές μνήμες απ' τη διαδρομή μου στο εκεί ραδιόφωνο, αιωρούμενες ακόμα καταστάσεις, χαμένους φίλους και συνεργάτες, χώρους φορτισμένους με παλιά αισθήματα, φιλίες και έρωτες, επιτυχίες και αποτυχίες, αγωνίες, άγχος, και ανταπόδοση.

Οπότε, αυτή η στάση, Ευζώνων, έχει πάντα για μένα ιδιαίτερη σημασία και πολλαπλή φόρτιση. Ωστόσο, το κυρίαρχο στοιχείο, όπως είπα, δεν είναι τόσο το Γαλλικό Ινστιτούτο και η ΕΡΤ-3 όσο το στρατόπεδο καθευατό. Στέκει εκεί, καθαρό, επιβλητικό, με τις πύλες, τα μνημεία, τα πεύκα και τους θυρεούς του, εκπέμποντας κάτι απ' την παλιά ηρωική Ελλάδα. Περνώντας με το αυτοκίνητο, ονειρεύομαι συχνά πως βλέπω πάλι, με την αθωότητα παιδικών ματιών, θαυμαστικά, να βγαίνει το περήφανο άγημα των λοκατζήδων στην άσφαλτο και, υπό τους ήχους μικρής μπάντας, να πηγαίνει προς τον Πύργο για την υποστολή ή την έπαρση της σημαίας, ενώ γύρω σφύζει ο κόσμος, λόγω του ότι είναι και μέρες εμβληματικές, μέρες της λαμπρής Διεθνούς Εκθέσεως Θεσσαλονίκης — κάποτε. ■

του **ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΦΥΡΙΔΗ**
Λογοτέχνη

Μία σπάνια φωτογραφία λογοτεχνών της Θεσσαλονίκης

Αποτελεί πράγματι σπάνιο γεγονός να απεικονίζονται σε μια φωτογραφία τρεις γενιές σημαντικών λογοτεχνών της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι με το έργο τους διαμόρφωσαν το λογοτεχνικό πρόσωπο της πόλης. Τη φωτογραφία αυτή τράβηξε ο αείμνηστος φωτογράφος Γιάννης Κυριακίδης, ο οποίος δεν άφηνε κανένα σημαντικό γεγονός της Θεσσαλονίκης που να μην το επισημάνει, να τρέξει και να το απαθανατίσει, με τον γνωστό επιβλητικό του τρόπο. Ήταν Δεκέμβρης του 1989 όταν στην αίθουσα συνεδριάσεων του δημοτικού συμβουλίου, στο παλιό δημαρχείο της πόλης, που έμεινε στην ιστορία ως «Καραβάν Σαράι» —και όντως έχει μακρά δική του ιστορία—, παραβρέθηκαν πολλοί λογοτέχνες της Θεσσαλονίκης στην παρουσίαση της ανθολογίας διηγημάτων μεταπολεμικών πεζογράφων της Θεσσαλονίκης, ***Ένδον πόλη***, την οποία είχε εκδώσει ο Δήμος, με εισαγωγή και επιμέλεια δική μου. Όπως όλα τα πράγματα, και η ανθολογία αυτή έχει τη δική της ιστορία.

Δύο παιδικοί μου φίλοι, ο Θόδωρος Μ. και ο Θάνος Π., ήταν από χρόνια εγκατεστημένοι στην Κολωνία. Ο πρώτος, πετυχημένος επιχειρηματίας και αποκλειστικός εκπρόσωπος της φέτας «Δωδώνη» για όλη την Ευρώπη. Ο δεύτερος, από τους πρώιμους μετανάστες της δεκαετίας του 1960, που, αφού δούλεψε πρώτα ως μηχανικός σε διάφορα εργοστάσια της Γερμανίας, αποφάσισε τελικά να εργαστεί ως προϊστάμενος στην επιχείρηση του φίλου του Θόδωρου. Ήταν η εποχή που έγραφα τα βιβλία μου ***Οι καλλιτέχνες της Διαγωνίου*** (Διαγώνιος, 1985) και ***Δώδεκα ζωγράφοι της Θεσσαλονίκης*** (Ρέκος, 1986), και γύριζα τα μουσεία και τις πινακοθήκες στην Ευρώπη με μια φωτογραφική μηχανή στο χέρι, δημιουργώντας ένα μεγάλο αρχείο με διαφάνειες από έργα τέχνης. Φυσικά “έδρα” μου ήταν η Κολωνία, όπου οι δύο παιδικοί μου φίλοι με φιλοξενούσαν πλουσιοπάροχα. Μια μέρα ο Θόδωρος μου λέει: «Πάμε να σου δείξω κάτι.» Με πήγε στην καρδιά της Κολωνίας, λίγα μέτρα πιο πέρα από τα γραφεία της επιχείρησής του (η βίλα του ήταν σε προάστιο της πόλης), και μου έδειξε έναν άδειο ισόγειο αχανή χώρο μιας πολυκατοικίας. «Τι είναι αυτό;», τον ρώτησα. «Πρώην τράπεζα», απάντησε. «Τον νοίκιασα για να τον μετατρέψω σε κατάστημα ελληνικών μόνο προϊόντων και εστιατόριο, όπου θα σερβίρονται μόνο ελληνικά φαγητά.» Δεν νομίζω ότι το έκανε για το κέρδος ή σαν προέκταση της επαγγελματικής του δραστηριότητας. Όπως πολλοί Έλληνες του εξωτερικού, ένιωθε μάλλον την ανάγκη να προβάλλει στη Γερμανία την πατρίδα του. Κοίταξα τον χώρο· πράγματι αχανής. Ξαφνικά μου ήρθε στον νου μια τρελή ιδέα: «Ρε Θόδωρε», του είπα, «η Ελλάδα δεν παράγει και εξάγει μόνο φέτα, λάδι, ελιές, κρασιά και τουρσιά. Παράγει και έργα τέχνης, τα οποία όμως δεν εξάγονται και παραμένουν άγνωστα. Τι θα έλεγες αν ένα μέρος του χώρου αυτού το διαμόρφωνες σε μια μικρή γκαλερί κι αναλάμβανα εγώ να επιλέγω έργα Θεσσαλονικέων ζωγράφων, για να τα παρουσιάζουμε στο γερμανικό κοινό και την εδώ ελληνική παροικία;» Ο Θόδωρος αγκάλιασε αμέσως την ιδέα και τέλος του 1988 η γκαλερί ήταν έτοιμη, δίπλα ή μαζί, μπορώ να πω, με το εστιατόριο. Στην γκαλερί αυτή το 1989 παρουσιάσαμε έργα των εξής ζωγράφων: Στέλιου Μαυρομάτη, Ναταλίας Θωμαΐδη, Κάρολου Τσίζεκ, Πάνου Παπανάκου, Φώνη Ζογλοπίτη και Γιώργου Αναστασιάδη. Φυσικά, στα εγκαίνια ερχόταν και κάποιος από τους τιμώμενους ζωγράφους, με έξοδα και φιλοξενία του Θόδωρου, ο οποίος πλήρωνε τον Τσίζεκ και τον τυπογράφο Θανάση Αλτιντζή για να ετοιμάσουν, κάθε φορά, ένα πολυτελές λεύκωμα με έγχρωμες ζωγραφιές των καλλιτεχνών και κατατοπιστική εισαγωγή δική μου για το έργο τους, σε τρεις γλώσσες: ελληνικά, γερμανικά, αγγλικά. Κυκλοφόρησαν τρία τέτοια λευκώματα-κομψοτεχνήματα (χάρη στην καλλιτεχνική επιμέλεια και τα εξώφυλλα του Τσίζεκ), που τα έχω στη βιβλιοθήκη μου και τα καμαρώνω. Περιττό να πω ότι για όλη αυτή τη δουλειά —όπως και για κάθε άλλη πνευματική προσφορά μου για τη λογοτεχνία και τα εικαστικά της Θεσσαλονίκης— δεν δέχτηκα ποτέ αμοιβή.

Και ποιοι δεν έρχονταν στα εγκαίνια των εκθέσεων αυτών· φίσκα κόσμος (Γερμανοί και Έλληνες), που έβλεπε τους πίνακες, μιλούσε με τον εκάστοτε ζωγράφο και έτρωγε εξαιρετικούς ελληνικούς μεζέδες στο παρακείμενο εστιατόριο του Θόδωρου. Φυσικά, πάντα παρόντες η Νίκη και ο Χανς Άιντενάιερ (η Νίκη διεύθυνε τις εκδόσεις Romiossini της Κολωνίας και ο Χανς ήταν τότε καθηγητής του Νεοελληνικού Τμήματος του εκεί πανεπιστημίου). Δεθήκαμε με στενή φιλία. Στα εγκαίνια όμως ερχόταν και ο τότε πρέσβης μας στη Γερμανία, Λεωνίδας

Ευαγγελίδης (πρωτεύουσα της Δυτικής, τον καιρό εκείνο, Γερμανίας ήταν η Βόννη, που απέχει μισή μόνο ώρα δρόμο με το αυτοκίνητο), ο οποίος υπήρξε συμμαθητής μου στο Αμερικανικό Κολέγιο «Ανατόλια». Σε κάποιο γεύμα στο σπίτι των Άιντενάιερ, ο Θόδωρος πρότεινε στη Νίκη να μεταφράσουν τη συλλογή διηγημάτων μου ***Τίμημα χωρίς αντίκρισμα*** (Διαγώνιος, 1986) κι αναλάμβανε όλα τα έξοδα της μετάφρασης και έκδοσής της. Τότε, διαπνεόμενος κι εγώ από ένα αίσθημα να προβληθεί, όχι το δικό μου έργο αλλά η πεζογραφία της Θεσσαλονίκης, αντιπρότεινα να κάνουμε με τη Νίκη μια ανθολογία μεταπολεμικών πεζογράφων της Θεσσαλονίκης. Η συμφωνία έκλεισε τσουγκρίζοντας τα ποτήρια μας, ξέχειλα από εκλεκτή γερμανική μπίρα. Με τη Νίκη ριχτήκαμε στη δουλειά. Από τη μεσοπολεμική γενιά του 1930 επιλέξαμε μόνο τον Ν. Γ. Πεντζίκη, όχι μόνο τιμής ένεκεν, αλλά γιατί το κυρίως έργο του, αυτό που τον καθιέρωσε ως μια σημαντική μορφή των γραμμάτων μας (δεν αναφέρομαι μόνο στη Θεσσαλονίκη), είναι μεταπολεμικό. Τις μεταφράσεις έκαναν η Νίκη, ο Χανς και οι μαθητές του. Τα υπόλοιπα ήταν δική μου δουλειά: καλλιτεχνική επιμέλεια Τσίζεκ και τυπογραφείο Αλτιντζή. Εξώφυλλο, ο πίνακας «Μυχός κόλπου Θερμαϊκού» του Πεντζίκη και στο εσωτερικό σχέδια του Παπανάκου. Αρχές Σεπτεμβρίου του 1989 η ανθολογία ***Saloniki Erzhält*** [Η Θεσσαλονίκη διηγείται] ήταν έτοιμη. Κομψοτέχνημα πάλι. Ήταν τότε που ο πρέσβης έριξε την ιδέα να αποσταλεί, με δική του ευθύνη, η ανθολογία αυτή σ' όλα τα ελληνικά σχολεία που λειτουργούσαν στη Γερμανία. Αν όμως κάποιος φιλόλογος ήθελε να διδάξει κάποια διηγήματα από την ανθολογία αυτή, πού θα έβρισκε τα πρωτότυπα κείμενα; Έτσι, γυρίζοντας στη Θεσσαλονίκη, αποτάθηκα στον τότε αντιδήμαρχο Πολιτισμού Βασίλη Καλφόπουλο, ώστε να αναλάβει ο Δήμος τα έξοδα της ελληνικής ανθολογίας, κάτι που έγινε, με τους ίδιους "συντελεστές" της γερμανικής έκδοσης. Μόνο που ο Τσίζεκ επέλεξε ως εξώφυλλο τον πίνακα «Παλιά Θεσσαλονίκη» του Νίκου Φωτάκη και ως τίτλο διάλεξα το ***Ένδον πόλη*** (τίτλος του κειμένου του Πεντζίκη), γιατί η μετάφραση του γερμανικού τίτλου δεν θα έλεγε τίποτα στον Έλληνα αναγνώστη.

Όπως είπαμε, η παρουσίαση της ανθολογίας έγινε τον Δεκέμβριο του 1989, τιμητικά, στην αίθουσα συνεδριάσεων του τότε Δημαρχείου. Ας δούμε τώρα τους εικονιζόμενους λογοτέχνες, αρχίζοντας από την κάτω σειρά (οι καθιστοί) αριστερά: Ντίνος Χριστιανόπουλος, Κάρολος Τσίζεκ, Γιώργης Κιτσόπουλος, Ν. Γ. Πεντζίκης, Νίκος Μπακόλας. Πάνω σειρά (οι όρθιοι): Βασίλης Καλφόπουλος, Αλέκος Δαμιανίδης, Γιώργος Σκαμπαρδώνης, Στέλλα Βογιατζόγλου, Ηλίας Κουτσούκος, Περικλής Σφυρίδης, Αλμπέρτος Ναρ, Γιώργος Κάτος.

Μετρώ τους λογοτέχνες: δώδεκα κι ο Καλφόπουλος δεκατρείς. Πόσοι μας άφησαν; Επτά. Από τους παλιούς μείναμε μόνο ο Χριστιανόπουλος κι εγώ, που ετοιμαζόμαστε ν' αλλάξουμε διεύθυνση. Έφυγαν όμως και νεότεροι, όλοι φίλοι: Βογιατζόγλου, Ναρ, Κάτος. Νιώθω μια θλίψη, κάτι σαν βουβό κλάμα. Είναι όμως το έργο που μας άφησαν —τιμώντας τη Θεσσαλονίκη— που με στηρίζει. ■

του **ΛΕΩΝ Α. ΝΑΡ**
Συγγραφέα – Δρ. Φιλολογίας Α.Π.Θ.
Φωτογραφίες: **ΜΙΚΕΛΕ ΤΡΟΪΑΝΙ**

«Σκοντάφτοντας» στη μνήμη

Στο πεζοδρόμιο της οδού Βασιλίσσης Όλγας, έξω από το κτίριο του ιστορικού Α' Γυμνασίου, ο διαβάτης "σκοντάφτει" στην ανάδειξη της συλλογικής μνήμης της πόλης. Εδώ και λίγο καιρό, αναδεικνύεται δημόσια η ιστορία των εκατόν σαράντα εννιά (149) εβραίων μαθητών του σχολείου - θυμάτων των ναζί, οι οποίοι την 8η Μαΐου 1943 απομακρύνθηκαν από τις σχολικές αρχές και επίσημα «επαύσαντο φοιτώντες». Πενήντα δύο (52) από αυτούς επιβεβαιωμένα δολοφονημένοι, είκοσι εννιά (29) "αγνοούμενοι", με πιο πιθανό το σενάριο να θανατώθηκαν με την άφιξή τους στα στρατόπεδα θανάτου και εξήντα δύο (62) οι οποίοι δεν είναι καν καταγεγραμμένοι ως θύματα. Έξι (6) επιζήσαντες, από τους οποίους μόνο δύο (2) επέστρεψαν από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και έζησαν στη Θεσσαλονίκη.

Στην περίπτωση αυτή, η υπόμνηση της μνήμης είναι καρπός των προσπαθειών του επιχειρηματία Απόστολου Δερεκλή (αποφοίτησε το 1979 από το Α΄ Γυμνάσιο), με τη συνδρομή φυσικά του Δήμου Θεσσαλονίκης, που στήριξε την προσπάθεια. Ο καλλιτέχνης Γκίντερ Ντέμνιγκ, (έχει ήδη κατασκευάσει περισσότερες από πενήντα εφτά χιλιάδες «πέτρες αλήθειας», οι οποίες έχουν τοποθετηθεί σε εξακόσιες πενήντα πόλεις, είκοσι κρατών) κερδίζει, σε ό,τι τον αφορά, τη μάχη της δημόσιας μνήμης.

Δύσκολη μάχη. Κι αυτό γιατί η στρεβλή κατανόηση της αλήθειας είχε ως αποτέλεσμα ο κόσμος για πολλές δεκαετίες να μεταφράζει τα γεγονότα που σημάδεψαν τη Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου με βάση τη δική του πολιτική και εθνική λογική, επιλογή που τον

απέτρεπε να κατανοεί την πραγματικότητα. Μπορεί στη Θεσσαλονίκη να επικράτησε για αρκετά χρόνια ο κίνδυνος διαγραφής της μνήμης. Μπορεί αρκετοί από τους ισραηλίτες επιζώντες των ναζιστικών στρατοπέδων, μαζί με όλους όσοι είχαν καταφέρει να κρυφτούν και να αποφύγουν τη ναζιστική θηριωδία, να ήρθαν αντιμέτωποι με μια δυσάρεστη συγκυρία. Μπορεί, χωρίς καν να έχουν προλάβει να συνέλθουν από το σοκ που είχαν υποστεί, να ήρθαν αντιμέτωποι με τη σκληρή πραγματικότητα, καθώς τόσο τα σπίτια όσο και τα μαγαζιά τους είχαν καταπατηθεί από ανθρώπους που προπολεμικά είχαν δείξει ένα ολότελα διαφορετικό πρόσωπο. Γι' αυτό ενέργειες σαν κι αυτές του κυρίου Δερεκλή ή άλλες αντίστοιχες, για να περιοριστούμε στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της πόλης, όπως αυτές του Αμερικανικού Κολλεγίου «Ανατόλια» ή του Γαλλικού Ινστιτούτου, που απέτισαν παλαιότερα φόρο τιμής στους νεκρούς εβραίους μαθητές τους, έχουν τεράστια σημασία. Το ευχάριστο είναι, από ό, τι πληροφορούμαι, πως θα υπάρξει συνέχεια και από άλλους εκπαιδευτικούς φορείς της Θεσσαλονίκης.

Η πλούσια ιστορία των εβραίων της πόλης δεν σταμάτησε με τη γενοκτονία, παρά το ανεπανόρθωτο πλήγμα που αυτοί υπέστησαν. Η βιβλιογραφική έκρηξη που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια, αναφορικά με τα ζητήματα που αφορούν την ιστορία και τη γενοκτονία των Ελλήνων εβραίων, έχει δημιουργήσει την ψευδαίσθηση ότι τα σχετικά θέματα έχουν καλυφθεί επιστημονικά με επάρκεια. Ωστόσο, ειδικά η εξέταση της πρώτης με-

ταπολεμικής περιόδου (1945-1950) παρέμεινε εξακολουθητικά στο περιθώριο, καθώς η ιστοριογραφία ήταν προσανατολισμένη περισσότερο σε ζητήματα που αναφέρονταν τόσο στη μελέτη της προκατατοχικής ιστορίας όσο και στις συνθήκες εξόντωσης των Ελλήνων εβραίων, και κυρίως της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης.

Δεν εξετάστηκαν λοιπόν ακόμη εξαντλητικά οι δυσκολίες, συχνά ανυπέρβλητες, που αντιμετώπισαν οι ελάχιστοι επιζώντες της ναζιστικής θηριωδίας, αδυνατώντας να διεκδικήσουν ακόμη και το ίδιο το σπίτι τους, το οποίο συχνά είχε καταπατηθεί. Ή μήπως τεκμηριώθηκε με επάρκεια η αδυναμία εφαρμογής των ευνοϊκών νομικών ρυθμίσεων, οι οποίες παρέμεναν συνήθως θεωρητική ρητορεία που δεν υλοποιήθηκε ποτέ στην πράξη; Τα τελευταία μόλις χρόνια αναδείχθηκαν τόσο τα εμπόδια που συναντούσε η επανένταξη των Σαλονικιών εβραίων στη συλλογικότητα της πόλης όσο και τα προβλήματα που έπρεπε άμεσα να αντιμετωπίσουν, εκτός από την έλλειψη στέγης, τροφής και περίθαλψης των αρρώστων. Πολύ πρόσφατα άλλωστε άρχισε να συζητείται, πέρα από τα όρια των συνεδρίων και των παντός είδους επιστημονικών συναντήσεων, το κίνητρο της αδιαφορίας των Σαλονικιών για τη τύχη των συμπολιτών τους στα μέσα της δεκαετίας του '40.

Ελκυστικά ζητούμενα που απαντώνται σταδιακά, μαζί με άλλα, όπως τη συνέργεια των πολιτικών και τοπικών αρχών με τη γερμανική διοίκηση κατά τη διάρκεια της κατοχής στη Θεσσαλονίκη· τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έδρασε η Υ.Δ.Ι.Π. (Υπηρεσία Διαχείρισης Ισραηλιτικών Περιουσιών), η οποία κατέσχε, στην ουσία, τα περιουσιακά στοιχεία της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης· αλλά και τις συνθήκες μεταφοράς των περιουσιών σε «μεσεγγυούχους» Έλληνες πολίτες με «επίσημες» διαδικασίες του ελληνικού κράτους,

πιο συγκεκριμένα με τον νόμο 205/1943.

Και βέβαια, πάνω απ' όλα ίσως, οι μεθοδευμένες κινήσεις καταστροφής του τεράστιου εβραϊκού νεκροταφείου, το οποίο είχε ιδρυθεί κατά την πρώιμη ρωμαϊκή εποχή, όταν οι πρώτοι εβραίοι εγκαταστάθηκαν στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Το νεκροταφείο το 1942 απλωνόταν από την Εγνατία μέχρι τις Σαράντα Εκκλησιές, οριοθετούταν στον χώρο ο οποίος φιλοξενεί τη σημερινή πανεπιστημιούπολη, μια έκταση δηλαδή περίπου 350.000 τετραγωνικών μέτρων, και περιλάμβανε περισσότερους από 300.000 τάφους. Γράφει σαρκαστικά, μεταξύ άλλων, η εφημερίδα ***Ισραηλιτικόν Βήμα*** (φύλλο 1, 23 Νοεμβρίου 1945) σε κείμενο που τιτλοφορείται «Δεν έχουμε νεκροταφείο»:

> «Οι ομόθρησκοί μας ας έχουν τον νου τους να μην πεθάνουν προτού αποκτήσουμε νεκροταφείο [...] έγιναν ενέργειες εκ μέρους της κοινότητας να μας παραχωρηθεί ένα τμήμα της ανατολικής πλευράς του παλιού νεκροταφείου. Αυτό μπορεί να γίνει τώρα που δεν χρειαζόμαστε μεγάλο τόπο!»

Αλλά τελικά δεν έγινε ούτε κι αυτό! Και η ***Εβραϊκή Εστία*** (φύλλο 5, 9 Μαΐου 1947), σε κείμενο με τίτλο «Εγκαίνια πάνω από εβραϊκά κόκαλα», επισημαίνει:

> «Την περασμένη εβδομάδα [...] τελέστηκαν τα εγκαίνια του νέου πανεπιστημιακού νοσοκομείου πίσω από τον χώρο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [...]. Στην τελετή, στην οποία παρέστησαν όλες οι δημόσιες και δημοτικές αρχές της πόλης, είχε προσκληθεί για να παραστεί και η Ισραηλιτική Κοινότητα. Η κοινοτική όμως αντιπροσωπεία, μόλις αντιλήφθηκε ότι ο θεμέλιος λίθος τέθηκε στον «ανήκοντα εις την κοινότητα» χώρο του εβραϊκού νεκροταφείου όπου υπήρχαν τάφοι Ισραηλιτών, χωρίς καν να ληφθεί υπόψη η κυριότητα της κοινότητας, αποχώρησε σιωπηρά από την τελετή των εγκαινίων, επειδή δεν επιθυμούσε να επικυρώσει με την παρουσία της την "αταξία"».

Η κατάσταση ωστόσο δεν εξομαλύνθηκε ούτε και μετά από το ξερίζωμα του τελευταίου τάφου. Το νεκροταφείο μετατράπηκε αυτόματα σε "φιλόξενη" μάντρα οικοδομικών υλικών. Οι μαρμάρινες πλάκες, προορισμένες κάποτε να σκεπάζουν τις σορούς των νεκρών, είχαν αλλάξει οριστικά χρήση: ήταν πλέον πακτωμένες σε στοίβες, οποιοσδήποτε είχε τη δυνατότητα να πάρει όσες ήθελε, για να τις χρησιμοποιήσει ανάλογα με τη βούλησή του. Η ***Εβραϊκή Εστία*** (φύλλο 8, 20 Ιουνίου 1947) γράφει σχετικά σε κείμενο με τίτλο «Συνεχίζονται οι ιεροσυλίες»:

> Τα μαρμαρογλυφεία της πόλης είναι γεμάτα από μάρμαρα με εβραϊκές επιγραφές που αφαιρέθηκαν αυθαίρετα από το εβραϊκό νεκροταφείο. Ο περίβολος του ιστορικού ναού του Αγίου Δημητρίου είναι επίσης γεμάτος από πλάκες του εβραϊκού νεκροταφείου που προορίζονται για την «αρξάμενη» αναστήλωσή του. Η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης ήλπιζε ότι η αυθαιρεσία και η ιεροσυλία αυτή θα σταματούσε τουλάχιστον μετά τις επίσημες και κατηγορηματικές υποσχέσεις που είχε δώσει στον εκπρόσωπο της Αγγλοεβραϊκής Οργάνωσης κ.κ. Οσκάρ Ζοζέφ ο τότε Αρχηγός του Πολιτικού Οίκου του Βασιλέως και ήδη Υφυπουργός Εξωτερικών κ. Πιπινέλης. Η κατάσταση, αντί να διορθωθεί, χειροτέρευσε. Καθημερινώς μεταφέρονται επιτύμβιες πλάκες με κάρα από το εβραϊκό νεκροταφείο σε διάφορα μέρη. Ο δρόμος που συνδέει τη λεωφόρο Βασιλέως Γεωργίου του Α΄ με το Στρατηγείο στρώθηκε με μάρμαρα εβραϊκών μνημείων.

Η γενοκτονία των Ελληνοεβραίων πολιτών της Θεσσαλονίκης δεν εξελίχθηκε λοιπόν, όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο Μαζάουερ, μόνο με εντολές που προέρχονταν από το Βερολίνο αλλά και με την επισώρευση τοπικών πρωτοβουλιών.

Η δραστική πλέον αναμέτρηση των Ελλήνων, και όχι μόνο, μελετητών, αλλά και ενεργών πολιτών, με τη σιωπή που επικράτησε γύρω από τις συνθήκες επιστροφής των ελάχιστων επιζώντων της γενοκτονίας ανατρέπει τα σχέδια ορισμένων που πίστευαν ότι το σχέδιο της εξόντωσης των εβραίων ήταν εξίσου καλά οργανωμένο με τη μεθόδευση εξάλειψης της ανάμνησής του. ■

της **ΛΙΝΑΣ ΜΥΛΩΝΑΚΗ**
Ιστορικού κινηματογράφου
Δρ. Κινηματογραφικών Σπουδών Α.Π.Θ.

Ελίζ Ζαλαντό

Ένα φεστιβάλ για 365 ημέρες τον χρόνο

Συναντήσαμε την **Élise Jalladeau** (Ελίζ Ζαλαντό) ένα καλοκαιρινό πρωινό στο «Ολύμπιον», στην καρδιά του φεστιβάλ. Ψιλόλιγνη φιγούρα με εφηβική εμφάνιση και ευγενικό χαμόγελο, η Γαλλίδα νέα γενική διευθύντρια του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης μάς καλοσωρίζει στο γραφείο της, όπου εδώ και λίγους μήνες εργάζεται εντατικά, διαβάζει συστηματικά και ενημερώνεται για τα οργανωτικά και την ιστορία του θεσμού που έχει αναλάβει.

Δηλώνει λάτρης της ομαδικής δουλειάς και επενδύει στη συλλογική προσπάθεια και τη δυναμική της ομάδας συνεργατών που έχει επιλέξει, με σκοπό «να ισχυροποιήσει την αναγνωρισιμότητα του φεστιβάλ και να κάνει τη διαφορά στο διεθνές κινηματογραφικό τοπίο».

Οραμά της «ένα ζωντανό φεστιβάλ για 365 μέρες τον χρόνο, που θα επεκτείνει τις δράσεις του στην πόλη και θα αγκαλιάζει όλους τους Θεσσαλονικείς».

Η γενική διευθύντρια του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης μιλά στο *Θεσσαλονικέων Πόλις* για το όραμα, τη στρατηγική και τις προσδοκίες της ως επικεφαλής του μεγαλύτερου κινηματογραφικού οργανισμού της χώρας. Χαρακτηρίζει το Φεστιβάλ «ιδιαίτερα φιλικό και θερμό, σε ανθρώπινη κλίμακα», το οποίο γνωρίζει καλά τόσο ως κινηματογραφική παραγωγός όσο και ως μέλος της διεθνούς κριτικής επιτροπής στην 56η διοργάνωση (2015).

Στον απόηχο του τρομοκρατικού χτυπήματος στη Νίκαια της Γαλλίας, μοιράζεται μαζί μας την εμπειρία της ως παραγωγού ταινιών σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, από την πατρίδα της τη Γαλλία ώς τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες του Καζακστάν και του Ουζμπεκιστάν, όπου έμαθε την αξία της μνήμης και της ταυτότητας. «Αυτές είναι τα κλειδιά του πολιτισμού. Αν δεν βλέπεις τον εαυτό σου στον πολιτισμό που δημιουργείς, τότε δεν γνωρίζεις ούτε ποιος είσαι ούτε πού πηγαίνεις. Αν σκοτώσεις τις τέχνες, αν εξαφανίσεις το σινεμά, τότε τι απομένει; Καμιά ταυτότητα, κανένα ίχνος — μόνο μίσος», μας λέει, υποστηρίζοντας την ανάγκη για μια πολυπολιτισμική Ευρώπη, που σέβεται τη διαφορετικότητα.

Η ταυτότητα είναι μια έννοια που την απασχολεί έντονα και στο νέο της πόστο στο φεστιβάλ. «Αυτή την περίοδο, η ομάδα μου κι εγώ συζητούμε εκτενώς για την ταυτότητα και τον προσανατολισμό του φεστιβάλ και εργαζόμαστε από κοινού για να παγιώσουμε τις βασικές αρχές του. Αναφέρομαι συχνά στην ταυτότητα, γιατί θεωρώ ότι στην ουσία αυτή είναι το βασικότερο συστατικό για να χτίσουμε το παρόν και το μέλλον του φεστιβάλ», εξηγεί η Ελίζ Ζαλαντό.

Σινεφίλ από κούνια (οι γονείς της ίδρυσαν και διηύθυναν το Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Νάντης στη Γαλλία —το λεγόμενο «Φεστιβάλ των τριών ηπείρων»)— και επιτυχημένη επαγγελματίας στον χώρο της κινηματογραφικής παραγωγής και των οπτικοακουστικών μέσων, η Ζαλαντό τάσσεται υπέρ της πολυσυλλεκτικότητας στην πολιτιστική διαχείριση. Εξάλλου, έχει δοκιμάσει τις δυνάμεις της και στην ελληνική πραγματικότητα από το 2010 ως ακόλουθος οπτικοακουστικών μέσων στο Γαλλικό Ινστι-

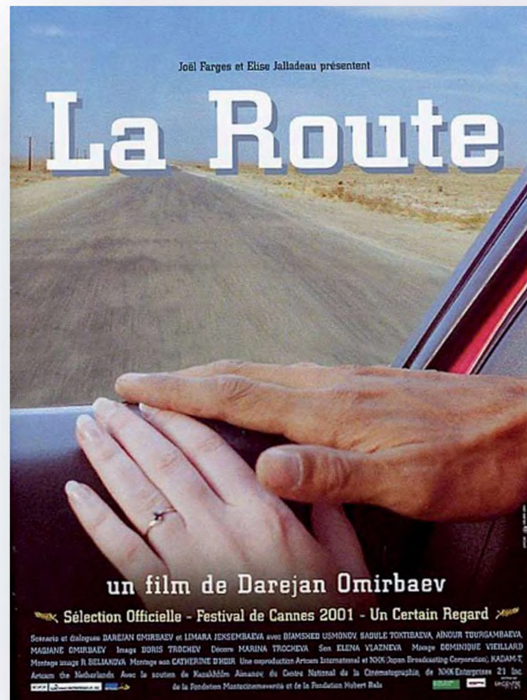

Συνέντευξη Τύπου κριτικής επιτροπής Διεθνούς Διαγωνιστικού Τμήματος 56ου Φεστιβάλ Κινηματογράφου, 9 Νοεμβρίου 2015

τούτο, όπου και ίδρυσε το Φεστιβάλ Γαλλόφωνου Κινηματογράφου, ενώ διετέλεσε και μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου (2011-2014).

Από τη θέση της γενικής διευθύντριας στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, η Ζαλαντό αντιτίθεται στη συγκέντρωση των εξουσιών σε ένα πρόσωπο, υποστηρίζοντας ότι «σήμερα, όταν όλοι είναι on line, η εποχή των "ανακαλύψεων" μεγάλων δημιουργών στην τέχνη έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί». «Δεν πιστεύω στην προσωποποίηση των φεστιβάλ και στην ταύτισή τους με ένα όνομα. Ο κόσμος σήμερα είναι πολύπλοκος, οπότε όλα γίνονται με ομαδική δουλειά. Δεν ζούμε στα χρόνια του χαρισματικού διευθυντή που μπορεί να "τρέξει" μόνος του ένα ολόκληρο φεστιβάλ — δεν μπορείς να κάνεις μόνος σου τα πάντα! Αυτή η λογική ανήκε στην προηγούμενη γενιά διευθυντών φεστιβάλ, που συνέδεσαν το όνομά τους με "αποκλειστικότητες" και "ανακαλύψεις" σπουδαίων σκηνοθετών του σινεμά, όπως ο Κιαροστάμι ή ο Χου-Χσιάο Σιεν. Σήμερα κανείς δεν ανακαλύπτει κανέναν, γιατί απλούστατα όλοι οι κινηματογραφιστές σε κάθε γωνιά του πλανήτη είναι ήδη διαθέσιμοι και "ανιχνεύσιμοι" on-line από τα πρώτα τους κιόλας βήματα», σχολιάζει και συστήνει την ομάδα που την πλαισιώνει: τον κριτικό κινηματογράφου και πρώην διευθυντή του Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Αθήνας «Νύχτες Πρεμιέρας» Ορέστη Ανδρεαδάκη, που ανέλαβε την καλλιτεχνική διεύθυνση του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης· τον κριτικό κινηματογράφου και στέλεχος του Φ.Κ.Θ. Γιώργο Κρασσακόπουλο, που τίθεται επικεφαλής προγράμματος του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης· τον υπεύθυνο του τμήματος «Ματιές στα Βαλκάνια» Δημήτρη Κερκινό, που αναλαμβάνει επικεφαλής προγράμματος και στο Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης· την υπεύθυνη της Αγοράς του Φ.Κ.Θ. Γιάννα Σαρή, η οποία αναλαμβάνει επίσης σύμβουλος για καινοτόμα προγράμματα και νέες τεχνολογίες.

«Επιθυμώ ειλικρινά να στηριχτώ στην ομάδα που επέλεξα, γι' αυτό και δεν προτίθεμαι να εμπλακώ στη δουλειά τους — ο ρόλος μου είναι συντονιστικός. Θεωρώ σημαντικό ο καθένας μας να διαθέτει αρκετό χώρο και οξυγόνο για να δουλέψει, ώστε όλοι μαζί να συνεργαστούμε και να καταρτίσουμε τη νέα στρατηγική του φεστιβάλ», διευκρινίζει.

Αφίσα της ταινίας «La Route» του Darezhan Omirbayev, σε παραγωγή του Jöel Farges και της Élise Jalladeau, που συμμετείχε στο επίσημο διαγωνιστικό πρόγραμμα του τμήματος «Ένα κάποιο βλέμμα» στο Φεστιβάλ των Καννών (2001)

Το κατάλληλο "μοντάζ"

Η Ελίζ Ζαλαντό ξεχώρισε ανάμεσα στους συνυποψηφίους της για τη θέση της νέας καλλιτεχνικής διεθύντριας του φεστιβάλ «για το ολοκληρωμένο όραμα που παρουσίασε για την ετήσια λειτουργία και την εξέλιξη του φορέα», όπως αναφέρει το σκεπτικό του διοικητικού συμβουλίου του φεστιβάλ που πρότεινε τον διορισμό της. Πώς περιγράφει η ίδια το όραμά της στο τιμόνι του φεστιβάλ; «Σε μια εποχή μεγάλης ανταγωνιστικότητας στην Ευρώπη, πρέπει να προετοιμαστούμε σωστά και να εκμεταλλευτούμε τα δικά μας συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι των "ανταγωνιστών" μας. Τα κινηματογραφικά φεστιβάλ είναι υπόθεση σωστών επιλογών και κατάλληλου "μοντάζ" σε αρκετές παραμέτρους — επιλογών όσον αφορά την ποιότητα, την αντιπροσωπευτικότητα των ταινιών, τις θεματικές της διοργάνωσης, το ξεχωριστό χρώμα και την ταυτότητα, που τελικά συνθέτουν την "ψυχή" ενός φεστιβάλ.

Το Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης αποτελεί σήμερα ένα από τα μεγαλύτερα στο είδος του και διαθέτει ισχυρές προοπτικές ανάπτυξης, αφού προς το παρόν δεν έχει ανταγωνιστές στην περιοχή. Δεν υπάρχει χρόνος για χάσιμο, γι' αυτό και φέτος εγκαινιάζουμε για πρώτη φορά διαγωνιστικό τμήμα στο Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ, ενισχύοντας τη δυναμική του.

Όσον αφορά το κυρίως φεστιβάλ του Νοεμβρίου, τα πράγματα είναι πιο ανταγωνιστικά και πολύπλοκα. Είμαστε ωστόσο αποφασισμένοι να δουλέψουμε σκληρά, ώστε το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης να γίνει το παράθυρο της κινηματογραφικής παραγωγής στην περιοχή μας. Πρέπει να δώσουμε μεγαλύτερη έμφαση στη βαλκανική και τη μεσογειακή ταυτότητα του Διεθνούς Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, γιατί εδώ κρύβεται η δυναμική του και το στοιχείο που εν τέλει το κάνει ξεχωριστό από άλλα κινηματογραφικά φεστιβάλ. Μόνο έτσι θα κάνουμε τη διαφορά και θα καταφέρουμε να βελτιώσουμε την εικόνα του φεστιβάλ, ενισχύοντας όχι μόνο το διεθνές αλλά και το ελληνικό τμήμα του», καταλήγει.

Τι σημαίνει γι' αυτήν το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης; «Είναι ένα φεστιβάλ ιδιαίτερα φιλικό και θερμό, όπου όλα κυλούν όμορφα και σε ανθρώπινη κλίμακα», λέει. Πώς θα το περιέγραφε σε κάποιον επαγγελματία του χώρου που δεν το έχει επισκεφθεί ποτέ; «Αν μιλούσα σε παραγωγό, θα του έλεγα ότι το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης είναι μια πολύ καλή πλατφόρμα για να προωθήσει την ταινία του στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης, διασφαλίζοντας παράλληλα καλή πρόσβαση στα Μ.Μ.Ε. Αν μιλούσα σε διανομέα, θα έλεγα ότι το Φεστιβάλ είναι το μοναδικό στην περιοχή όπου μπορεί να παρακολουθήσει τα καλύτερα δείγματα της κινηματογραφικής παραγωγής στην περιοχή και να έχει πρόσβαση στα καλύτερα κινηματογραφικά πρότζεκτ».

Η νέα γενική διευθύντρια του φεστιβάλ έχει πλέον μετακομίσει στη Θεσσαλονίκη, «μια πόλη με πολύ ισχυρή την αίσθηση της μνήμης», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. «Στη Θεσσαλονίκη αναδύονται μνήμες της ιστορίας της, που όμως δεν είναι νοσταλγικές — είναι ακόμη ζωντανές, αφού τις συναντάς σε κάθε γωνιά της», συνεχίζει. Της αρέσει να περπατά στο λιμάνι και απολαμβάνει το ότι όλα είναι συγκεντρωμένα στο κέντρο της πόλης, όπου συνήθως μετακινείται με ποδήλατο. «Το να μην οδηγώ είναι για μένα η απόλυτη πολυτέλεια. Στον 21ο αιώνα, είναι πρόκληση να βγάλεις τον κόσμο από το αυτοκίνητο και να τον βάλεις να περπατήσει», προσθέτει, επισημαίνοντας το σοβαρό πρόβλημα της Θεσσαλονίκης στις συγκοινωνίες.

2.500 Θεσσαλονικείς παρακολούθησαν την υπαίθρια προβολή της ταινίας *Chinatown*, που διοργάνωσε το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης το καλοκαίρι στην Α' προβλήτα στο Λιμάνι

«Θέλουμε ένα ζωντανό φεστιβάλ για 365 μέρες το χρόνο. Ένα φεστιβάλ για όλους τους Θεσσαλονικείς και όχι ένα φεστιβάλ της Θεσσαλονίκης», λέει η Ελίζ Ζαλαντό

Ελληνικό σινεμά παντού μέσω του Festival Scope

Η ενδυνάμωση του ελληνικού τμήματος του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης ανήκει στις προτεραιότητες της νέας διοίκησης, που ανακοίνωσε ήδη μια σειρά από καινούργιες δράσεις με στόχο την αναβάθμιση της παρουσίας των ελληνικών ταινιών. Η Ελίζ Ζαλαντό εξηγεί: «Σχεδιάζουμε την ανάπτυξη μιας σειράς εργαλείων που θα προσφέρει το τμήμα της Αγοράς, ώστε να κάνουμε τις ελληνικές ταινίες προσβάσιμες σε όλους —κοινό και επαγγελματίες— καθ' όλη τη διάρκεια του φεστιβάλ. Στόχος μας είναι να εδραιώσουμε μια πλατφόρμα προβολής και προώθησης ειδικά για τον ελληνικό κινηματογράφο διεθνώς, την οποία από τον Νοέμβριο θα ενσωματώσουμε στην ευρύτερη διαδικτυακή πλατφόρμα Festival Scope — από τα σημαντικότερα εργαλεία για επαγγελματίες παγκοσμίως. Έτσι, όλες οι ελληνικές ταινίες του προγράμματος θα προβάλλονται στο εξής σ' αυτήν την πλατφόρμα και το κόστος της δράσης θα καλύπτεται από το φεστιβάλ».

Ακόμη, μιλά με θέρμη για τη νέα γενιά Ελλήνων κινηματογραφιστών, αυτό το «παράξενο νέο κύμα» (weird new wave, για τους ξένους κριτικούς), «που χαρακτηρίζεται από έναν πολύ ξεχωριστό τρόπο αφήγησης. Είναι πολύ εύκολο να διακρίνει κανείς το άρωμα του σύγχρονου ελληνικού κινηματογράφου. Βλέπω σ' αυτές τις ταινίες μια συνέχεια με εκείνες της προηγούμενης γενιάς δημιουργών, όπως είναι ο Θόδωρος Αγγελόπουλος. Για μένα υπάρχει ένας τυπικά ελληνικός τρόπος έκφρασης σ' αυτό το σινεμά. Νομίζω ότι έχουμε να κάνουμε με μια ξεχωριστή εθνική κινηματογραφία, με τη δική της διακριτή κινηματογραφική έκφραση. Βέβαια, ίσως στο παρελθόν ο ελληνικός κινηματογράφος δεν ήταν τόσο δυστοπικός όσο σήμερα, όμως σίγουρα στις σύγχρονες ελληνικές ταινίες υπάρχει κάτι γνώριμο, μια αναγνωρίσιμη ελληνικότητα. Μπορεί να το δεις εύκολα αν είσαι ξένος, ίσως να μην το ξεχωρίζεις τόσο εύκολα αν είσαι Έλληνας», σχολιάζει.

Η ίδια γνωρίζει καλά τις προοπτικές του ελ-

Η Ελίζ Ζαλαντό με τον καλλιτεχνικό διευθυντή του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης Ορέστη Ανδρεαδάκη προλογίζουν την υπαίθρια προβολή του *Chinatown* στην Α΄προβλήτα στο λιμάνι.

λητικού σινεμά αλλά και τις αδυναμίες του. Μία από αυτές, κατά τη γνώμη της, είναι η έλλειψη καλών σεναρίων, κάτι που είχε σοβαρές επιπτώσεις στην ποιότητα των παραγωγών και απομάκρυνε τους Έλληνες θεατές από τις αίθουσες. «Όπως συνέβη στη Γαλλία και στην υπόλοιπη Ευρώπη, έτσι και στην Ελλάδα, η απουσία καλών σεναρίων και η απαξίωση του επαγγέλματος του σεναριογράφου είχε να κάνει με τη γενιά σκηνοθετών-σεναριογράφων που επικράτησε κινηματογραφικά κατά τις δεκαετίες του '70 και του '80. Δεν υπήρχε κριτήριο επιλογής στα σενάρια, με αποτέλεσμα να γυρίζονται σχεδόν τα πάντα. Και αυτό είναι πραγματικά παράλογο στην Ελλάδα, σε μια χώρα με παράδοση αιώνων στην αφήγηση».

Περισσότερες καλές ελληνικές ταινίες

Η Ελίζ Ζαλαντό είναι ενθαρρυντική για τη σημερινή κατάσταση του κινηματογράφου στην Ελλάδα: «Ο τρόπος που γυρίζονται ταινίες έχει αλλάξει. Εκτός από τις κινηματογραφικές σχολές και τα εργαστήρια επεξεργασίας σεναρίων, τα χρηματοδοτικά εργαλεία παραγωγής ταινιών έχουν γίνει πιο εξωστρεφή και στοχευμένα προς τις αγορές. Έτσι, αφενός οι σεναριογράφοι είναι πιο καταρτισμένοι, αφετέρου τα σενάριά τους υφίστανται μεγαλύτερη επεξεργασία στο στάδιο της προπαραγωγής προτού κινηματογραφηθούν. Παλιότερα δεν υπήρχε η ανάγκη να διακριθεί κανείς. Σήμερα, η νέα γενιά σεναριογράφων και σκηνοθετών βελτιώνεται διαρκώς και αναδεικνύει τη δουλειά της, παρότι κινηματογραφική βιομηχανία στην Ελλάδα δεν υπάρχει. Γι' αυτό και ελπίζω ότι η άνθηση του σύγχρονου ελληνικού σινεμά θα κρατήσει. Εξάλλου, η αφήγηση δεν θα πεθάνει ποτέ».

Από την εμπειρία της ως κινηματογραφικής παραγωγού, αλλά και τη θητεία της ως μέλους του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου, είχε στο παρελθόν επισημάνει την ανάγκη να αξιοποιηθεί το όμορφο φυσικό σκηνικό της χώρας, μέσω φοροαπαλλαγών, για την προσέλκυση ξένων παραγωγών στην Ελλάδα. Εν έτει 2016, πόσα έχουν αλλάξει σ' αυτόν τον τομέα; «Σήμερα δυστυχώς η κατάσταση είναι ακόμη πιο περίπλοκη, καθώς δεν υπάρχει πολιτιστική πολιτική φοροαπαλλαγών, ούτε συντονισμός στο ζήτημα της παραγωγής ξένων ταινιών στην Ελλάδα. Είμαστε ίσως από τις τελευταίες χώρες στην Ευρώπη όπου δεν υπάρχουν περιφερειακά κινηματογραφικά γραφεία. Ταυτόχρονα, ο νέος κινηματογραφικός νόμος παραμένει στα χαρτιά. Δεν αρκεί να υπάρχει, πρέπει κάποτε και να εφαρμοστεί. Λείπει όμως η πολιτική βούληση. Και είναι πραγματικά κρίμα, διότι παραβλέπουμε το γεγονός ότι ο κινηματογράφος είναι και βιομηχανία. Στην Ελλάδα μπορούμε να έχουμε έσοδα από το σινεμά και να διατηρήσουμε μια βιώσιμη κινηματογραφική παραγωγή», υποστηρίζει.

«Εύχομαι στο μέλλον να υπάρξουν περισσότερες καλές ταινίες για τον ελληνικό κινηματογράφο, όχι μόνο καλλιτεχνικές αλλά και εμπορικές. Το σινεμά είναι και τέχνη και βιομηχανία. Χρειαζόμαστε καλές ταινίες για να διασκεδάσουμε τους θεατές και να τους ξαναφέρουμε στις αίθουσες. Τα σινεμά δεν είναι απροσπέλαστοι ναοί τέχνης για το κοινό. Ο κινηματογράφος πρέπει να ξαναγίνει ζωντανός», επισημαίνει.

Προκλήσεις για το ευρωπαϊκό σινεμά

Ως παραγωγός, υποστηρίζει την πολιτισμική διαφορετικότητα που προάγει ο ευρωπαϊκός κινηματογράφος. «Διαφορετικές κουλτούρες σημαίνει διαφορετικές φωνές. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, δεν νοείται ισχυρή τοπική βιομηχανία χωρίς εκπαιδευμένους επαγγελματίες με βαθιά γνώση της παγκόσμιας βιομηχανίας και με ισχυρή διεθνή δικτύωση»,

Συνάντηση του εργαστηρίου «Ties that Bind», Busan 2014

παρατηρεί και αναφέρεται στο εργαστήριο συμπαραγωγών "Ties that Bind" μεταξύ Ευρώπης και Ασίας το οποίο συντονίζει, με την υποστήριξη του προγράμματος Creative Media Europe. «Πρόκειται για ένα πρόγραμμα ετήσιας εκπαίδευσης για παραγωγούς από την Ευρώπη και την Ασία, οι οποίοι αναπτύσσουν σχέδια ο ένας στην ήπειρο του άλλου. Από το 2009 υποστηρίξαμε και εκπαιδεύσαμε μια νέα γενιά παραγωγών και σκηνοθετών που ισχυροποίησαν τη θέση τους στο επάγγελμα και διαθέτουν διεθνή δικτύωση. Το να ζητάς από παραγωγούς από τις Φιλιππίνες, την Ινδονησία, την Κορέα ή την Κίνα να ανταλλάσσουν τις γνώσεις τους, να μοιράζονται αμφιβολίες και φόβους με συναδέλφους τους παραγωγούς από την Ιρλανδία, τη Δανία, την Ιταλία ή την Ισπανία, δημιουργεί ισχυρούς δεσμούς, που ενδυναμώνουν την τοπική βιομηχανία και, κατ' επέκταση, την πολιτισμική διαφορετικότητα».

Σε μια εποχή πολιτικών ανακατατάξεων και κρίσης ταυτότητας για την Ευρώπη, ποια είναι για την Ελίζ Ζαλαντό η μεγαλύτερη πρόκληση για την κινηματογραφική παραγωγή; Η απάντηση είναι άμεση και αυθόρμητη: «Η πιο μεγάλη πρόκληση για το ευρωπαϊκό σινεμά είναι η αφήγηση ιστοριών, δηλαδή η ανάπτυξη του σεναρίου. Αν έχεις ένα καλό σενάριο, τότε σίγουρα θα μπορέσεις να εξασφαλίσεις χρηματοδότηση. Δείτε το παράδειγμα του Λάνθιμου και των ταινιών του. Είχαν δυνατά σενάρια, γι' αυτό βρήκαν τον δρόμο τους».

Πώς απαντά σε εκείνους που δεν βρίσκουν πια ενδιαφέρον στο ευρωπαϊκό σινεμά και στρέφονται στην τηλεόραση, η οποία συχνά δανείζεται κινηματογραφικά στοιχεία στην αφήγηση προκειμένου να κερδίσει έδαφος στο κοινό; Η απάντησή της είναι κατηγορηματική: «Ο κινηματογράφος διαθέτει σαφώς μεγαλύτερη πρωτοτυπία ως μέσο από την τηλεόραση. Είναι μια βιομηχανία πρωτοτύπων, ενώ η τηλεόραση όχι. Στο σινεμά πάντα μπορείς να παίρνεις ρίσκα και να είσαι δημιουργικός. Η τηλεόραση, αντιθέτως, φοβάται την πρωτοτυπία και την πρόκληση, ενώ συχνά γίνεται πολύ συντηρητική και πολιτικά ορθή. Σίγουρα βέβαια υπάρχουν οι πρωτοπόροι της νέας τηλεόρασης, που προσπαθούν να ενσωματώσουν τεχνικές από τον κινηματογράφο, αλλά είναι ακόμη νωρίς για να ξέρουμε τι θα πετύχουν.

«Το πρόβλημα για μένα είναι ότι καμιά τηλεόραση στην Ευρώπη δεν θέλει να επενδύσει πλέον στον κινηματογράφο· αντιθέτως, τα τηλεοπτικά δίκτυα προτιμούν να χρηματοδοτούν αθλητικές εκπομπές και ριάλιτι, που τους αποφέρουν άμεσα και περισσότερα έσοδα. Δυστυχώς, δεν βλέπω πώς μπορούν να πειστούν οι άνθρωποι της τηλεόρασης να επενδύσουν στην κινηματογραφική παραγωγή», συμπληρώνει.

«Να ξανακάνουμε τα σινεμά ζωντανούς χώρους συνάντησης και ψυχαγωγίας»

Η Ελίζ Ζαλαντό αναφέρεται στη σημασία της προώθησης του ευρωπαϊκού κινηματογράφου μέσα από τη δημιουργία καλλιεργημένου κοινού. «Εκτός από το να χτίσουμε καλές ιστορίες, είναι ανάγκη να δημιουργήσουμε θεατές για το σινεμά και να τους εκπαιδεύσουμε κατάλληλα, εξασφαλίζοντας παράλληλα πλατφόρμες για τη διάδοση των ταινιών. Ο κινηματογραφικός κόσμος οφείλει να εγγυηθεί την πρόσβαση του σινεμά στο κοινό. Κάθε θεατής, σε οποιοδήποτε μέρος του πλανήτη, πρέπει να έχει τη δυνατότητα να δει μια ταινία».

Η ίδια βλέπει με συγκρατημένη αισιοδοξία την

πορεία του ευρωπαϊκού κινηματογράφου. «Δεν είναι όλα άσπρο-μαύρο. Το κινηματογραφικό τοπίο στην Ευρώπη έχει αλλάξει. Υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη κινηματογράφου, που συνυπάρχουν, αν και εκ πρώτης όψεως μοιάζουν αντιφατικά μεταξύ τους», λέει, φέρνοντας το παράδειγμα του γαλλικού σινεμά, όπου, προσθέτει, «υπάρχει ακόμη χώρος για δημιουργικό κινηματογράφο, καθώς και χώρος για καλές εμπορικές ταινίες».

Η χρηματοδότηση των ταινιών είναι, κατά τη γνώμη της, ένα ζήτημα που παραμένει προβληματικό στην ευρωπαϊκή κινηματογραφική παραγωγή. «Η χρηματοδότηση του κινηματογράφου από την τηλεόραση συνεχώς μειώνεται, σε βαθμό που οι περισσότερες ευρωπαϊκές ταινίες γυρίζονται σήμερα κυριολεκτικά από το τίποτε. Η κινηματογραφική αγορά στην Ευρώπη συρρικνώνεται, οι θεατές μεγαλώνουν, η νέα γενιά (16-25 ετών) δεν πηγαίνει πια στον κινηματογράφο. Όλα αυτά αναμένεται να αλλάξουν τον τρόπο που κάνουμε σινεμά στο άμεσο μέλλον. Το σινεμά μπορεί να μην είναι πλέον μια δημοφιλής τέχνη», παρατηρεί.

Πώς βλέπει η Ελίζ Ζαλαντό τις νέες πλατφόρμες θέασης που επιβάλλει ο καταιγιστικός ρυθμός αλλαγών στη σύγχρονη τεχνολογία (on-line παρακολούθηση, διαδικτυακή τηλεόραση, νέα μέσα); «Σαφώς οι τελευταίες εξελίξεις της τεχνολογίας απειλούν τον κινηματογράφο, τουλάχιστον όπως τον γνωρίζαμε μέχρι σήμερα. Όμως πιστεύω ότι το σινεμά θα επιβιώσει με κάθε τρόπο, όπως ακριβώς συνέβη και με το θέατρο, απλούστατα επειδή ο κινηματογράφος αποτελεί ξεχωριστή εμπειρία, που δημιουργεί μοναδικές συνθήκες: Το να ψυχαγωγείσαι και να μοιράζεσαι συναισθήματα με άλλους ανθρώπους σε πραγματικό χρόνο και χώρο.

«Η εκπαίδευση είναι στο DNA του φεστιβάλ»

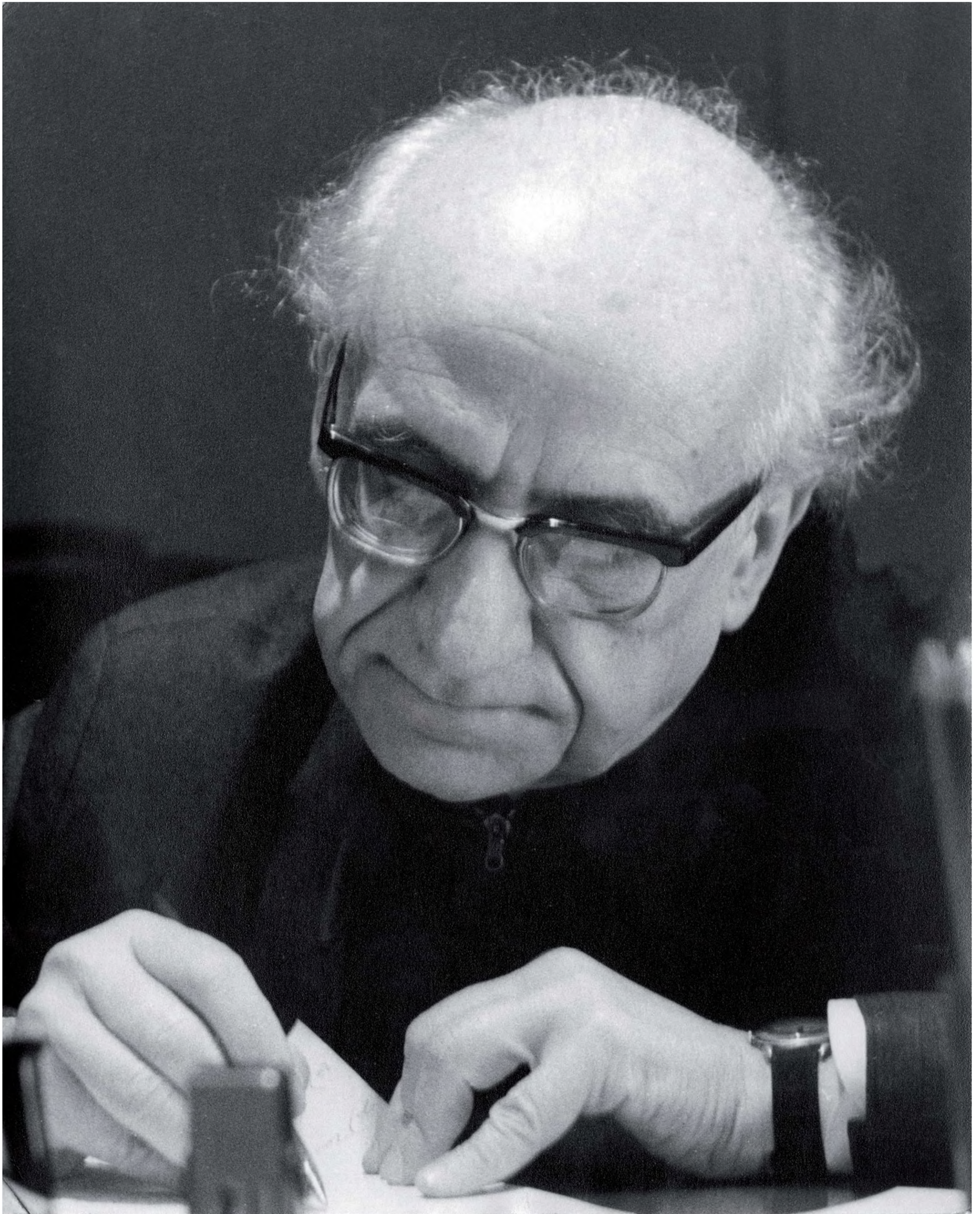
Ποιος είναι ο ρόλος των κινηματογραφικών φεστιβάλ στις νέες προκλήσεις που αντιμετωπίζει το σινεμά; «Όλοι εμείς που δουλεύουμε στον κινηματογράφο πρέπει να καταβάλλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε το σινεμά να αποτελεί μοναδική εμπειρία για τους θεατές. Είναι ευθύνη μας να αναλάβουμε δράση για να αλλάξουμε την κατάσταση», υποστηρίζει.

Πολύ καλή γνώστης της ευρωπαϊκής κινηματογραφικής αγοράς, αλλά και του ελληνικού οπτικοακουστικού χώρου, η Ελίζ Ζαλαντό θέτει ως προτεραιότητα την εκπαίδευση του κοινού μέσα από το φεστιβάλ. «Οι κινηματογράφοι σήμερα βρίσκονται σε ύπνωση, καθώς το σινεμά απειλείται από νέες τεχνολογίες και τις διαδικτυακές πλατφόρμες θέασης, που έχουν ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του σινεφίλ κοινού. Γι' αυτό και στα κινηματογραφικά φεστιβάλ είναι πρωταρχική μας αποστολή η εκπαίδευση των θεατών. Πρέπει να δουλέψουμε σκληρά ώστε να ξανακάνουμε τις αίθουσες ζωντανούς χώρους, που θα καλωσορίζουν το κοινό. Τα σινεμά πρέπει να γίνουν τόποι συνάντησης για τους θεατές».

Σε ό,τι αφορά το Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, η γενική διευθύντριά του υπογραμμίζει την ανάγκη να δοθεί έμφαση στη δημιουργία κοινού. «Χρειάζεται πολιτική προώθησης, κατάλληλο μάρκετινγκ, καθώς και παράλληλες πολιτιστικές δράσεις, ώστε ο κινηματογράφος να γίνει ελκυστικός στους θεατές, προσφέροντας σε ετήσια βάση πολλά περισσότερα από προβολές ταινιών. Θέλουμε ένα ζωντανό φεστιβάλ για 365 μέρες τον χρόνο. Ένα φεστιβάλ για όλους τους Θεσσαλονικείς και όχι ένα φεστιβάλ της Θεσσαλονίκης», οραματίζεται η Ελίζ Ζαλαντό για το μέλλον του θεσμού και βρίσκεται ήδη σε συζητήσεις συνεργασίας με φορείς της πόλης.

Εγγενές στοιχείο της ταυτότητας του φεστιβάλ είναι για εκείνη το ζήτημα της κινηματογραφικής εκπαίδευσης. «Δεν πρέπει να προδώσουμε την κληρονομιά του φεστιβάλ, που ήταν εξαρχής και παιδευτική. Αποστολή μας είναι να καλλιεργήσουμε κινηματογραφική συνείδηση στους θεατές. Η εκπαίδευση είναι στο DNA του φεστιβάλ», σημειώνει, και αναφέρεται στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Euforia, όπου συμμετέχει το φεστιβάλ, με εταίρους την Κινηματογραφική Σχολή του Lodz (Πολωνία) και το Εθνικό Κινηματογραφικό Αρχείο της Βουδαπέστης (Ουγγαρία), με απώτερο στόχο την ανάδειξη της κινηματογραφικής παιδείας στην εκπαίδευση και την αξιοποίηση του σινεμά ως εκπαιδευτικού εργαλείου. «Δημιουργούμε εκπαιδευτικά πακέτα σχετικά με ζητήματα κινηματογραφικής γλώσσας και αφήγησης, τα οποία θα διατίθενται στους 15.000 μαθητές που επισκέπτονται κάθε χρόνο το Μουσείο Κινηματογράφου, αλλά και σε εκπαιδευτικούς στα σχολεία, προκειμένου να χρησιμοποιούνται και σε εκπαιδευτικές δομές εκτός φεστιβάλ οπουδήποτε στην Ελλάδα», εξηγεί.

Ποια είναι η σχέση του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης με το Τμήμα Κινηματογράφου του Α.Π.Θ., τη μοναδική πανεπιστημιακή κινηματογραφική σχολή στην Ελλάδα; «Το Πανεπιστήμιο και το φεστιβάλ συμπλέουν όσον αφορά την αναζήτηση ευκαιριών, πρωτοβουλιών και δράσεων με στόχο την κινηματογραφική εκπαίδευση», αναφέρει η Ελίζ Ζαλαντό. «Το φεστιβάλ αγκαλιάζει όχι μόνο το Τμήμα Κινηματογράφου αλλά και όλη την πανεπιστημιακή κοινότητα, επιδιώκοντας να δώσει κίνητρα σε φοιτητές και εκπαιδευτικούς και να επιτύχει την ενεργό συμμετοχή τους σε διάφορα επίπεδα (σκηνοθεσία, παραγωγή, κινηματογραφική κριτική κ.ά.). Άλλωστε, η εκπαίδευση δεν είναι έννοια παθητική. Το φεστιβάλ αποτελεί κοινό πολιτισμικό αγαθό, όμως ταυτόχρονα και τεράστια ευκαιρία για το Πανεπιστήμιο, που πρέπει να συναισθανθεί την αξία του και να το χρησιμοποιήσει ως εκπαιδευτικό εργαλείο. Το φεστιβάλ ανήκει στην πόλη και εμείς υποστηρίζουμε με όλες μας τις δυνάμεις αυτή την προοπτική», καταλήγει. ■

Επιμέλεια: **ΓΙΑΝΝΗΣ Θ. ΚΕΣΣΟΠΟΥΛΟΣ**

Ο Σωκράτης Καραντινός και η φιλοσοφία του για το Κρατικό Θέατρο

Στις 13 Ιανουαρίου 1961 δημοσιεύτηκε η πράξη περί οργανώσεως θεάτρου στη Θεσσαλονίκη. Τον Ιούνιο του 1961, στον εξώστη του Βασιλικού Θεάτρου, έγιναν τα εγκαίνια του νέου αυτού θεατρικού οργανισμού.

Έναν χρόνο μετά, στον απολογισμό του πρώτου έτους της ζωής του Κ.Θ.Β.Ε., ο καλλιτεχνικός διευθυντής Σωκράτης Καραντινός, ο άνθρωπος που εμπνεύστηκε και υλοποίησε το Κρατικό, κάνει μια ομιλία - οδηγό πορείας για τους επόμενους διευθυντές και τις διοικήσεις του κορυφαίου πολιτιστικού οργανισμού της Βόρειας Ελλάδας. Περιγράφει ξεκάθαρα τη φιλοσοφία των γεννητόρων, τον ρόλο, τη στρατηγική, τα σημεία αιχμής που άρμοζαν στη δεύτερη κρατική σκηνή της χώρας.

Ακολουθούν τα πιο χαρακτηριστικά χωρία:

«*Ακριβώς πριν από έναν χρόνο, σχεδόν σαν σήμερα, σε μιαν αισιόδοξη και χαρούμενη συγκέντρωση στην ταράτσα του Βασιλικού Θεάτρου, με θρησκευτική και με επίσημη τελετή, εγκαινιάζονταν οι εργασίες του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος. Λίγους μήνες πριν, ο πρόεδρος της κυβερνήσεως Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε πάρει την απόφαση της ίδρυσής του και τη στιγμή εκείνη που αναλογιζόμαστε τώρα, ένα χιμαιρικό όνειρο γενεών πολλών και ανθρώπων πολλών, του βορειοελλαδίτικου λαού και του λαού της Ελλάδος ολόκληρης, έπαιρνε σάρκα και οστά, γινότανε μια πραγματικότης. Απ' εκείνη την ώρα ουσιαστικά αρχίζει η ιστορία του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος*».

Για τον ρόλο του Κ.Θ.Β.Ε.

«*Τα δεδομένα με τα οποία ξεκινούσε την ιστορία του ήταν πολύ περιορισμένα. Ο χρόνος της προετοιμασίας ελάχιστος. Η οικονομική ενίσχυση, ανάλογα με το προγραμματιζόμενο έργο, επίσης ελάχιστη. Ωστόσο* [...], *και μόνο ο τίτλος Κρατικό Θέατρο απαιτούσε μια επιφάνεια που ήταν αδύνατο να περιφρονηθεί και πρόβαλλε μεγάλες αξιώσεις κάθε φύσεως.*

[...] *Πρώτα πρώτα, δεν έπρεπε να είναι ένα θέατρο της συμπρωτεύουσας, ένα θέατρο προορισμένο για την ψυχαγωγία του κοινού μιας μεγάλης πόλης και περιορισμένο στα όριά της, αλλά να είναι θέατρο των πόλεων της υπαίθρου, και ιδιαίτερα των πόλεων του ελληνικού βορρά. Ο κορμός της Ελλάδας δεν είναι οι μεγάλες πόλεις ή μόνο η Αθήνα. Και η πνευματική ζωή ούτε να καλλιεργείται ούτε να περιορίζεται είναι σωστό σε αυτές.*

[...] *είναι βέβαιο ότι η παρουσία της οργανωμένης καλλιτεχνικής έκφρασης, η προσφορά της τέχνης και στην τελευταία άκρη ακόμα του τόπου, είναι υποχρέωση των καλλιτεχνών, της πνευματικής ηγεσίας του έθνους και της πολιτείας. Αυτό το χρέος ήρθε να εκπληρώσει η πολιτεία με την ίδρυση του Κρατικού Θεάτρου και αυτό το περιεχόμενο έδωσαν στο ξεκίνημά του εκείνοι που επωμίστηκαν την ευθύνη της οργανώσεώς του. Και όσο αποτελεί σημαντικό γεγονός το ότι ιδρύθηκε δεύτερο κρατικό θέατρο* [...] *άλλο τόσο αποτελεί γεγονός ιστορικό ότι το Κρατικό αυτό Θέατρο ιδρύθηκε στην επαρχία και όχι στην υδροκέφαλη Αθήνα, με έδρα τη συμπρωτεύουσα και χώρο του τις πόλεις της ελληνικής υπαίθρου.*

[...] *Παρά τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες που συνάντησε στον πρώτο του χρόνο, το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος δεν έπρεπε με κανέναν τρόπο να μείνει έξω από το πρόγραμμα της πρώτης του περιόδου η επίσκεψη και διδασκαλία των έργων του στα επαρχιακά —τα μεγαλύτερα και τα μικρότερα— κέντρα της Βορείου Ελλάδος. Αυτό είχε εξαγγελθεί και η ύπαιθρος περίμενε το θέατρό της. Και τα μηνύματα έφταναν κατά καιρούς πολύ αγαπημένα και συγκινητικά. Ο καιρός που έμενε ήταν λίγος, μόλις δύο μήνες, και οι απαιτήσεις πολλές. Το Κ.Θ.Β.Ε. έπρεπε να εμφανιστεί σε όλες τις πόλεις της Βορείου Ελλάδος. Και αξίζει να σημειωθεί ότι, μόλις εκυκλοφόρησε από τον Τύπο το πρόγραμμα της περιοδείας, και από παράλειψη της δακτυλογράφου δεν αναφέρθηκε το όνομα μιας δευτερεύουσας πόλης ενός νομού, αμέσως έγιναν διαμαρτυρίες στο Υπουργείο, στην Προεδρία της Κυβερνήσεως, σ' εμάς... Τόση ήταν η λαχτάρα με την οποία οι επαρχιακές πόλεις, οι περισσότερες τουλάχιστον, περίμεναν το θέατρό τους. Έπρεπε λοιπόν το Κ.Θ.Β.Ε. να κάνει την εμφάνισή του έστω και συμβολικά σε όλες τις βορειοελλαδίτικες πόλεις.*

[...] *Ένα θέατρο αποτελεί εστία πλατύτερης πνευματικής ακτινοβολίας και δημιουργεί αφορμές και δυνατότητες πολύπλευρης δραστηριότητας. Έτσι, στις προθέσεις της διοικήσεως του Κ.Θ.Β.Ε., εξόν από τις παραστάσεις στο κέντρο και στις επαρχίες, έπρεπε να πάρει θέση με κάποιαν αξίωση η παρουσίαση ποιητικών κειμένων, των ελληνικών ρυθμών του ελληνικού λυρικού λόγου, με την καθιέρωση ποιητικών απογευματινών,*

Ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής με τη σύζυγό του Αμαλία, στις 26.10.1962, προσέρχονται στην πρεμιέρα της *Σίβυλλας*, ακολουθούμενοι από τον υπουργό Συντονισμού, Παναγή Παπαληγούρα και τον υπουργό Βορείου Ελλάδος, Διονύσιο Μανέντη. Τους υποδέχεται ο καλλιτεχνικός διευθυντής του Κ.Θ.Β.Ε. Σωκράτης Καραντινός (από το αρχείο του Ιδρύματος Κωνσταντίνου Καραμανλή).

που τόση επιτυχία εσημείωσαν κατά της περιόδους που είχαν οργανωθεί στο Εθνικό Θέατρο της Αθήνας. Η ψυχαγωγία των νέων επίσης, που τόσο έχει παραμεληθεί στον τόπο μας, η δημιουργία συστηματικής επαφής του Θεάτρου με τους πνευματικούς ανθρώπους της Θεσσαλονίκης και των επαρχιακών πόλεων και άλλα ακόμη, έπαιρναν θέση στο πρόγραμμα το νέου θεάτρου.

Ένα κρατικό θέατρο —τι λέω; ένα σοβαρό θέατρο— οφείλει να έχει τα εργαστήριά του, τα εργαλεία του, τους ειδικευμένους του τεχνίτες».

Για τους ηθοποιούς

«*Ο καταρτισμός του θιάσου ήταν το πιο ευαίσθητο θέμα που είχε να αντιμετωπιστεί.*

[...] *Για την επιλογή των μελών του θιάσου, που ο αριθμός του ήταν αυστηρά περιορισμένος από την υπουργική απόφαση, έπρεπε να ληφθεί υπόψη και η κοινή γνώμη, που απαιτούσε να προτιμηθούν οι καλλιτεχνικές δυνάμεις που διέθετε η Θεσσαλονίκη. Στο ζήτημα αυτό δόθηκε μεγάλη σημασία και δημιουργήθηκε στον Τύπο μεγάλος θόρυβος. Πρώτα από τους ίδιους τους ενδιαφερομένους: τις εκατοντάδες εκείνες των συμπαθών ανθρώπων κάθε ηλικίας, γένους, είδους και μορφής, που άκουσαν την ίδρυση του Κ.Θ.Β.Ε. σαν ωραίο αποκούμπι και σαν ουρανοκατέβατη τακτοποίηση οικονομική και δήθεν επαγγελματική. Σ' αυτούς κοντά πρέπει να προστεθούν και όλοι οι νεότεροι, θύματα των ποικιλώνυμων και πολυπληθών δραματοκινηματογραφικών σχολών. Όλοι αυτοί, με αιτήσεις, αναφορές, διαβήματα, οχλήσεις σε πολιτικούς, δημιούργησαν μεγάλο θόρυβο, με καλούς συνηγόρους τούς απονήρευτούς εκείνους που θέλουν να έχουν γνώμη για όλα τα ζητήματα, χωρίς να τα κατέχουν, και τους πονηρούς άλλους, που πιστεύουν ότι έχουν συμφέρον να δημιουργούν ζητήματα ή να τιμωρούν όταν νομίζουν ότι δεν υπολογίστηκαν.*

[...] *κατά τη συγκρότηση του θιάσου, καλέστηκαν και ακούστηκαν όλοι κι από αυτούς διαλέχτηκαν όσοι ήταν βολετό να χρησιμοποιηθούν τακτικά ή έκτακτα στις παραστάσεις του Κ.Θ.Β.Ε.*

Έτσι, στις αρχές Ιουλίου βρεθήκαμε στην ευχάριστη θέση να δηλώσουμε ότι στους 38 καλλιτέχνες που εργάζονταν τότε στο Κ.Θ.Β.Ε. (ανάμεσα σε αυτούς και τα μέλη του χορού του αρχαίου δράματος), οι 28 ήταν καλλιτεχνικά στοιχεία του τόπου. Αυτό πρέπει να ομολογηθεί ότι υπήρξε μία πρόσθετη ευθύνη, γιατί είναι βέβαιο πως κανένας διευθυντής που θα εκαλείτο να κινήσει ένα θέατρο, μέσα σε τόσο στενά χρονικά όρια, δε θα νοιαζότανε και δε θα αποφάσιζε να πάρει ηθοποιούς άγνωστους σ' αυτόν και να διακινδυνεύσει το πρώτο ξεκίνημα του θέατρου του ή να το δυσκολέψει».

Για τη «σχολή» αρχαίου δράματος

«[...] *εμείς εδώ επάνω μπορούμε να δημιουργήσουμε μια δική μας παράδοση στην παρουσίαση των αρχαίων δραμάτων, μια δική μας σχολή, που, με τη σοβαρότητα και τη συνέπεια προς τον εαυτό της, να έχει ένα δικό της ενδιαφέρον. Κι αν λέω μια δική μας «σχολή», μια δική μας άποψη ερμηνείας του αρχαίου δράματος, δεν εννοώ απλώς μιαν άλλη από εκείνες που ξέρουμε ώς τα τώρα, για να είναι απλώς άλλη. Όχι βέβαια. Αλλά μιαν ερμηνεία που να βγαίνει από εσωτερική αναγκαιότητα και από την εσωτερική οργάνωση του αρχαίου έργου, απλά και αληθινά. Φτάνει μόνο αυτό να κατανοηθεί και να μας γίνει πίστη.*

Η Βόρειος Ελλάς πρέπει να αποκτήσει έναν δικό της τρόπο ερμηνείας του αρχαίου δράματος, θα το ξαναπώ, όχι αυθαίρετο, αλλά πνευματικά δικαιωμένο και βασισμένο στην αίσθηση του κειμένου των αρχαίων, όπως μας έχει παραδοθεί, με τη ζωντάνια

Ο κ. ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΙΘΑΝΟΝ ΝΑ ΕΛΘΗ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ ΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ

ΣΥΝΕΧΙΖΟΝΤΑΙ ΑΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ ΤΗΣ ΒΟΡ. ΕΛΛΑΔΟΣ Θ' ΑΡΧΙΣΗ ΤΟ ΘΕΡΟΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΠΕΥΔΕΤΑΙ Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΘΙΑΣΟΥ

της μορφής και του περιεχομένου του και με τα στοιχεία της παράστασή τους, βγαλμένα από την αίσθηση αυτή. Η αρχή έγινε πέρσι. Και φάνηκε άλλη μια φορά πόσο το ελληνικό κοινό και το κοινό της Βορείου Ελλάδος ανταποκρίνεται πρόθυμα στο κάλεσμα και χαρίζει τον παλμό του και τον συγκερνάει με τον παλμό της τέχνης, όταν του προσφέρεται με ειλικρίνεια και απλότητα».*

ΑΝΕΚΟΙΝΩΘΗ ΧΘΕΣ Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΒΟΡ. ΕΛΛΑΔΟΣ

ΘΑ ΔΙΔΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΕΙΣ ΘΕΣΝΙΚΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟΝ

Για τα Μ.Μ.Ε.

«[...] *Το Κ.Θ.Β.Ε. αγαπήθηκε από το κοινό που ήρθε σ' αυτό, και στη Θεσσαλονίκη (όσο δεν το εμπόδισαν συστηματικές άστοχες επιθέσεις) και έξω από τη Θεσσαλονίκη. Το κοινό προς το οποίο ποτέ δεν είχαμε λόγο να παραπονεθούμε. Κι αν στην αρχή δεν ήταν χείμαρρος, ας μην ξεχνάμε τα όσα κάθε φορά διακηρύσσονται, ότι το σοβαρό θέατρο δεν πρέπει να εξαρτάται από το ταμείο — ιδίως στην αρχή της ιστορίας του.*

Το Κ.Θ.Β.Ε. αγαπήθηκε από την Πολιτεία και τους υπεύθυνους που το δημιούργησαν και το παρακολουθούν με τη στοργή και την εμπιστοσύνη τους. Ιδιαίτερα συγκινητικό υπήρξε για εμάς το πάντα ζωηρό προσωπικό ενδιαφέρον του κ. Προέδρου της Κυβερνήσεως. Επίσης, το ενδιαφέρον και η θερμή συμπαράσταση του Υπουργείου Βορείου Ελλάδος και των ανωτάτων στρατιωτικών και πολιτικών, καθώς και των δημοτικών αρχών της Μακεδονίας, που διέθεσαν για την εξυπηρέτησή μας όλα τα δυνατά μέσα.

Βέβαια, το Κ.Θ.Β.Ε. πολεμήθηκε και από πολλούς. Φιλοδοξίες, κενοδοξίες, επάρσεις, συμφέροντα... Τα συμφέροντα πολλές φορές εκδηλώνονται με κούφη προπέτεια, από τους εμπόρους μάλιστα της σκηνής ή του παρασκηνίου. Πολεμήθηκε όμως κι από λίγους καλοπροαίρετους κι από πολλούς άκριτους και απληροφόρητους. Ο Τύπος γενικά της Αθήνας και των επαρχιών αγάπησε και παραστάθηκε στο Κ.Θ.Β.Ε. Και μόνη εξαίρεση αποτέλεσαν κάποιες στήλες με τους συντάκτες των ορισμένων φύλλων της Θεσσαλονίκης. Αυτοί το πολέμησαν συστηματικά. Δεν μπορούσε να ξεφύγει και το Κ.Θ.Β.Ε. από τη μοίρα κάθε ξεκινήματος που γίνεται με ψυχή, με ζωντάνια και αγάπη. Κάποιοι θα βρεθούν πάντα να το αντιστρατευτούν.

Την παρηγοριά για το φαινόμενο αυτό μου την έδωσε φίλος λόγιος, θυμίζοντάς μου τι γράφτηκε, τι ειπώθηκε και τι ξεσηκώθηκε εναντίον ενός ανθρώπου που ήταν μία από τις σπουδαιότερες φυσιογνωμίες του νεοελληνικού θεάτρου, του Φώτου Πολίτη, όταν θεμελίωνε το Εθνικό Θέατρο στην Αθήνα. Ελάχιστα τα όσα εκτοξεύονται σήμερα εναντίον μας. Ανάλογα βέβαια —κι αυτό χωρίς καμία φιλοπαίγμονα διάθεση— προς την ελαχιστότητά μας». ■

Διὰ νὰ λειτουργήσῃ κατὰ τὸ θέρος

ΑΡΧΙΖΕΙ Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΗΘΟΠΟΙΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ Β. ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὁ κ. Θεολογίτης ἔδωσε σχετικὴν ἐντολὴν εἰς τοὺς ειδικοὺς πρὸς τοῦτο παράγοντας

Μὲ τὴν ἱκανοποίησιν ζωγραφισμένην εἰς τὴν μορφήν του ὁ Πρωθυπουργὸς κόπτει τὴν ταινίαν τῆς εἰσόδου καὶ ἐγκαινιάζει τὸ νέον μέγα θέατρον τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, προικίζων οὕτω τὴν Θεσσαλονίκην μὲ ἕνα ἀκόμη σημαντικώτατον ἐξάρτημα τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ της ἐξοπλισμοῦ

Επιμέλεια: **ΑΛΙΚΗ ΤΣΙΡΛΙΑΓΚΟΥ**
Επιμελήτρια Τέχνης

Η τεχνική του σώματος
Κωνσταντίνος Γιάνναρης / Mark Mazower

Η ταινία ***Techniques of the Body*** εξερευνά τη μνήμη του πολέμου, της εξορίας, και τις μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών στο παρελθόν, θέτοντας το ερώτημα της δικής μας αντίδρασης στον αντίκτυπό τους σήμερα. Το ανθρώπινο σώμα κινείται, η κάμερα καταγράφει και επιβάλλει. Ποιος είναι ο ξένος στην πόλη; Ο φόβος, η ανάγκη και το καλωσόρισμα λειτουργούν διαδραστικά στην περίπτωση της ελληνικής εμπειρίας του σήμερα, αλλά και των προηγούμενων αιώνων.

Mark Mazower

«Μερικές φορές σκέφτομαι πως είναι προνόμιο που δε ζήσαμε πόλεμο. Όμως, είναι ένα είδος άγνοιας.» Αφηγητής είναι ο ένας εκ των δύο δημιουργών, ο ιστορικός Μαρκ Μαζάουερ, που μαζί με τον σκηνοθέτη Κωνσταντίνο Γιάνναρη δημιούργησαν την ταινία μικρού μήκους ***Η τεχνική του σώματος***, με θέμα το προσφυγικό. Από την πρώτη αυτή φράση δίνεται το στίγμα της ταινίας, μια μικρού μήκους - στοχασμός.

Οι δημιουργοί σε αυτήν την ιδιαίτερη σύμπραξη πειραματίζονται με τους παραδοσιακούς τους ρόλους. Ο Γιάνναρης παράγει εικόνα, αλλά και την επιλέγει από το αρχείο, ενώ ο Μαζάουερ ξεφεύγει από τον ρόλο του "καθαρού" ιστορικού, γίνεται ο αφηγητής και μοιράζεται τις δικές του σκέψεις με αφορμή τις μετακινήσεις πληθυσμών — αυτούς που μετακινούνται και αυτούς που υποδέχονται. Τα μέσα, ο λόγος και η εικόνα, λειτουργούν μεταξύ τους, απροσδόκητα, ανεξάρτητα. Μπορεί να έχουμε συνηθίσει τη φωτογραφία να εικονογραφεί τον λόγο και τον λόγο με τη σειρά του να περιγράφει την εικόνα, εδώ όμως άλλοτε συναντιούνται και άλλοτε χωρίζονται, δημιουργώντας αφηγήσεις κοινές αλλά και παράλληλες, συμβάλλοντας έτσι στη μη δημιουργία ενός ιστορικού επιχειρήματος· δεν πρόκειται άλλωστε για ένα ιστορικό ντοκιμαντέρ. Η δομή της αλληλουχίας της εικόνας, που συχνά είναι αποσπασματική και άναρχη, αποτελεί βασικό στοιχείο προς αυτήν την κατεύθυνση. Πρόσφυγες παλαιότερα αλλά και σήμερα, Ειδομένη, Πειραιάς, βουνά της Μακεδονίας, τουρίστες, φιλοξενία, ξένοι, μετακινήσεις πληθυσμών. Στη συζήτηση μπαίνει και ο Μάρσελ Μάους με το ομότιτλο κείμενό του. Το ρηξικέλευθο αυτό κείμενο της δεκαετίας του 1930 αναλύει το πώς οι άνθρωποι κινούνται: είναι κάτι με το οποίο γεννιόμαστε ή είναι κάτι που το μαθαίνουμε; Και τι σημαίνει αυτό για μας και για τον τρόπο που αισθανόμαστε πως διαφοροποιούμαστε; Σμύρνη, Πλατεία Βικτωρίας, ρεμπέτικα του Αντώνη Νταλγκά, μετακινήσεις πληθυσμών, και κάπου εκεί το γεγονός ότι μόλις μερικά χιλιόμετρα μακριά η ζωή συνεχίζεται. «Μου πήρε λίγες μέρες να πάψει να μου φαίνεται περίεργο. Αυτό το σάστισμα υπάρχει στο πρόσωπο του πρόσφυγα. Το πέρασμα από τον πόλεμο στην ειρήνη. Η γνώση αυτή μας κάνει να αισθανόμαστε άβολα, λες και ο πρόσφυγας μπορεί να δει την ευθραυστότητα της ζωής μας», ακούγεται να λέει ο Μαζάουερ, ενώ ένα προσφυγόπουλο στην Ειδομένη στέκεται μπροστά στη σκηνή του και κοιτά τον φακό γεμάτο απορία. Ποιος είναι ο ξένος τελικά;

Αν και η ταινία αυτή λειτουργεί ως ένα "πειραματικό ντοκιμαντέρ", στην εγκατάσταση στο Αλατζά Ιμαρέτ αναδεικνύονται άλλα στοιχεία του. Ο επιβλητικός χώρος, το μεγάλο κάδρο με τις εικόνες του Γιάνναρη και η φωνή του Μαζάουερ που αντηχεί στο άδειο μνημείο, προσδίδουν μια μυσταγωγική αίσθηση, σχεδόν μια αίσθηση προσευχής. Η εγκατάσταση στο συγκεκριμένο μνημείο έχει τη δική της σημειολογία. Το μνημείο αυτό του 15ου αιώνα, που υπήρξε πτωχοκομείο, χώρος προσευχής και ιερατική σχολή, έχει εμφανή τα σημάδια του χρόνου, της φθοράς αλλά και των διαφορετικών πληθυσμών που πέρασαν από αυτήν την πόλη. Ιδιαίτερη σημασία έχει πως φιλοξένησε στους χώρους του πρόσφυγες από τη Μικρασιατική καταστροφή. Μετατρέποντας τον κεντρικό τοίχο του Αλατζά Ιμαρέτ σε επιφάνεια προβολής, μετατρέπεται η ίδια η πόλη και η Ιστορία της σε μία νέα επιφάνεια ανάγνωσης. Η Θεσσαλονίκη, μια πόλη που αποτελεί ανά τους αιώνες σημαντικό σταθμό στο προσφυγικό μονοπάτι, πώς νιώθει άραγε σήμερα για την έννοια της "φιλοξενίας" και του "ξένου"; ■

Σημ.: Η ταινία Techniques of the Body *πραγματοποιήθηκε με την αποκλειστική δωρεά του* Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος, *με την υποστήριξη του Δήμου Θεσσαλονίκης και τη φιλοξενία της Δημοτικής Πινακοθήκης. Παρουσιάστηκε τον Ιούλιο του 2016 στο Αλατζά Ιμαρέτ, σε επιμέλεια της Αλίκης Τσιρλιάγκου.*

της **ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΚΟΥΤΣΟΥ**
Ενδυματολόγου- σχεδιάστριας μόδας,
καθηγήτριας Εφαρμογών του Τμήματος Σχεδιασμού και Τεχνολογίας Ένδυσης,
Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας
Φωτογραφίες: **ΕΛΙΑΝΑ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ**

Μια ιστορία Αποδόμησης Deconstructing Jeans

Παρίσι, 1996. Στον αντίποδα των πολυτελών επαύλεων της Avenue Montaigne, θησαυροφυλακίων του στυλ, το Espace Nouveaux Createurs (Χώρος Νέων Σχεδιαστών), στον 3ο όροφο του Forum des Halles, είναι φιλικό σε όποιον τολμάει να ξεκρεμάσει ένα ρούχο από την κρεμάστρα για να το δοκιμάσει. Το πρώτο σοκ της διακόσμησης (κατάστημα εργοτάξιο υπό κατασκευή και πρόχειρες προθήκες για τα ρούχα) διαδέχεται η αδυναμία να κρατήσεις το ρούχο σωστά — μήπως είναι ανάποδα και, αν ναι, το πίσω-μπρος ή το πάνω-κάτω;

Θεσσαλονίκη 2016. Στον 2ο όροφο του Τελλόγλειου ένας άλλος χώρος Νέων Σχεδιαστών έχει στηθεί. Μοιάζει με αίθουσα τέχνης & ατελιέ σχεδιαστή ταυτόχρονα. Εξάλλου, και τα ρούχα-εκθέματα αντιμετωπίζονται με αμφιβολία. Είναι έργα τέχνης ή ρούχα; Είναι ντένιμ παντελόνια; Ήταν αναμφίβολα jeans...Και τώρα είναι αλλιώς. «Αποδομημένα», θα τονίσει κάποιος. «Ναι, υπήρξε Αποδόμηση και στη Μόδα».

Η εμφάνιση της αποδόμησης στη μόδα

Η ***αποδόμηση***, ως όρος της φιλοσοφίας, της λογοτεχνικής κριτικής και των κοινωνικών επιστημών, ήρθε στη δημοσιότητα μέσω της χρήσης του από τον φιλόσοφο Ζακ Ντεριντά[1] κατά τη δεκαετία του '60 και κάποιες τέχνες, η αρχιτεκτονική για παράδειγμα, στο πλαίσιο του μεταμοντερνισμού, ήταν έτοιμες να νομιμοποιήσουν θεωρητικά τους πειραματισμούς της στη φόρμα.

Η μόδα στη δεκαετία του '60 ήταν πολύ αφοσιωμένη στην ανατρεπτική επιρροή της pop & op art και στο στυλ couture των τρομερών παιδιών του prêt-a-porter (YSL, Courreges, Cardin, Givenchy, Rabanne), ώστε να χωρέσει μια άλλη ανατροπή.

Επιπλέον, ήταν αναγκαία η επικράτηση μίας ανάλογης υποκουλτούρας που θα βοηθούσε στην επικράτηση του νέου στυλ. Έτσι, το κίνημα των ***punk*** στα

1. **Jacques Derrida**, (1930 – 2004). Γάλλος φιλόσοφος, γνωστός και ως θεμελιωτής της αποδόμησης.

τέλη του '70 και αργότερα του ***grunge*** στα τέλη του '80 ήταν η πλατφόρμα που οδήγησε αρχικά στην κατανόηση και κατόπιν στην αποδοχή των άμορφων ημιτελών ενδυμάτων της αποδόμησης.

Οι πρώτοι σχεδιαστές που αναμετρήθηκαν με τα δεδομένα όρια του ενδύματος και με αυτό που η βιομηχανία ονόμαζε ***μόδα*** ήταν οι Ιάπωνες Rei Kawakubo, Issey Miyake και Yohji Yamamoto. Από τα 1979 και σε όλη τη δεκαετία το '80 παρουσιάζουν μία μόδα, μάλλον καταθλιπτική και δύσμορφη. Θλιβερές μονοχρωμίες, κομμάτια με τεράστιες τρύπες, κουμπιά βαλμένα σε λάθος σημεία, αποτέλεσαν ένα γερό πλήγμα στην απαστράπτουσα μόδα των '80s.

Ο Margiela, λίγο αργότερα, μαζί με τους συμφοιτητές του στη Βασιλική Ακαδημία της Αμβέρσας (Ann Demeulemeester, Dries Van Noten), διαμορφώνουν το κλίμα στα τέλη των '80s με μία μόδα που αρχικά χαρακτηρίστηκε ως ***grunge***, ακολουθώντας το ρεύμα της εποχής. Ο Margiela στη συλλογή του 1989 ξαναδουλεύει παλιά ρούχα, παρουσιάζει τα μοντέλα του με μαυρισμένα μάτια, σ' ένα γκαράζ...

Οι ενδυματολογικές "συμβάσεις" καταρρίπτονται

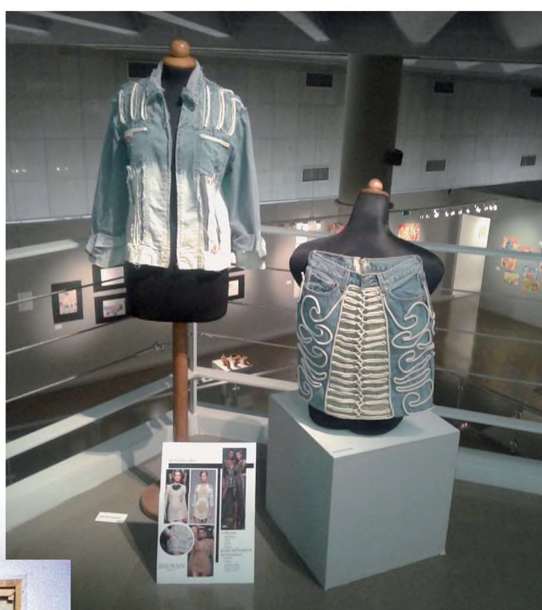
Όπως ακριβώς στη φιλοσοφική και την αρχιτεκτονική πρακτική, η αποδόμηση για τους σχεδιαστές μόδας έμελλε να φέρει σε αμφισβήτηση βασικούς κανόνες κατασκευής και ερμηνείας του ενδύματος. Κατ' αναλογία με τη μεθοδολογία που ακολουθείται στη λογοτεχνική κριτική, στο ένδυμα οι έννοιες που τίθενται σε αμφισβήτηση είναι

Υποκείμενο - αντικείμενο: σώμα-ένδυμα και η κατάργηση/ανάδειξη νέων ορίων ανάμεσά τους.

Μέσα-έξω: αυτή η αντίθεση εκφράστηκε στην αρχιτεκτονική και στο ένδυμα, αποτέλεσε μία "εύκολη" (οπτικά κατανοητή) διαδικασία από περισσότερες από μία γενιές σχεδιαστών.

Παρουσία-απουσία: μία πιο "υποκειμενική" προσέγγιση του σχεδιαστή σε αυτό που φαίνεται, αλλά και σε αυτό που δεν υπάρχει, που υπονοείται ή εμφανίζεται σε "λάθος" σημείο.

Τα jeans και η αποδόμηση

Το denim παντελόνι αποτελεί πλέον ένα σχεδόν αρχετυπικό ένδυμα, που σημειολογικά έχει ταυτιστεί με διάφορες κοινωνικές επαναστάσεις και έχει αναδειχθεί σε ρούχο-φετίχ μέσα από την αισθητική προσέγγιση των σχεδιαστών και την καθοριστική παρέμβαση της τεχνολογίας. Σημαντικά brands τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν τα jeans σκισμένα, λερωμένα, τρυπημένα. Κανένα άλλο ύφασμα δεν επιδέχθηκε τόσες επεξεργασίες όσο το denim, και κανένα άλλο ένδυμα δε βασανίστηκε τόσο να «αυτοακυρωθεί» όπως το τζην παντελόνι.

Η Μεθοδολογία: Το σώμα αμφισβητείται, όπως και τα δεδομένα όρια του ενδύματος. Η σχέση σώματος - ενδύματος χτίζεται από την αρχή με αφετηρία τα jeans.

Στο πλαίσιο αυτό, το τζην παντελόνι αναδεικνύεται ο ιδανικός καμβάς για την ανάπτυξη ενός νέου στυλ μέσα από την ίδια την αποδόμησή του. Η διαδικασία δημιουργίας του νέου στυλ ξεκινάει με την ακύρωση της βασικής του φόρμας.

Το κτίσιμο του νέου στυλ κατόπιν δεν θα γίνει αυθαίρετα. Θα επιδιωχθεί αυτό να προκύψει μέσα από τη μελέτη μεγάλων σχεδιαστών μόδας, των επιρροών τους και των τεχνικών τους. Με τον τρόπο αυτόν επιτυγχάνεται μία αναγκαστική πορεία του νέου σχεδιαστή μέσα από δομικά στοιχεία του ενδύματος (χρώματα, γραμμές και υφές) που θα αναδείξουν τελικά το νέο στυλ.

Στις αρχές της δεκαετίας του '80, η δουλειά των σχεδιαστών που "αποδόμησαν" το ένδυμα ήταν μια άμεση επίθεση στους ενδυματολογικούς κανόνες του δυτικού κόσμου που αφορούσαν τη "μορφοποίηση" και τα όρια του σώματος.

Σήμερα η αποδόμηση που επιχειρείται από τους φοιτητές-νέους σχεδιαστές είναι μια προσπάθεια κατανόησης της ίδιας της διαδικασίας και μια εκ νέου αμφισβήτηση των ορίων του ενδύματος. ■

Το κείμενο γράφτηκε με αφορμή την έκθεση[2] με τίτλο Deconstructing Jeans των φοιτητών του Τμήματος Σχεδιασμού & Τεχνολογίας Ένδυσης του Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας,[3] που διοργανώθηκε στο Τελλόγλειο

2. Επιμέλεια έκθεσης: Βενετία Κουτσού, ενδυματολόγος - σχεδιάστρια μόδας, καθηγήτρια Εφαρμογών του Τμήματος Σχεδιασμού και Τεχνολογίας Ένδυσης (Σ.Τ.Ε.), Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας.
Ελευθερία Στόικου, Visual artist, εργαστηριακός συνεργάτης του Τμήματος Σχεδιασμού και Τεχνολογίας Ένδυσης (Σ.Τ.Ε.), Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας, καθηγήτρια αισθητικής αγωγής στα Εκπαιδευτήρια Μαντουλίδη
Δρ. Θέμις Βελένη, ιστορικός τέχνης, επιμελήτρια, Τελλόγλειο.
3. Το Τμήμα Σχεδιασμού & Τεχνολογίας Ένδυσης ιδρύθηκε και λειτούργησε για πρώτη φορά το 1999, στο Κιλκίς. Αποτελεί τμήμα της Σχολής Τεχνολογικών Εφαρμογών του Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας και είναι το μοναδικό τμήμα στην τριτοβάθμια Εκπαίδευση με το γνωστικό αντικείμενο του σχεδιασμού και της τεχνολογίας της ένδυσης. Για τον λόγο αυτό, σημαντικοί εταίροι του Τμήματος είναι ο Σ.Ε.Π.Ε.Ε. (Σύνδεσμός Επιχειρήσεων Πλεκτικής & Έτοιμου Ενδύματος) & η Ε.Ο.Γ. (Ελληνική Ομοσπονδία Γούνας). Συμμετέχει σε εθνικούς και διεθνείς διαγωνισμούς και έχει αναπτύξει πολυάριθμες συνεργασίες. Παράλληλα, έχει λάβει σημαντικές διακρίσεις και βραβεία

σε επιμέλεια
του **ΗΡΑΚΛΗ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ**
Ερευνητή φωτογραφίας
Φωτογραφία
της **ΕΥΔΟΞΙΑΣ ΡΑΔΗ**

Η πόλη λειτούργησε ιστορικά ως θερμοκήπιο φιλόδοξων σχεδιασμών, δεξαμενών ορατού και αόρατου πλούτου, ύφανσης λιγότερο ή περισσότερο συνεκτικών κοινοτήτων. Παράλληλα, και μάλλον αναπόφευκτα, σώρευε γύρω της τόπους αμήχανους, μεταβατικούς, άδειους, που διασχίζονται πιο συχνά με ταχύτητα αυτοκινήτου, τόπους που το βλέμμα σαρώνει επιφανειακά, αγνοώντας τις εσωτερικές ζυμώσεις τους. Ο αστικός ιστός εκεί διαρρηγνύεται, φανερώνοντας γεννήτριες εντάσεων και γωνιώδεις βαθιές σκιές. Η ασυνέχεια και η δυστοπία τέτοιων τόπων εκπέμπει σήμα αδιόρατων κινδύνων, για ζωές που λανθάνουν πέρα από την εορταστική πρόσοψη της πόλης, τις μεγάλες δομές, τις λαμπρές κορυφώσεις. Όμως, καμιά σύγχρονη πόλη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το άλλο της πρόσωπο, τους τόπους εκείνους που, ενώ είναι θεωρητικά ορατοί και γεωγραφικά εντοπισμένοι, παραμένουν παράξενα κενοί και ασάλευτα κρυμμένοι. ■

Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Α

Ποιήματα ξένων για τη Θεσσαλονίκη

του **ΣΑΚΗ ΣΕΡΕΦΑ**
Συγγραφέα

Εικονογράφηση
ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΜΑΡΑΚΗ

Hanoch Guy Kaner

JACKO FROM SALONICA

Jacko is sitting at his Formica shining dining table
in suburban Haifa, Israel.
He is a big man with huge hands
holding the palm of his gifted grandson.
He is telling the young boy a story:
"Since I left my brother - the Musselman to die at Maidenek
I have no one in the world.
My second wife is just a sorrow machine for me.
I have four children, sixteen grandchildren
I have no one in the whole world
since I left my brother in Maidenek.
My wife, children and their children
are just substitutes for my first wife
who fell in the snow
and did not get up yesterday in Maidenek.
For my first-born Isaac, who was
crushed by a cattle car,
for my daughter Rachel who ran
to the electric fence to join her mother.
My children and grandchildren are
substitutes for my real children
and the unborn grandchildren
who are growing with grass blades
glowing gently in the calm wind in Maidenek.
Listen to the sorrowful-sobbing Greek music
that fills the house day and night.
My son cannot stand this music but
It's the only thing that keeps me alive.
I will play this music until my last day,
remembering my brother
at the barbershop we had in Salonica.
The fun we had together; drinking and singing,
laughing and crying and dancing in the shop
to this music."

Ο Hanoch Guy Kaner, εβραϊκής καταγωγής, γράφει ποίηση στα εβραϊκά και στα αγγλικά.
Το ποίημα "Jacko from Salonica" περιλαμβάνεται στη συλλογή ***Terra Treblinka (Holocaust poems)***, Authorhouse, 2012.

Ο JACKO ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ο Jacko κάθεται στο απαστράπτον τραπέζι από φορμάικα
σε ένα προάστιο της Χάιφα, στο Ισραήλ.
Ηλικιωμένος με τεράστια χέρια
κρατά την παλάμη του προικισμένου εγγονού του.
Διηγείται στον νεαρό μια ιστορία:
«Από τότε που άφησα πίσω τον αδελφό μου
—Μουσουλμάνο τον φωνάζαμε—
να πεθάνει στο Maidenek
δεν έχω πια κανέναν στον κόσμο.
Η δεύτερη γυναίκα μου είναι μόνο μια μηχανή λύπης για μένα.
Έχω τέσσερα παιδιά, δεκάξι εγγόνια
δεν έχω πια κανέναν στον κόσμο όλο
από τότε που άφησα πίσω τον αδελφό μου στο Maidenek.
Η γυναίκα μου, τα παιδιά μου και τα παιδιά τους
είναι απλώς υποκατάστατα για την πρώτη μου γυναίκα
η οποία σαν χτες στο Maidenek
έπεσε στο χιόνι και δεν σηκώθηκε.
Υποκατάστατα για τον πρωτότοκό μου τον Ισαάκ
που τον τσάκισε ένα αμάξι το οποίο μετέφερε ζωντανά,
για την κόρη μου τη Ραχήλ που έτρεξε καταπάνω
στον ηλεκτροφόρο φράχτη για να αγκαλιάσει τη μάνα της.
Τα παιδιά και τα εγγόνια μου είναι
απλά υποκατάστατα για τα αληθινά μου παιδιά
και τα αγέννητα εγγόνια μου
που μεγαλώνουν μαζί με το γρασίδι
και στράφτουν απαλά στο ανεμάκι του Maidenek.
Άκου τη θλιμμένη μουσική που μοιάζει με λυγμό
και γεμίζει μέρα νύχτα το σπίτι, μουσική ελληνική.
Δεν την αντέχει ο γιος μου μα
Είναι το μόνο πράγμα που με κρατάει ζωντανό.
Θα τη βάζω και θα την ακούω μέχρι την τελευταία μου μέρα,
για να θυμάμαι τον αδελφό μου
και το μπαρμπέρικο που είχαμε στη Σαλονίκη.
Τι καλά που τα περνάγαμε, τότε που πίναμε και τραγουδούσαμε,
γελούσαμε και κλαίγαμε και χορεύαμε μέσα στο μπαρμπέρικο
μ' αυτή τη μουσική.

Το Maidenek (γερμανική απόδοση του πολωνικού Majdanek) ήταν στρατόπεδο συγκέντρωσης κοντά στην πόλη Lubin της Πολωνίας, το οποίο λειτούργησε στο διάστημα 1.10.1941-23.7.1944, ωσότου απελευθερώθηκε από Ρώσους στρατιώτες. (Σ.τ.Μ.)

των
ΓΙΑΝΝΗ Δ. ΒΑΝΙΔΗ
Φωτογράφου
ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΟΡΔΟΜΕΝΙΔΗ
Συγγραφέα, εκδότη-διευθυντή του περιοδικού Εντευκτήριο

Γιώργος Καλιεντζίδης

Ψάχνω, τυφλός από τη νύστα,
ανάμεσα σε ανθρώπους
κάποιο ομοίωμά σου.

Στα λεξικά είσαι μια σιωπή.
Σβησμένες λέξεις ίσως απ' το χρόνο,
ίσως απ' τη χρήση
στη θέση εκεί που σ' ερμηνεύουν.

Κατεβαίνω στην αγορά. Βρέχει κιόλας.
Τόμοι βιβλία, λεξικά
στοιβαγμένα στο πεζοδρόμιο
— εκατό δραχμές το κιλό.
Ψάχνω τόσα χρόνια. Ακόμα ψάχνω.

[Από τη συλλογή *Μικρές σιωπές*, 1981]

Γεννήθηκε το 1960 στο χωριό Κορυφή του Κιλκίς. Εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1975, όπου τέλειωσε το Γυμνάσιο και ακολούθως πήρε πτυχίο μαθηματικού από το Α.Π.Θ. Επιπλέον, παρακολούθησε μαθήματα δημοσιογραφίας και διοίκησης επιχειρήσεων μέσων ενημέρωσης. Εργάζεται ως δημοσιογράφος στην ΕΡΤ3 από το 1994 (δημοσιογράφος στον 9.58fm, αρχισυντάκτης στον 9.58fm, προϊστάμενος του Γ΄ Προγράμματος-Βραχέα Ραδιοφωνίας της ΕΡΤ3 και αναπληρωτής διευθυντής Ραδιοφωνίας της ΕΡΤ3 έως το κλείσιμο της ΕΡΤ, στις 11 Ιουνίου 2013). Με την επανέναρξη λειτουργίας της ΕΡΤ επέστρεψε στην εταιρεία. Έχει συνεργαστεί με εφημερίδες και λογοτεχνικά περιοδικά.

Στο πλαίσιο των εκπομπών του στον ραδιοφωνικό σταθμό 9.58fm της ΕΡΤ3, συγκέντρωσε το ηχητικό υλικό για δύο ψηφιακούς δίσκους, οι οποίοι κυκλοφόρησαν από τον 9,58fm, σε δική του επιμέλεια: ***Ποιητές αυτοανθολογούμενοι*** (1997) και ***Πεζογράφοι αυτοανθολογούμενοι*** (1998).

Από εκπομπές με συνεντεύξεις που πήρε για τον ίδιο ραδιοφωνικό σταθμό εκδόθηκαν τα βιβλία των: Νίκου Μπακόλα, ***Ατέλειωτη Ιστορία*** (1997), Κώστα Λαχά Πλους, ***Ονείρου - Από τον Εχέδωρο στον Θερμαϊκό*** (1997), Κλείτου Κύρου, ***Οπισθοδρομήσεις - Αναδρομή ζωής*** (2001), Δημήτρη Δημητριάδη, ***Το πέρασμα στην άλλη όχθη: Μια ραδιοφωνική συνομιλία με τον Γιώργο Καλιεντζίδη*** (2005).

Εμφανίστηκε στα γράμματα με την ποιητική συλλογή ***Μικρές σιωπές*** (1981), όπου «οι λέξεις, δίνοντας έμφαση στην πλαστότητα, γίνονται αφενός αντικείμενο γνώσης, αφετέρου σημεία αυτογνωσίας» (Κώστας Γουλιάμος). Ακολούθησαν οι συλλογές: ***Ανεμόεσσα*** (1986), ***Εσωτερική έφοδος***, (1989), ***Το άλλοθι*** (1994), ***Η ένδοξη αναχώρηση του Αϊ-Φωτιά*** (2008). Ήδη στο δεύτερο βιβλίο του διακρίνεται σαφώς η εσωτερική διαδρομή που διήνυσε. «Ο αισθησιασμός παίρνει τη θέση της ερωτικής ανησυχίας και η επίθεση της συγκίνησης, χωρίς η τελευταία να εξαφανίζεται. Περισσότερο βίαιος, ορμητικός και δυναμικός, πλάθει τον στίχο του. Η λέξη του γίνεται εργαλείο αιχμηρό για να εξερευνήσει τον άγνωστο χώρο» (Ανθούλα Δανιήλ). Η πιο πρόσφατη συλλογή του, ***Η ένδοξη αναχώρηση του Άι-Φωτιά***, σε απόσταση δεκατεσσάρων (!) χρόνων από την προηγούμενη, επιβεβαιώνει την κατακτημένη ωριμότητά του ως ποιητή. Η δημιουργία του κόσμου, η μεταμόρφωση ενός χωριού σε πόλη, οι αλλαγές στις σχέσεις των ανθρώπων, οι συνέπειες των αλλαγών αυτών και μια ερωτική ιστορία που ανασαίνει στα ανοίγματα της ιστορίας και ασθμαίνει στα σκοτεινά της περάσματα. Ο ποιητής επιχειρεί να προσεγγίσει την πολύπλοκη σχέση τού εγώ με το εσύ και το πώς η σχέση αυτή επηρεάζεται από ιστορικά και προσωπικά δεδομένα, με κυρίαρχο το ερωτικό-υπαρξιακό στοιχείο.

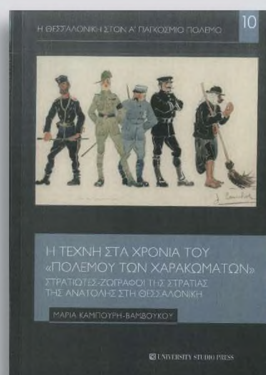
Η συλλογή «αποτελεί μία ιδιαίτερη αναμέτρηση με τον χρόνο και την ίδια τη ζωή. [...] Οι αναχωρήσεις, οι σονάτες και οι αναδρομές αποτελούν τους τρεις δομικούς άξονες στους οποίους είναι αρμοσμένο το έργο [...] σε ένα παιχνίδι σύμπραξης παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος στην οριστική μεταμόρφωση ψυχολογικής διείσδυσης στους χαρακτήρες, στα σύμβολα και τις ίδιες τις λέξεις. Πρόκειται για ένα παιχνίδι ενοποίησης [...]» (Σμαράγδα Μανταδάκη).

Ενδεικτική βιβλιογραφία
— Ηλίας Κουτσούκος, [***Μικρές σιωπές***], ***Θεσσαλονίκη***, **24.9.1981**
— Κώστας Γουλιάμος, [***Μικρές σιωπές***], ***Γράμματα και τέχνες***, **3, 1982**
— Ανθούλα Δανιήλ, [***Ανεμόεσσα***], ***Γράμματα και τέχνες***, **55**, Απρ.-Ιούν. **1988**
— Χρήστος Αρνομάλλης, [***Το άλλοθι***], ***Θεσσαλονίκη***, **20.12.1994**
— Σμαράγδα Μανταδάκη, [***Ένδοξη αναχώρηση...***], ***Παρέμβαση***, **150** [2009]

Γιώργος Καλιεντζίδης

του ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ
Ομότιμου καθηγητή Πολιτικής Ιστορίας, Νομική Σχολή Α.Π.Θ.

ΜΑΡΙΑ ΚΑΜΠΟΥΡΗ-ΒΑΜΒΟΥΚΟΥ

Η Θεσσαλονίκη στον α΄ παγκόσμιο πόλεμο. Η τέχνη στα χρόνια του πολέμου των χαρακωμάτων. Στρατιώτες ζωγράφοι της στρατιάς της Ανατολής στη Θεσσαλονίκη

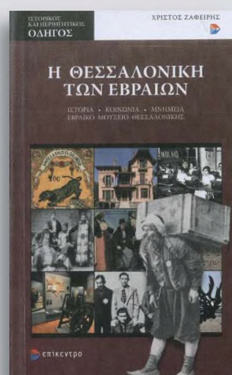
University Studio Press 2016, 110 σ.

Η εξαιρετική δουλειά της Μαρίας Καμπούρη σ' αυτήν την έκδοση καλύπτει επαρκώς ένα λησμονημένο, αν και πολύ ενδιαφέρον, κεφάλαιο στην ιχνηλάτηση της Θεσσαλονίκης στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Η πόλη του 1915-1918 που αναδύεται μέσα από το βλέμμα των ζωγράφων - στρατιωτών και τις γνωστές μας καρτ-ποστάλ, είναι ακόμη πιο πρόσφορη για να προσεγγιστεί.

Η αναφορά της σ. στον Em. Gerlach, έναν έξοχο ακουαρελίστα της μακεδονικής γης, καθώς και στο σερβικό στρατόπεδο της πόλης, ανοίγουν νέους ορίζοντες στη μελέτη της ζωγραφικής στη Θεσσαλονίκη του πρώτου παγκόσμιου πολέμου.

Η έκδοση με τα έργα των ζωγράφων - στρατιωτικών του Μακεδονικού Μετώπου στους άγνωστους, σε όλους εκείνους που έπεσαν στη μακρινή αυτή γωνιά της ευρωπαϊκής γης, αποτελεί πράγματι την ελάχιστη τιμή σ' όλους εκείνους τους καλλιτέχνες που μας άφησαν αυτές τις εικόνες-ντοκουμέντα.

ΧΡΙΣΤΟΣ ΖΑΦΕΙΡΗΣ

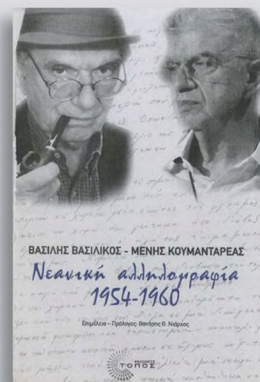
Η Θεσσαλονίκη των εβραίων
Ιστορία - Κοινωνία - Μνημεία - Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Επίκεντρο 2016, 201 σ.

Με αυτόν τον ενδιαφέροντα και καλαίσθητο «ιστορικό και περιηγητικό οδηγό», ο συγγραφέας ολοκληρώνει την πολύπλευρη προσέγγιση που άρχισε με το βιβλίο του ***Θεσσαλονίκη, η παρουσία των απόντων: Η κληρονομιά Ρωμαίων, μουσουλμάνων, εβραίων, ντονμέδων, Φράγκων, Αρμενίων και Σλάβων* (2014).**

Στο βιβλίο ***Η Θεσσαλονίκη των εβραίων***, ο Χρίστος Ζαφείρης συγκεντρώνει και αξιολογεί όλες τις πληροφορίες, τις μνήμες και τις "εικόνες" που αναφέρονται στη διαχρονική παρουσία του εβραϊσμού της πόλης, αναδεικνύοντας την παρακαταθήκη των Θεσσαλονικιών εβραίων στην εκπαίδευση, τον αθλητισμό, τον Τύπο και το λαϊκό τραγούδι.

Υπάρχουν ακόμη αναφορές στην εβραϊκή αρχιτεκτονική κληρονομιά, στους τόπους και στα μνημεία της εβραϊκής ψυχής και του Ολοκαυτώματος, στην αξιόλογη συμβολή των ντονμέδων (εξισλαμισμένων εβραίων). Ο τόμος κλείνει με χρήσιμη ξενάγηση στο Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Β. ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ - Μ . ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΕΑΣ

Νεανική αλληλογραφία 1954-1960
Επιμέλεια - πρόλογος: Θανάσης Θ. Νιάρχος
Τόπος 2014, 134 σ.

« Αγαπητέ μου Βασίλη [...] Αθήνα 13 Σεπτεμβρίου 1954

«[...] Γράψε μου πώς περνάς στη Θεσσαλονίκη και πώς είναι η πόλη σου τώρα το φθινόπωρο. Στα γράφω αυτά γιατί τη Σαλονίκη τη γνώρισα με ψιλόβροχο – ελαφρό και διαπεραστικό κρύο στις αρχές του 1952. Ήταν μια γοητευτική γνωριμία, που μου άνοιξε την όρεξη για να μάθω περισσότερα [...]»

Γοητευμένος λοιπόν ο Μένης Κουμανταρέας από τη Θεσσαλονίκη του 1952 αλλά και γοητευτική γενικότερα η «νεανική αλληλογραφία» των δύο μεγάλων συγγραφέων: του Β. Βασιλικού και του Μένη Κουμανταρέα, σε εκείνα τα χρόνια.

Εύγλωττο είναι και το παρακάτω απόσπασμα την επιστολή που του στέλνει ο Β.Β στις 12 Νοεμβρίου 1954

«Πολύ αγαπητέ μου Μένη,

[...] Η Θεσσαλονίκη είναι ένα μέρος τόσο διαφορετικό από την Αθήνα. Κι όπως θα την θυμάσαι φαντάζομαι από τον Νοέμβριο του '52, έχει πολλή ατμόσφαιρα, ιδίως τώρα με την ομίχλη. Από το παράθυρό μου βλέπω ολόκληρη την Άνω Πόλη, με τα μικρά σπιτάκια της και τα ρημαγμένα κάστρα. Αλλά δυστυχώς λίγο καιρό θα 'ναι ακόμη έτσι, γιατί πολλά καινούργια σπίτια χτίζονται που διώχνουν με τους τετράγωνους ακαλαίσθητους όγκους τους όλη την ποίηση της ασυναρτησίας που είχε η παλιά πόλη. Γιατί η Θεσσαλονίκη είναι κατάλληλη για πνευματική απομόνωση [...].»

Σπάνια ένα βιβλίο διαβάζεται απνευστί και ταυτόχρονα περιέχει πληροφορίες και ερεθίσματα για ψάξιμο.

Περιοδικό *Εντευκτήριο*
Σελίδες για την Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου

Τχ. 119, Μάιος 2016, σ. 73-127

Θαυμάσιο το αφιέρωμα του περιοδικού ***Εντευκτήριο*** στη Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου. Αναδεικνύει κι άλλες όψεις από τη ζωή και του έργου της που τόσο αγαπήθηκε, κι όχι μόνο από φανατικούς λάτρεις της πόλης.

Διάβασα πρώτη φορά Αγαθοπούλου το 1998, όταν κυκλοφόρησε ο ***Συνοικισμός Σιδηροδρομικών***, που εμένα με ενθουσίασε, όπως φαντάζομαι και άλλους αναγνώστες.

Από τις σελίδες του αφιερώματος ξεχωρίσαμε:

- Το κείμενο της Μ. Κέντρου-Αγαθοπούλου «Η τελευταία επίσκεψη»
- Το χρονολόγιο από τον μάστορα του είδους, Γιώργο Κορδομενίδη
- Το γράμμα στη Μ. Κέντρου-Αγαθοπούλου από την Κική Δημουλά.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για το φωτογραφικό υλικό του αφιερώματος και τα πολύτιμα τεκμήρια (χειρόγραφες επιστολές Γ. Ιωάννου, Ελ. Βακαλό, Κ. Τσιτσέλη, Ντίνου Χριστιανόπουλου και Ηλ. Πετρόπουλου).

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΣΜΑΣ

Το Γ΄ Γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης.
Μια προσέγγιση του εκπαιδευτικού ζητήματος της Θεσσαλονίκης μέσα από την ιστορική διαδρομή ενός σχολείου Θηλέων. 1936-1979

Γνώση 2014, σ. 333

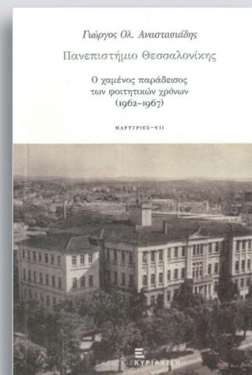
Αφιερωμένο στους συναδέλφους φιλολόγους που έσκυψαν με αφοσίωση στην ιστορία των σχολείων δημόσιας εκπαίδευσης στην πόλη, το βιβλίο του Δ. Κοσμά ανιχνεύει στο πρώτο μέρος τις συνθήκες διαμόρφωσης των Σχολείων Μ.Ε. της Θεσσαλονίκης (1912-1936).

Στο δεύτερο μέρος, ο συγγραφέας, αφού παρουσιάζει τους όρους ίδρυσης του σχολείου (1936-1940), αναφέρεται στη λειτουργία των σχολείων και στη γεωγραφική και κοινωνική διαστρωμάτωση των καθηγητών.

Ο Δ. Κ αναλύει την εξέλιξη των σχολείων μέχρι τη σύγχρονη εποχή και επισημαίνει τις αλλαγές του εκπαιδευτικού συστήματος (1967-1979).

Το βιβλίο κλείνει με αναφορά στη σχολική ζωή, στις μαθητικές παραστάσεις και παρελάσεις, στις γυμναστικές επιδείξεις κτλ.

Φωτογραφίες και πίνακες ολοκληρώνουν μια υποδειγματική προσέγγιση στην ιστορική ταυτότητα των σχολείων της πόλης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΟΛ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ο χαμένος παράδεισος των φοιτητικών χρόνων (1962-1967)
Μαρτυρίες VII,
Δ. Κυριακίδη 2016, 150 σ.

Επίμονος ανιχνευτής της πόλης και του πανεπιστημίου —ιδίως της ιστορίας του—, ο Γ. Αναστασιάδης, στο τελευταίο βιβλίο του, καταγράφει και αναδεικνύει προσωπικές μνήμες από τα φοιτητικά του χρόνια, καθώς και πληροφορίες και υλικό για την ιστορική φυσιογνωμία του Πανεπιστημίου, θεσμού που συμπληρώνει 90 χρόνια ιδιαίτερα σημαντικής προσφοράς στην παιδεία και στον πολιτικό βίο της χώρας.

Το βιβλίο περιέχει πέντε κείμενα:

- Ο χαμένος παράδεισος των φοιτητικών χρόνων (1962-1967)
- Η ιστορική φυσιογνωμία της Νομικής Σχολής
- Το Πανεπιστήμιο και η Αντίσταση (1941-1944)
- Αριστόβουλος Μάνεσης
- Σημαντικές στιγμές της φοιτητικής ζωής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Χρονολόγιο (1926-1974)

Οι επιλεγμένες φωτογραφίες στο παράρτημα του βιβλίου είναι σχεδόν όλες αντλημένες από το αρχείο του συγγραφέα, που, όπως γράφει, «δεν έπαψε ποτέ να αισιοδοξεί ότι κάποτε θα υπάρξει μια σοβαρή και συλλογική προσπάθεια για την πλήρη αξιοποίησή του».

Η Εταιρεία | Εταίροι

ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ
ALUMIL ΜΥΛΩΝΑΣ Α.Ε.
Ν. ΓΛΕΟΥΔΗΣ ΚΑΒΕΞ Α.Ε.
ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
CPL HELLAS Α.Ε.
ΔΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.
ΕΞΑΡΧΟΥ ΘΑΛΕΙΑ
Κ. & Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ Α.Β.Ε.Ε.
ΖΑΝΑΕ Α.Ε.
ISOMAT Α.Β.Ε.Ε.
ΚΑΛΛΙΤΣΑΝΤΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΛΛΙΤΣΑΝΤΣΗ ΜΑΓΔΑ
ΚΤΗΜΑ ΓΕΡΟΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ Α.Ε. - INART
ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
Α. ΜΠΟΥΜΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ Ε.Ε
ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΞΑΝΘΑΚΗΣ Α.Τ.Ε.
ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΣ
Ε. Γ. ΠΑΣΣΙΑΣ Α.Β.Ε.Ε.
PELOPAC Α.Β.Ε.Ε
ΣΑΝΗ Α.Ε.
ΣΑΡΑΝΤΗ ΛΟΥΚΙΑ
ΣΤΕΦΑΝΟΥ Α.Ε.
ΦΛΩΡΕΝΤΙΝ ΤΖΕΚΗ
TOR HOTEL GROUP ΤΟΡΝΙΒΟΥΚΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΤΡΑΜΠΟΥΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΦΛΩΡΕΝΤΙΝ ΤΖΕΚΗ
ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ ΑΒΕΕ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόλΙΣ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ - ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΘΕΑΤΡΟ – ΜΟΥΣΙΚΗ – ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ – ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΙΒΛΙΑ

ΓΙΝΕΤΕ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ

Ετήσια συνδρομή 30 € (4 τεύχη)

Παραγγελία ατομικής συνδρομής

Επιθυμώ να γραφτώ συνδρομητής στο «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη) πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €).

Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή μου από το έτος: ....

____
Όνομα / Επώνυμο (παρακαλούμε συμπληρώστε με κεφαλαία)

____
Επωνυμία εταιρίας ή οργανισμού

____
Οδός και αριθμός Περιοχή / Τ. Κ. / Πόλη

____
Επάγγελμα e-mail

____
Τηλέφωνα Α.Φ.Μ. Δ.Ο.Υ.

Παραγγελία συνδρομής για δωρεά

Επιθυμώ να χαρίσω μια συνδρομή του «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη), πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €).

Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή από το έτος: ....

Στοιχεία του παραλήπτη:	**Στοιχεία δωρητή:**
Όνομα	Όνομα
Επώνυμο	Επώνυμο
Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού	Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού
Διεύθυνση	Διεύθυνση
Τ. Κ. / Πόλη	Τ. Κ. / Πόλη
Τηλέφωνα	Τηλέφωνα)
e-mail	Α.Φ.Μ. / Δ.Ο.Υ.

Θα πληρώσω με έμβασμα ή κατάθεση που θα κάνω σε:
☐ Τράπεζα Πειραιώς, Αρ. Λογ/σμού: 5237 – 011001 – 350 IBAN: GR71 0172 2370 0052 3701 1001 350
☐ Τράπεζα Eurobank, Αρ. Λογ/σμού: 0026.0206.14.0200970463 IBAN: GR3602602060000140200970463
☐ Τράπεζα Ε.Τ.Ε., Αρ. Λογ/σμού: 210/481137-20 IBAN: GR53 0110 2100 0000 2104 8113 720)
☐ Επιθυμώ απλή απόδειξη ☐ Θα πληρώσω με ταχυδρομική επιταγή ☐ Επιθυμώ τιμολόγιο

Στο έντυπο το οποίο θα συνοδεύει τα αποστελλόμενα τεύχη επιθυμώ να αναγράφεται:
Το τεύχος αυτό είναι μια δωρεά του κυρίου ή της κυρίας ή της εταιρίας: ______________________
(Συμπληρώστε το όνομα που επιθυμείτε να αναγραφεί)

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΦΟΡΜΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΤΕΙΛΤΕ ΤΗΝ ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ ΣΤΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΥ ΘΑ ΒΡΕΙΤΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
PORT PAYE
Κ.Τ.Θ. 20
Αρ.Αδ. 136
ΕΛΛΑΣ–HELLAS
A PRIORITY
ΕΛΤΑ Hellenic Post

ΑΠΑΝΤΗΤΙΚΟ ΔΕΛΤΑΡΙΟ
Αριθμός Πελάτη 4106-0015

(Ταχ. Κώδικας Ταχ. Γραφείου-Πόλη)
54626 Θεσσαλονίκη
Ταχυδρομική Θυρίδα ΤΘ 10756

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ

www.peebe.gr

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2016
57

ISSN 1108-5452

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ